

Sisdoallu

Doaimmaheddjiid sáhkavuorru.....	3
Ovdasátni.....	5
Aimo Aikio	
Oahpponeavvo- ja oahppoplánaohpahas Sámi allaskuvllas	7
<i>The Teaching of Educational Material and Curriculum in the Sámi University College</i>	23
ASTA MITKIJÁ BÁLTO – LIV ØSTMO	
Mánggakultuvrralašvuoda oahpu sámáidahttin Sámi allaskuvllas.....	25
<i>Indigenising the study of Multicultural Understanding at the Sámi University College</i>	44
Elisabeth Utsi Gaup	
Duovdagiid giella – Bálggesčuovga lunddolaš oahppanarenaid ozadettiin sámegiela oahpahusa olis	46
<i>Language of the landscape: Searching for natural arenas for Sami language teaching</i>	61
Jan Henry Keskitalo	
Sámi máhttu ja sámi skuvlamáhttu: teorehtalaš geahčastat.....	62
<i>Sami knowledge and Sami school-knowledge: A theoretical consideration</i>	75
PIGGA LAUHAMAA	
Sámi vuolggasaji nannen oahpahasas – rituálat guovddážis	76
<i>Strengthening Sami Foundations in Instruction</i>	89
Vuokko Hirvonen	
Juoiggus uksan sámi njálmálaš girjjálašvuhtii – bálggis gillii, identitehtii ja iešárvui.....	90
<i>The Yoik Opens Secret Doors to Sami Oral Literature: A Path into Language, Identity and Self-Esteem</i>	105
YLVA JANNOK NUTTI	
Sámi árbevirolaš matematihka diehtu ja máhttu – Akšuvdnadutkamis sámeskuvllas	106
<i>Sami traditional mathematical knowledge An action research project in Sami schools</i>	118

Sámi dieđalaš áigečállaga duppalnummer 2009 almmuhuvvo temánummarin sámi pedagogihkas. Čállit suokkardallet artihkkaliinniset sámi alit oahpahussii, oahppamii ja bajásgeassimii laktašuvvi teorehtalaš ja geavatlaš gažaldagaid.

Artihkkalat dán nummarii ledje fállujuvvon Čálgieđat-nammasaš akademaš dutkan- ja čállinsemináráiddu olis. Sámi dieđalaš áigečállaga doaimmahusgoddi lea doaimmahan čállošiid dábálaš vuogi mielde.

Sámi allaskuvla ja Romssa universitehta Sámi dutkamiid guovddáš leat jo goalmát jagi doaimmahan Sámi dieđalaš áigečállaga guokte nummara jahká. Ulbmilin lea dahkat Sámi dieđalaš áigečállaga bissovaš publikašuvdnan. Dieđalaš áigečállagiid ja lágádusaid Norgga registaris (*Norwegian register of scientific journals and publishers*) Sámi dieđalaš áigečála lea dieđalaš almmuheami nuppi ja bajimus dásis (<http://dbh.nsd.uib.no>).

Guovdageainnus ja Romssas borgemánus 2009

Doaimmaheaddjit

Ovdasátni

Čálagieđat – akademalaš oahppan-, čállin- ja dutkanprošeakta

Dán temánummira artihkkalat leat boađusin jagiid 2008–2009 Sámi allaskuvllas dollojuvvon akademalaš dutkan- ja čállinsemináras «Čálagieđat». Ulbmilin lei hávjánit čállit akademalaš teavsttaid sámegillii ja guorahallat, mainna lágiin sámi diehtu ja máhttu albmanit ja ovddiduvvojit alit oahppahusas, oahppamis ja bajásgeassimis. Čálagieđat-proševtta ulbmilin lei maiddáid ovddidit dutkanaktivitehta, mii hukse ja nanne alla teorehtalaš ja geavatalaš gelbbolašvuoda sámi pedagogihkas ja sierra oahppahussurggiin.

Metaforalaččat čállinproseassa sáhtá govvidit «oahppomátkin», mas ledje iešgudetlágan bissehagat. Seminárain oasseváldit leat suokkardan sámi dieđu ja máhtu epistemologiija, ságastallan akademalaš čállima iešvuodain, gáibádusain ja heivehan dáid dieđuid iežaset čállimii, guorahallan ja opponeren guhtet guimmiideaset teavsttaid álgohábmema rájes gitta loahpalaš artihkkala rádjaí. Loahppaboađusin jagi bistán intensiivvalaš oahppan-, čállin- ja dutkanproseassas leat dát artihkkalat Sámi dieđalaš áigečállagis.

Čálagieđat-proševtta jodiheaddjin sávan, ahte dát artihkkalat boktet lohkiid beroštumi sámi máhttui ja dihtui guoski gažaldagaide nugo dat leat geasuhan min dán dutkan- ja čállinproseassa áigge. Giittán Sámi allaskuvlla ja Norgga dutkanráđi doarjagiin, maid leat ožžon proševtta ollašuttimii.

Guovdageainnus borgemánu 17. beaivve 2009

Vuokko Hirvonen

Oahpponeavvo- ja oahppoplánaoahpahus Sámi allaskuvllas

AIMO AIKIO

Norgga bealde vuodđoskuvla oahppoplána odasmahttima oktavuodas lea badjánan almmolaš ságastallan sámi guovllu skuvllaid dili birra, namalassii das man uhcán lea sámegillii ráhkaduvvon oahpponeavvut. Ságastallamii leat oassálastán media, oahpaheaddjit, vanhemat ja fágaolbmot. Dán vuodul lean guorahallagohtán mo vátna oahpponeavvuid sáhtta divdna geavahit. Nu lea muđuige: váni áigge galgá divdna atnit buot resurssaid, vai birge ja ceavzá. Go lean guhká oahpahan pedagogihka Sámi allaskuvllas, de lea lunddolaš ahte oahpponeavvuid ráhkadeami lassin guorahalan maid eará áššiid mat váikkuhit oahpponeavvodárbui, nugo oahpponeavvuid geavaheami sámi oahpahusas, ja man láhkai oahpponeavvu sáhtta atnit ávkin maiddá dakkár dilis dahje oahpahusfáttás masa dat ii leat oaivvilduvvon.

Sámi oahpaheaddjioahppu álggii Sámi allaskuvllas 1989. Dalle šattai ságastallan fámolažžan sámeguovlluid skuvllaid sisdoalus. Loktanedje ovdan gažaldagat: Mii lea sámi skuvla? Mii lea sámi sisdoallu skuvllas? Mo fidnet sámi sisdoalu skuvlaoahpahussii? 1990-logus ohcaleimmet dáidda gažaldagaide vástádusaid mánggáin seminárain, hárbhallančoahkkimiin, fágalaš ságastallamiin jnv. Dáid vuodul šattai ságastallamiidda oassálastiide seammasullasaš oaidnu das mo skuvlaoahpahussii sáhtta fidnet sámi sisdoalu, mo oahpahussii šaddá sámi perspektiiva. Vuodđun lei oaidnu ahte skuvllas oahpaheaddji oahpaha ovttó iežas kultuvrra vuodul. Man systemáhtalaččat ja dihtomielalaččat oahpaheaddji váldá oahpahussii mielde iežas kultuvrralaš áššiid váikkuha dasa makkárin šaddá skuvlaoahpahusa kultuvrralaš sisdoallu. Dan oainnus hoigaluvvo ovddasvástádus hui olu oahpaheaddji ala. Muhto nuppe dáfus oaidnun lei ahte berre leat politihkalaččat ráhkaduvvon oktasaš skuvla- ja oahpahuspolitihkalaš prográmma mas lea čilgejuvvon sápmelaččaide deháleamos áššit ja váldolinjját skuvlaoahpahusas. Jos oahpaheaddji oahpahusas heivehii dán prográmma, de su oahpahusa sápmelašvuodđu lei oalle nanus ja das lea oktasaš servodatlaš oaidnu.

Kollegaságastallan álggii dalán go Sámi allaskuvla vuodđuduvvui ja bisttii olles 1990-logu áigge. Ovtto ságastallan ii lean systemáhtalaččat ordnejuvvon, sáhka vulggii ain johtui go muhtun fágabargi buvttii ovdii muhtun gažaldatčuolmma. Vaikke ságastallan ii lean systemáhtalaš, de dat ii ollásit nohkan vaikke muhtumin ságastallan ii lean nu fámolaš. Áiggiid mielde ain rievddai dat mii lea sága guovddázis. Maŋimuš áiggiin ságastallamis leamaš guovddázis sámeielat oahpahussii heivvolaš oahpponeavvuid vátnivuohta. Nugo ovdalis lea bohtán ovdan, váilevašvuohta bohtá vel oahppoplánaid ođasmuvvamis, mii dagaha ahte oassi oahpponeavvuin eai leat šat heivvolaččat oahpahussii. Vuosttamužžan čoavddusin bohtá millii ahte oahpponeavvuid ráhkadeapmái galggašii oažžut eambo ruđa vai lea resurssat ráhkadit eambo daid. Dán fáttás in áiggo dás dađe eambo čállit, muhto figgan ohcalit čovdosiid gažaldagaide: Mo sáhtá atnit divdna veahánaš oahpponeavvuid? Mo galgá ráhkadit oahpponeavvuid, mat heivejit mánggalágan oahpahussii eaige dušše ovttá fáddái? Makkár oahpponeavvut heivejit mánggalágan oahpahussii ja oahpahusdiliide? Mo ovddidit oahpaheddjiid máhtu geavahit oahpponeavvuid mánggabealagit? Mo oahpahusas atnet materiálaid mat eai leat ráhkaduvvon oahppomateriálan, ng. autenttalaš materiálaid, nugo aviissaid, TV-filmmaid, čáppagirjjálašvuođa jnv. Dáidda gažaldagaide čovdosiid gávdnamin sámegillii ráhkaduvvon oahpponeavvut eai lassán, muhto oahpponeavvuid vátnivuohta ii šat čuoza sámeielat oahpahussii nu garrasit go dál ja nuppe dáfus dan vuodul sáhtá álgit ohcat oahpahanvugiid mat leat vuohkkaseappot sámi guovllu skuvllaide go stuorraservodaga skuvlavuogádagat.

Skuvlla sámesisdoalu ja sámeoahpahussii heivvolaš oahpponeavvuid vátnivuođa guorahalan dán čállošis dan vuodul mo Sámi allaskuvlla oahpaheaddjioahppus lea oahpahuvvon oahppoplánaid, oahpponeavvuid ráhkadeami ja oahpponeavvuid geavaheami birra. Geahččalan dás ohcat ja ovdanbuktit muhtun čovdosiid váttisvuođaide, maid oahpponeavvuid vátnivuohta dagaha ja nu maid skuvlla sápmelaš sisdoalu eahpečielggasvuohta dagaha. Oahppoplánaid válddán dasa danin vai sáhtán guorahallat mo oahppoplána dahje oahppoplána ollašuhttin váikkuha oahpponeavvuid geavaheapmái. Aiddo dat man láhkai oahppoplána ollašuhtto oahpahusas váikkuha dasa makkár oahpponeavvut adnojit ja man ollu galget leat oahpponeavvut vai oahpahusa sáhtá čađahit dohkálaš dásis.

Oahppoplánaoahpahus

Guorahalan vuodđoskuvlaoahpahusa stivrejumi rámmaplánain, oahppoplánain ja fágaplánain, eanáš Norgga skuvlavuogádaga mielde, muhto heivvolaš osiin dat guoská maid eará Davviriikkaide. Stáhtaid alimus hálddašanorganisašuvnnaid, stuorradikki ja riikkabeivviid skuvlapolitihkalaš figgamušat, juksanmearit ja váldoulbmilat leat hábmejuvvon riikadási rámmaplánaide. Riikka skuvlapolitihkalaš ulbmiliid vuodul lea rámmaplánii bidjon ee. oahpahusa váldosisdoallu. Rámmaplána vuodul lea ráhkaduvvon riikadási oahppoplána, mas lea dárkilabbot ovdanbuktojuvvon skuvlejumi juksanmearit ja váldoulbmilat sihke deháleamos mearrádusat oahppu organiseremis. Oahppoplána oassin leat skuvla fágaid oahppoplánat, fágaplánat. Gielda lea geatnegas riikadási oahppoplána vuodul ráhkadit báikkálaš oahppoplána, mii sáhtta leat maid skuvlla oahppoplána. Gieldda- dahje skuvlla oahppoplánain lea oaivilin fáhtet oahpahussii báikkálaš sisdoalu nu ahte oahpahussii boahtá mielde lagašservodaga kultuvra. Ovdamearkka dihte Norgga oahppoplánaođastusa, Máhttoloktema oahppoplánabuktosis (Máhttolokten 2008: 8) lea mearrádus, mii geatnegahtta gielddaid ráhkadit oahppoplána, mii váldá vuhtii báikkálaš kultuvrraid ja mas lea mearriduvvon oahpahusa bargovuogit ja sisdoallu. Dán vuogádaga mielde lea ee. sámevuovllu gielddain vejolaš ja joba geatnegasvuohtha bidjat iežaset oahppo- ja fágaplánaide maiddá kultuvrralaš sisdoalu mii vuodđuduvvá sápmelašvuhtii. Sámi oahppoplakáhttas mearriduvvo ahte sámevuovlluid skuvla galgá láchčit dili nu ahte oahppit ožžot oahpahusa, mii vuodđuduvvá sámi kultuvrii, sámegillii ja sámi servodateallimii. Go dan lassin Sámediggi lea ráhkadan Máhttoloktema Sámi oahppoplánabuktosa, de goit Norgga bealde lea vuodđoskuvlla oahpahussii sápmelašvuohtha bures sáfievrriduvvon plánaid dásis. (Máhttolokten 2008: 8, 35.) Lihkká báikkálaš heiveheapmi gáibida vuđolaš plánema gieldda ja skuvla dásis (Keskitalo 2003: 21).

Go oahppoplánaid guorahallá oahpponeavvuid dárbbuid ektui, de ferte maid geahččat man láchkái oahppoplánaid geavaheapmi oahpahuvvo oahpaheaddjioahpus. Go muittašan reflektiivvalaččat oahpahusvásáhusaid Sámi allaskuvllas ja nuppe dáfus logan iežan logaldallanbáhpáriid ja -čállošiid, bohtet vuosttamuzžan ovdan kollegaságastallamat maid vuodul pedagogihka oahpaheaddjit hábmejedje ja čielggadedje prinsihpalaš oaiviliid ja linnjaid sámi oahpaheaddjioahppu pedagogihka oahpahussii. Dáid ságastallamiid

vuodul oáččuimet váldooaviliin ja prinsihpain oalle ovttamielalaš oainnu. Dán vuodu alde lei buorre álgit ráhkadit oahpahusa. Fágalaš ságastallamis mii eat beassan goassige loahppabohtosii, ii oba galgange, go oaivilat ja prinsihpat galget oppaáigge ođasmuvvat, rievdat ja šaddat áigeguovdilin. Nuppe dáfus servodaga rievdamat buktet ođđa vuordámušaid ja gáibádusaid oahpaheaddjiohppui ja allaskuvla berre dáid ollesáigge váldit vuhtii vai oahpaheaddjioahppu lea dakkár maid servodat dárbbáša. Oahpahusa linnjáiin ja prinsihpain ságastalaimet duojážassii ja dat ođasmahtii oahpahusa čađa áigge. Vuosttamuš ságastallamat guoskkahalle dan, gos fidnet sápmelaš perspektiivva oahpahussii ja makkár oppalaš linnját ja prinsihpalaš figgamušat galget leat oahpaheaddjioahppu oahpahusas. Ovttasráđiin válddiimet vuodđun sámi konfereanssas dohkkehuvvon Sámi skuvla- ja oahpa- huspolitihkalaš prográmma (1989) oahpahusa olláshuhtimii. Dat lei nana vuodđu, mas lei viiddis ovttamielatvuolta ja mii lei dan áigásaš sámi organi- sašuvnnaid alimus dásis dohkkehuvvon.

Davviriikkaid sámekonfereansa lea 1989 dohkkehan Sámi oahpahus- ja skuvlapolitihkalaš prográmma vai sápmelašvuhtii guoskevaš doaimmat skuvllain dorjot nuppiideaset ja daid váikkuhusat leat seamma sullasažžat nu ahte resurssat mat lea anus boadášedje divdna atnui. Oahpahus- ja skuvlapolitihkalaš prográmma oidne dalle dárbbášlažžan danin go skuvla ja oahpahus lea deatalaš gaskaoapmi boahhte áiggi sámi servodaga huksemis ja dálá skuvla ja oahpaheapmi báidnet garrasit sámi mánáid ja nuoraid. Nubbin, go dán áiggi mánát ja nuorat leat nu guhká skuvllain ja eret vanhemiin, de ferte skuvla eanet go ovdal deavdit vanhemiid ja vuorrasiid saji oahpahusa ja bajásgeassima hárrái ja goalmmánin oahpa- headdjit, vanhemat, organisašuvnnat ja orgánat geat barget skuvla- ja oahpa- husáššiiguin, dárbbášit oktasaš vuodu sámi mánáid, nuoraid ja rávisolbmuid oahpahusgažaldagaid čoavddedettiin. (Sámiráđdi 1989.)

Skuvlapolitihkalaš prográmma lea ráhkaduvvon sápmelaš bajásgeassin- ulbmiliid vuodul. Daid mielde sámemánáid bajásgeassin galgá hukse- juvvot nu ahte sápmelaččat leat dásseveardásažžan eará álbmogiid ektui. Sámemánáide ja -nuoraide galgá šaddat sápmelaš iešdovdu. Bajás- geassimis sirdašuvvet sápmelaš kulturárbi ja olmmošlaš vuoddoárvvut nuoraide ja mánáide. Skuvlapolitihkalaš ulbmiliid vuodđun lei maiddái skuvlenáššiid iešstivrejupmi. Sápmelaččat galget ieža stivret skuvla- ja oahpa- huspolitihkkaseaset, ja nu nannet kultuvrralaš iešstivrejumi, kultuvr-

ralaš autonomiija. Sápmelaččaid skuvlahálddahaslaš autonomiija galgá čadahuvvot Davviriikalaš dásis gitta báikkálaš dássái. (Sámiráđđi 1989.)

Prinsihpalaš vuodu gávdnama maŋŋá álggiimet Sámi allaskuvllas hábmet iešguhtege fáttá oahpaheaddjioahpu pedagogihkkafágas mii galggai leat heivvolažžan sámi servodaga oahpaheaddjidárbbuide. Ovdamearka dihte fertii čilget mat earenoamášvuodát leat fáttás sámi oahpaheaddjioahppus dahje man dihte fáttá lea dehálaš oahpahit sámi perspektiivvas. Nuba oahppoplánaid oahpaheami oktavuodas gárttaimet vuđolaččat guorahallat man dihte oahppoplánaid oahpaheapmi sámi oahpaheaddjioahpus lea earenoamáš dehálaš. Oinniimet, ahte sáme oahpaheaddji berre bures dovdat oahppoplánavuogádagaid, riikka vuogádaga ja Davviriikkaid vuogádagaid. Ruošša beale oahppoplánavuogádaga fertiimet guođđit eret, go dalle lei ain Sovjetlihtu áigi ja mis ii oktage máhttán ruoššagiela, eaige mis lean dan dihte oktavuodát Ruošša beale sámiide. Guorahallama ja oktasaš ságastallamiid vuodul šattai hui čielggasin, ahte sámi oahpaheaddjái ii leat doarvái ahte dovdá dušše iežas riikka oahppoplánaid, dan lassin son berre uhcimustá dovdat Davviriikkaid skuvlavuogádagaid.

Nubbi ášši mii dagaha oahppoplánaoahpahusa sámi oahpaheaddjioahppus hui dehálažžan, lea ahte oahpaheaddji galgá dovdat iešguhtelágan oahppoplánateoriijaid ja diehtit sierralágan oahppoplánaid buriid ja heajos beliid vai son sáhtá atnit oahppoplána ávkin oahpahusastis buoremus lági mielde ja oahpahettiin ollašuhttit dan nugo eiseválddit leat oaivvildan. Dan lassin dábálaččat oahpaheaddjit nammaduvvojit ráhkadit gieldda dahje skuvlla oahppoplánaid. Dán barggus lea oahppoplánateoriijaid dovdamuš stuorra ovdamunnin, go oahppoplána ráhkadeamis šaddá mángii válljet mii lea vuohkkaseamos ja heivvoleamos vuogádat, vai oahppoplánas boadášii dak-kár mii lea duodai ávkkálaš oahpaheaddjái, man lea álki ollašuhttit ja mii lihkká addá vejolašvuodaid oahpaheaddjái atnit barggustis iežas earenoamáš attáldagaid ja čehppodaga.

Dehálažžan oahppoplánaoahpahusa dahká go oahpaheaddji galgá máhttit geavahit ja heivehit oahppoplána oahpahusa plánemis ja ollašuhttimis nu, ahte oahpahus lea oahppiid ovdánandássái ja šaddanduogázii heivvolaš ja lihkká son juksá oahpahusa ulbmiliid ja mihttomeriid. Oahppoplána ráhkadeamis dáid áššiid vuhtiiváldima mearkkašumi oahppama ovddideapmái, deattuhit mánggat dutkit ee. Bruner (1969) ja Phenix (1964). Maiddái Sámi

oahppoplakáhtas ávžžuhuvvo oahpahusas váldit vuhtii oahppi kultuvrralaš duogáša ja báikkálaš servodaga (Máhttolokten 2008: 35–40). Oahppoplána geavaheamis oahpaheaddji ferte váldit vuhtii oahpahanressaid, oahppanbirrasa, veahkke- ja oahpponeavvuid jnv/jna. Oahppoplána geavahettiin galgá oahpaheaddji máhttit didákttalaččat heivehit plána duodalaš dillái maid skuvla, biras ja áigi láchčet. Stáhta ii šat čavgadit stivre oahpahusa Máhttoloktemis ja oahpahusa ollašuhttima plánen lea olu gielddaid, skuvllaid ja oahpaheaddjiid hálldus (Imsen 2006: 223–224).

Oahppoplánaid oahpahus lea earenoamáš dehálaš ovddmustá sámeoahpaheaddjiide, go sáme guovlluid skuvllain ferte oahpahusas váldit vuhtii sáme kultuvrra oppalaččat, dasa lassin báikkálaš kultuvrra ja maiddá riikka stuorraservodaga kultuvrra. Oahppoplána galgá leat ráhkaduvvon nu ahte čuovvolahttá oahpahusa heivehit oahppiid eallindiliide (life situations), ovdamearkan nugo Florence Stratemeyer (1947) dutkanjoavkkuinis lea gávnahan. Sáme kultuvrras lea earenoamáš sajádat Davviriikkaid sáme guovlluid skuvllaid oahpahusas, go sápmelaččain leat gullevašvuhta ja oktavuodát riikkarájaid badjel, omd. fuolkeoktavuodát. Danin lea dehálaš sámemánáid bajásgeassit mánggakultuvrralaš olmmožin, bajásgeassit riikkakultuvrii ja sápmelaš kultuvrii. Sámemánáin galget šaddat servodaga lahtut, geat birgejit stuorraservodagas ja maiddá sáme guovlluin. (Máhttolokten 2008: 35–40.)

Oahpaheaddjis lea guovddáš rolla sáme kultuvra fievrredeamis skuvlaoahpahussii. Departemeanta ja gieldda leat bidjan oahppoplánii mearrádusaid ja njuolggadusaid, maiguin sii stivrejit skuvlla, eanáš hálldahuslaččat. Oahpaheaddjis lea goitge didákttalaš friddjavuohta ollašuhttit oahppoplána. Son ii oaččo oahpahit oahppoplána vuostá, muhto son sáhtá heivehit oahppoplána ja oahpahettiin son ii dárbbáš čuovvut oahppogirjji. Oahpaheaddji bidjá oahpahussii sámi sisdoalu, go son ollašuhtá oahppo- ja fágaplánaid. Plánaid ollašuhttimis lea ovttu oahpahusa sisdoalu heiveheapmi sápmelašvuhtii ja báikkálaš kultuvrii. Oahppogirjji geavahettiin berre oahpaheaddji dahkat ja mángii dahkáge iežas heivehusa oahppogirjjis. Sápmelaš sisdoallu oahpahussii bohtá oahpaheaddji iežas kultuvrralaš duogáša, vásáhusaid ja dieđuid mielde. Dán dihte oahpaheaddjis berre leat ollu dieđut kultuvrralaš áššiin, viiddis kultuvrralaš oaidnu ja nana kulturáddejupmi. Vai oahpahus ollašuvvá servodaga ja vanhemiid vuordámušaid ektui albma láchkai, ferte oahpaheaddji váldit vuhtii sámedikkis ja/dahje gielddas ráhkaduvvon oahpahus-

ja skuvlapolitihkalaš prográmma. Go oahpaheaddji dán láhkai ollašuhtta oahppo- ja fágaplánaid, de oahpahusa boadus lea dakkár maid servodat lea ásahan skuvla mihttomearrin. Das čuovvu fas, ahte go sáme guovlluid skuvla olleha buorre bohtosiid, de sáme guovllu mánát leat ožžon dakkár oahppu ja gelbbolašvuoda mainna sii birgejit sáme guovllus ja maiddá stuorraservodagas, máilmmis. (Lahdes 1987: 37–41; Máhttolokten 2008: 35–40.)

Dábálaččat oahpaheaddji atná oahpahusa vuodđun dušše ovttá oahppoplána, skuvlla dahje gieldda oahppoplána. Plánedettiin oahpahusa dárkilabbot oahpaheaddji atná oahpahusa vuodđun skuvlla oahppoplánii gullelaš fágaplánaid. Oahpahusa dárkilis plánain, oahpahušfáttá plána, oahppodiimmu plána jnv. oahpaheaddji gártá vuhtiiváldit mat resurssat sus leat anus oahpaheamis, makkár lea oahppobiras, oahppiid joavkku iešlágit, mii galgá leat oahpahusa boadus ja makkár oahpahanvuohki lea heivvoleamos fáddái, oahppiide ja oahpaheaddjái.

Oahppoplánaid sáhtta ráhkadit iešguđet hápmái dan vuodul man čavgadit oahppoplána stivre ja mearrida oahpahusa. Oahppoplánas sáhtta leat mearriduvvon maid galgá oahpahit, makkár bargovugiid galgá geavahit ja movt galgá árvoštallat ja mihtidit oahppama bohtosiid. Ná ráhkaduvvon oahppoplána addá norpmaid oahpahussii ja nu dan gohčodit normatiivvalaš oahppoplánan. Normatiivvalaš oahppoplánas leat ulbmilat čállon oalle dárkilis cealkagiin. Dát čuovvolahtta dihtolágan oahpahanvuohkái ja oahpahanvuogis leat uhcán variašuvnnat. Normatiiva oahppoplána čuovvolahtta oahpaheaddji válljet plána oahpahanvuogi. Oahpaheaddjis eai leat olu vejolašvuodát heivehit oahpahušoahppiid joavkku earenoamášvuodaide ja attáldagaide dahje oahpaheaddji iežas earenoamáš máhtuide dahje čehppodahkii. Oahppogirjjit galget leat ráhkaduvvon oahppoplána mielde, earálágan girjjiid geavaheapmái eai leat olu vejolašvuodát. Normatiiva oahppoplána boarásmuvvá jođánit. Dakkár oahppoplána čatná oahpaheaddji vejolašvuodaide ollašuhttit oahpahusa dili ja oahppiid ektui buoremus lági mielde, vaikke nuppe dáfus dakkár oahppoplána dáhkida oahpahussii goitge dohkálaš dási. Dákkár oahppoplána geavaheami oktavuodas mannet skuvlla oahpahušresurssat ollu duššái. Jos skuvllas lea anus hui čavgadis normatiivvalas oahppoplána, de oahpahuš olle dohkálaš dássái muhto datte-ge lea skuvlla oppalaš boadus heitot. (Øzerk 2006: 364–366.)

Oahppoplána sáhtta leat nu ráhkaduvvon ahte das lea dárkilit meroštallon ulbmilat muhto eai lea mearriduvvon mainna lágiin ulbmiliid galgá ollašuttit, mo juksat ulbmiliid. Dakkár intuitiivvalaš oahppoplána ii mearrit oahpahanbargovugiid, oahpponeavvuid iige eará oahpaheami ollašuttimii guoski áššiid. Oahpahanáššiid välljen lea oahpaheaddji bargu. Dakkár oahppoplána vuodđojurddan lea ahte oahpaheaddjiin lea alladásat oahpahanoahppu, nu ahte sii máhttet lágidit ja ollašuttit oahpahusa buoremus lági mielde ulbmiliid, oahppodili ja oahppiid joavkku ektui. Intuitiivvalaš oahppoplána addá oahpaheaddjai ollu vejolašvuodaid oahpahusa lágideapmái. Oahpaheaddji sáhtta välljet fáttáid ja oahpahanvugiid oahppandili, ovttaskas oahppi, oahppijoavkku, fáttá, oahpponeavvuid, oahppobirrása vuodul. Oahpponeavvuid oahpaheaddji vällje ain dan mielde mii buoremusat heive oahpahandillái. Oahppoplána ii mearret makkár galgá oahppogirji leat. Dakkár oahppoplána addá buriid vejolašvuodaid atnit divdna resurssaid oahppama ovddideapmái. (Lahdes 1987: 81–86.)

Go oahpaheaddji álggaha odđa fáttá oahpaheami, de lea vuogas álggos govvet fáttá oppalaččat ja fáttá analyserenmálle (*advance organizers*). Dát málle ii sirdašuva oahppiide almmá aktiivvalaš konstruerenproseassa hága. (Ausubel 1968.) Muhto konstruerenproseassa sáhtta heahtašuvvat jos omd. oahppoplánas lea fáttá analyserenmálle mearriduvvon. Oainnat dalle oahppi ii aktiivvalaččat čana ášši ovdal ohppojuvvon áššiide. Jos odđa ášši ja ovddeš dieđut eai čatno oktii, de oahppi ii konstruere vuđolaččat oahpahuvvon ášši. (Ausubel 1968; Lehtinen 1983.)

Gielddadási oahppoplána lea formála oahppoplána, mas lea ovdanbuktojuvvon gieldda skuvlaoahpahusa áigumušat, nugo skuvlaoahpahusa jurdagat, oaivilat, mihttomearit ja ulbmilat. Vaikke oahppoplána livčče viehka normatiivvalaš, de lihkká oahppoplána duohtandahkan rievddada oahpahedjiid gaskkas. Dát boahá das mo oahpaheaddji lea ipmirdan oahppoplána ja mo son oahpahettiin duohtandahká oahppoplána. (Hætta 1997: 15–17; Lahdes 1987: 81–84; Øzerk 2006: 266.) Ollašuttton oahppoplána boahá das mo oahpaheaddji lea čađahan oahpahusa virggálaš omd. gieldda oahppoplána vuodul. Oahpaheaddji sáhtta gieldda plána ollašuttit plána eará lánkai go mii ulbmilin lea, jos oahpaheaddjis lea vuodđun eará áššit go mat leat gieldda oahppoplánas. Dan lánkai ollašuttton plána lea šaddan čiegus oahppoplána vuodul. Vaikke ollašuttton ja virggálaš oahppoplánat leat ovttaláganat, de lihkká oahppi sáhtta leat vásihan plána áibbas eará

láhkai. Oahppi oahppá vásihuvvon oahppoplána mielde ja oahpahuvvon áššiid lassin oahppi lea váldán ng. čiegus oahpu iežas vásáhusaid ja barggaid bokte. Dán dihte lea váttis árvvoštallat ja bearráigeahččat vásihuvvon oahppoplána vuodul ožžojuvvon oahppobohtosiid. Danne lea dehálaš ahte gieldda oahppoplánas boahtá hui čielgasit ovdan mii galgá leat skuvlla juksanmearri (produkta, boadus), vai fágaplánat ráhkaduvvojit skuvlla juksanmeari evtuid mielde eaige dušše fága sisdoalu ektui. Fágain leat ollu sisdoalut mat leat fágalaččat mearkkašahhtit, muhto eai leat skuvlla juksanmeari ektui mearkkašahhtit. Oahpahusas galgá deattuhit áššiid mat leat skuvlla bohtosa ektui dehálaččat. (Lonkila 1991.)

Oahpponeavvooahpahus

Sámegillii ráhkaduvvon oahpponeavvuid ektui dilli skuvllain lea heitot. Go sápmelaččat leat minoritehtajoavkku, de ii oba sáhte vuorditge ahte sámegillii ráhkaduvvon oahpponeavvuin šaddá seammalágan dilli go riikka váldogillii ráhkaduvvon oahpponeavvuin lea. Heajos oahpponeavvodillái vuostamuzžan čovddusin boahtá millii, ahte oahpponeavvuid ráhkadeapmái galgga oažžut eambo ruđa vai daid sáhtá ráhkadit eambo. Go sámegiella lea unnitlogu giella, de sámegillii ráhkaduvvon oahpponeavvuide gártá bidjat ollu eambo ruđa oahppiid logu ektui go riikka váldogillii ráhkaduvvon oahpponeavvuide. Goluid uhcideapmái lea ohccojuvvon mánggat čovdosat, nu go oahpponeavvuid geavaheapmi riikarájaid rastá, ovdamearkan Norgga beale skuvllain geavahit Suoma bealde sámegillii ráhkaduvvon oahpponeavvuid. Dát ii leat vuolgán johtui mánggaid geahččalemiid ja prošeavttain fuolakeahhtá (Mikalsen Biti 1997; Utsi 2003). Lea oalle dehálaš ahte sámi oahpaheaddjioahppus lea deattuhuvvon oahpponeavvooahpahus. Sámi allaskuvllas lea oaidnán ahte oahpaheaddji sáme guovllu skuvllain berre máhttit ráhkadit sámemánaide heivvolaš oahpponeavvuid. Dán seamma gažaldahkii čujuhii Anton Hoem [1994] logaldallamis allaskuvlla bargiid semináras: sámegillii ráhkaduvvon oahpponeavvuin sáhtá njuiket oahppogirjji badjel ja ráhkadišgoahhtit earálágan oahpponeavvuid, ee. digitálahámis dahje atnit eambo sápmelaš ovdanbuktinvugiid ávkin oahpponeavvuin. Ovdamearkka dihte dábalaš sápmelaš vuohki ovdanbuktit áššiid lea máinnasteapmi ja muitaleapmi. Dihtora sáhtá geavahit veahkin oahpahusas (*Computer Assistent Instruction*), muhto dán áigge bohtet ain eambo dihtorprográmmat, mat ovddidit oahppi čuolbmačoavdima,

kreatiivvalašvuoda ja ideaid hábmema (*Computer Assistent Learning*). Dakkár prográmmat ovddidit oahppu konstruerema ja vuđolaš oahppama. (Lahdes 1987: 325–326.)

Sámi allaskuvlla oahpponeavvopedagogihka oahpahusas lea vuodđun, ahte oahpponeavvut ráhkaduvvojit sámi kultuvrra, sámegeiela ja sámi servodaga dárbbuid vuodul sámi mánáide ja oahppiide. Oahpponeavvut galget heivehuvvot máŋggalágan dárbbuide. Skuvlla oahppoplána bidjá rámmaeavttuid oahpponevvui, iešguhtege oahpaheaddji persovnnalaš bargovuogit buktet mielddis máŋggalágan dárbbuid oahpponevvui. Dan lassin oahpponeavvut galget leat ráhkaduvvon ja heivehuvvon oahppiid dárbbuide. Oahpponeavvu galgá leat heivvolaš oahppi ovdánandássái, muhto ii menddo álki vai dat ovddida oahppi doabalaš ja abstraktalaš áddejumi (Bruner 1969: 33–54). Go oahpponeavvu ráhkadeamis ja geavaheamis leat váldon visot dát dárbbut vuhtii, de oahpponeavvut oasistis dáinna lágiin ovddidit sámi oahpahusa oppalaččat ja geavatláččat. (Oahpponeavvopedagogihka oahppoplána 2004.)

Oahpponeavvu ráhkadeapmái leat ollu eavttut, dárbbut ja gáibádusat. Danin lea Sámi allaskuvla, oahpponeavvuid ráhkadeami oahpaheamis, figgán gávdat čovdosiid mainna lágiin deavdit dáid dárbbuid. Go dan lassin sámegeillii ráhkaduvvon oahpponeavvut leat uhcán, de dái čovdosiid gávdat lea dárbbalaš vai birgehállá váttis oahpponeavvodilis. Okta čoavddus lea ráhkadit oahpponeavvu dakkárin mii buktá olu sierralágan vejolašvuodaid oahpahusa ollásuhttimii. Dakkár oahpponeavvu lea heivvolaš máŋggalágan oahpahussii, oahpponeavvu ii leat čadnon áigái, oahpahanvuohkái, oahppiid jovkui, báikkái dahje dillái. Muitit berre maid ahte vaikke oahpaheaddji geavaha oahpahusas oahppogirji, de dat ii mearkaš dan ahte son ii dárbbalaš ráhkadit oahpponeavvuid. Oahppogirji lea vuodđomateriála ja ieš-ráhkaduvvon oahpponeavvuiguin oahpaheaddji čuovvolahtta oahppiid vuđolaš konstruerenprosessii. (Lahdes 1987: 227.)

Oahpahettiin báikkálaš oahppoplána mielde ferte oahpponeavvu heivehit báikkálaš dárbbuide. Dát gáibádus bohtá Sámi oahppoplakáhtas, man mielde oahpahusas galgá vuhtii váldit báikkálaš servodaga (Máhttolokten 2008). Danin oahpponeavvu galgá leat dakkár ahte dan lea álki heivehit ja ođasmahttit. Fáktadieđut leat oahpponeavvus mielde dan láchkai ahte daid ii dárbbalaš divodit heiveheami ja ođasmahttima oktavuodas. Dakkár

oahpponeavvu ii mearret oahpahanvuogi ja dan geavaheamis leat buorit vejolašvuodát váldit vuhtii oahppi oahppandárbuid. Go oahpponeavvu lea dán lági mielde ráhkaduvvon, de dan lea álki heivehit iešguđet dárbuid mielde iige boarásmuva jođánit.

Juohke oahpaheaddjis lea iežas vuohki oahpahit ja geavahit oahppodili resurssaid, ee. oahpponeavvuid. Leage buorre jos oahpponeavvu lea ráhkaduvvon dakkárin ahte dat ii hehte oahpaheaddji atnimis iežas čehppodagas ja earenoamáš máhtuidis oahpaheami lágideamis. Oahpponeavvo berre leat ráhkaduvvon dan láhkai ahte oahpaheaddjis lea vejolaš intenšunálat heivehit oahpponeavvu iežas oahpahanvugiide. Oahppodilis galgá lea dihtomielat figgamuš intenšunálavuhtii, ii dušše oahpaheaddjis muhto maiddá oahppiin. (Lahdes 1987: 273.)

Go mii geahččalat ráhkadit oahpponeavvuid dakkárin, mat eai boarásmuva jođánit, maid lea álki heivehit sierralágan oahpahusaide ja maid sáhtá geavahit mánggalágan oahpahanvugiin, de čuožžilit ovdii mánggat gažaldagat, ee. mo galgá ráhkadit oahpponeavvuid, mat heivejit mánggalágan oahpahussii eaige dušše ovttá fáddái? Makkár oahpponeavvut heivejit mánggalágan oahpahussii ja oahpahusdiliide? jnv. Gávdat čovdosiid dáidda gažaldagaide ii lasit sámegeallii ráhkaduvvon oahpponeavvuid, muhto oahpponeavvuid vátnivuohta ii šat čuoza sámegeallat oahpahussii nu garrasit go dál, ja nuppe dáfus dan vuodul sáhtá álgit oahpahanvugiid, mat leat vuohkaseappot sámi guovllu skuvllaide go stuorraservodaga skuvlavuogádagat. Man láhkai oahpponeavvu lea ráhkaduvvon váikkuha dasa, man heivvolaš dat lea sierra guovlluide, man álki dat lea heivehit sierralágan oahpahusdiliide ja man dávjá ferte oahpponeavvuid ođasmahttit.

Jo ovdalis geažidin, ahte jos oahpponeavvut leat uhcán, de ferte daid veahánaš oahpponeavvuid atnit divdna ja mánggabealágit. Bures ráhkaduvvon oahpponeavvu addá vejolašvuodaid atnit oahpponeavvu ávkin maiddá dakkár dilis dahje oahpahusfáttás masa dat ii leat oaivvilduvvon. Go oahpahusdilis oahppi dábálaččat oahppá mánggaid áššiid oktanaga, de maiddá oahpponeavvu galgá positiivvalaččat ovddidit dán simultánalaš oahppama. Jos oahpponeavvu ráhkadeami oktavuodas dát ii lea vuđolaččat guorahallon, de oahpponeavvu geavaheami oktavuodas oahppi sáhtá oahppat muhtun ášši negatiivvalaččat. Ovdamearkka dihte lohka oahpaheami oktavuodas oahppi oahppá gal jođánit lohkat, muhto seammás oahppá olguštit dahje

hilggodit lohkama. Mánnggaid áššiid oktanaga oahppan lea fáddán sámi oahpaheaddjioahppus ja dán fáttás lea čállán ee. Kilpatrick (1926).

Oahpponeavvu mánnggabealat geavaheapmi ovddida oahppi holistalašvuoda, go dakkár dilis ovdána oahppu oahpes oahpponeavvu vuodul ođđa ja amas áššiide. Oahppi hárijána ovdánit ja generaliseret ovttaskas ášši almmolaš dássái ja muhtumin joba doabalaš dássái. Mánnggabealádit oahpponeavvu geavaheamis lea vuodđun oahppodili ipmárdus, mas oahppi lea aktiivvalaš ja iešheanalaš. Dát hástalus gáibida earet eará ahte oahpaheaddji dihtomielaččat árvvoštallá iežas oahpahusa oahppi dárbbuid ektui ja kritihkalaččat árvvoštallá mo oahpponeavvu doaibmá oahpahas. Dalle lea vejolaš fágalaš vuodul plánet, ráhkadit ja geavahit oahpponeavvuid ja heivehit daid oahppi dárbbuide. Dát guoská maid oahpponeavvuid giela. Oahpponeavvuin lea dábálaččat girjegiella ja danin oahpaheaddji berre ovddidit oahppiid áddejumi ja máhtu heivehit oahpponeavvu giela báikkálaš suopmanii ja giellageavaheapmái. Dát gielladidákttalaš gáibáduš lea maid stuorraservodaga oahpaheaddjiin. Go oahpaheaddjis lea didákttalaš máhttu geavahit oahpponeavvuid mánnggabealádit, de dávjá son geavaha oahpahas maddái materiálaid mat eai leat ráhkaduvvon oahppomateriálan, ng. autenttalaš materiálaid, nugo aviissaid, TV-filmmaid, čáppagirjjálašvuoda jnv.

Oahpponeavvuid oahpaheamis Sámi allaskuvlla oahpaheaddjioahpus deatuhuvvo ahte oahpponeavvu ja namalassi oahppogirji ii oaččo stivret oahpahusa, danin go oahppogirji ii leat oahppoplána. Dakkár deattuhus orro leamen joavdelas, go oahppoplána ortnet jo ieš dagaha, ahte oahpahusa almmolaš dássái ráhkaduvvon oahppogirji ii sáhte duhtadit báikkálaš oahpahusa dárbbuid ja danin gieldda dahje skuvlla oahppoplána ii sáhte leat vuodđun. Nugo ovdal lea jo boahtán ovdan, oahpaheaddji árvvoštallá maid áššiid girjjis son váldá mielde ja heiveha oahpahussii. Oahpahas berre leat oahpaheaddji hálddus, iige oahppogirji galgga mearridit man ortnegis áššiid galgá oahpahit. Dat man ortnegis áššit leat bukton ovdan oahppogirjjis ii mearret ahte oahpahas galgá ovdánit seammá ortnegis. Go geavaha oahppogirjjiid dán láhkai, de oahppoplána ođasmahttima oktavuodas son gártá hui uhcán jos ollege háhkat lasi dieđu eará gálduin. Oahpahasvuogi ja eará dakkáriid son sáhtá gártat heivehit ođđa oahppoplána ulbmiliid ektui ja geavahit ovddeš oahppogirjjiid oahpahas ja lihkká juksat ođđa oahppoplána ulbmiliid. Dalle oahpaheaddji geavaha oahpponeavvu oahppama ovddideapmái.

Oahpaheaddji gelbbolašvuodát

Sámi oahpahusas galget leat oahpaheaddjis mánggalágan gelbbolašvuodát. Vai Sámi allaskuvlla oahpaheaddjiid oahppu addá válmmašvuodaid daidda gelbbolašvuoda gáibádusaide, de oahpahusas leat deattuhuvvon didákttalaš, metodalaš, sosiála, kultuvrralaš, tehnikkalaš ja gielalaš gelbbolašvuodát. (Oahpponeavvopedagogihka oahppoplána 2004.)

Oahpaheaddji lea didákttalaččat gelbbolaš, go son máhtta oppalaččat analyset oahppanproseassa ja heivehit oahppoplána báikkálaččat ja oahppiid ektui. Didákttalaš oahpaheaddjimáhttui gullá analyseret oahpahusa gállduid ja oahpponeavvuid geavaheami diehtogáldun. Didákttalaš gelbbolašvuoda oahpaheaddji juksá, jos sus lea čehppodat árvvoštallat ja geavahit árbevirolaš máhtu ja báikkálaš gállduid ja lagaš birra ávkin oahpponeavvuid ráhkadeamis ja geavaheamis.

Metodalaš gelbbolašvuolta boahtá go oahpaheaddji máhtta válljet oahpahussii ja fágii heivvolaš doaibmanvuogi, doibmii gullelaš veahkke- ja oahpponeavvuid ja máhtta guorahallat, man láhkai buoremusat juksá oahpahusa ulbmiliid. Vuogi válljemis ferte váldit vuhtii buot oahppodillái gulli didákttalaš resurssaid ja vejolašvuodaid. Dán gelbbolašvuhtii gullá máhttu árvvoštallat doaibmanvuogi heivvolašvuoda ja mávssolašvuoda dili, oahppiid joavkku, ovttaskas oahppi ja iežasa ektui. Oahpaheaddji metodalaš gelbbolašvuoda oassin lea tehnikkalaš máhttu, man vuodul son dihtomielagit bargá ja kritihkalaččat árvvoštallá tehnikkalaš gaskaomiid váikkuhusaid oahpahusas. Gelbbolašvuhtii gullá maid máhttit njuovžilit geavahit teknologalaš rusttegiid oahpahusa veahkkeneavvun.

Go oahpaheaddjis leat buorit ovttasbargonávccat, dihtomielatvuolta ja beroštupmi hukset fierpmádagaid, de dat buktet sutnje buori sosiálalaš gelbbolašvuoda. Dainna gelbbolašvuodainis oahpaheaddji hukse bargosaji siskkobeallái ja olggobeallái fierpmádagaid, maiguin son fáhte, hálddaša ja sisafievrrida árbevirolaš ja báikkálaš áššiid oahpahussii. Fierpmádagaid bokte oahpaheaddjis lea vejolašvuolta lágidit oahpahusa dakkárin, mii vástida servodaga, oahppiid ja fága ulbmiliid.

Kultuvrralaš gelbbolašvuolta oahpaheaddjái šaddá das, man áicil son lea kultuvrralaččat, man ollu sus leat kultuvrralaš dieđut, man didolaš

son lea kultuvrralaš váikkuhusain ja man nana kulturáddejupmi sus lea. Oahpaheaddjis berre leat ipmárdus ja beroštupmi sáme giela giellagáhttemii oppalaččat ja fágalaččat. Dan vuodul son máhtta dihtomielalaččat geavahit sáme giela oahpahas ja sierra gielaid olmmošoktavuođain. Giellagelbollašvuohta sistisoallá maid ipmárdusa mánggagielat máná oahppama ja oahpaheami earenoamášvuođaid.

Loahppasánit

Čállošis in ohcal čovdosa mo fidnet lasi sáme gillii ráhkaduvvon oahpponeavvuid, muhto figgan guorahallat man láhkai dáid veahánaš oahpponeavvuiguin sáhtta birget. Oahpaheaddji máhttu ja gelbollašvuohta leat dás guovddážis ja danin galgá ovddidit oahpaheddjiid gelbollašvuođa dáid áššiid ektui. Sámi allaskuvlla oahpaheaddjioahpus leat olles áigge deattuhan oahpponeavvo- ja oahppoplánaoahpahas dehálašvuođa. Dát vuhttui, go hálahin sámeskuvllaid oahpaheaddjiid, de bođii oalle čielgasit ovdan ahte Sámi allaskuvllas oahpu váldán oahpaheaddjit eai nu váidalan oahpponeavvuid vátnivuođa eaige čatnan oahppoplána ja oahpponeavvu oktii. Dás oidno oalle čielgasit makkár oahpaheaiprofesuvdna lea sámeoahpaheaddjis ja man autonomat sii leat oahpaheai barggus. Dát nanne oainnu ahte Sámi allaskuvla lea oahpaheaddjioahpu lágideamis rivttes bálgá alde, das lea buorre ain joatkit ja ovddidit oahpaheaddjioahpu.

Go oahpaheaddji hálida olláshuhtit oahpahas servodaga ja vanhemiid vuordamušaid vuodul albma láhkai, son dárbaša servodagas oktasaččat dohkkehuvvon oahpahas- ja skuvlapolitihkalaš prográmma. Sámediggi ja/dahje gielddat galggašedje ráhkadit oahpahas- ja skuvlapolitihkalaš prográmma, man vuodul gielddat dahje skuvllat sáhttet ráhkadit báikkálaš oahppoplána. Dalle oahpaheaddji anus lea oahppoplána man vuodul son sáhtta ollašuhhtit oahppo- ja fágaplánaid, nu ahte oahpahas boadus lea dakkár maid servodat lea ásahan skuvlla mihttomearrin. Sierra sáme guovlluin fertejit leat oahppoplánaid sisdoalus earut, go sáme guovlu ja sámeservodagat eai leat juohke sajis seammaláganat, Sápmi ii leat homogena. Go skuvla sáme guovlluin olle buorre bohtosiide, de sáme guovllu mánat leat ožžon dakkár oahppo ja gelbollašvuođa mainna sii birgejit sáme guovllus ja maid dái stuorraservodagas, stuorra máilmmis. Jos sámi oahpahas- ja skuvlapolitihkalaš prográmma váilu, de skuvlaoahpahas sápmelašvuohta

bidggiida, go oahpaheaddji ii sáhte leat sihkkar oahpahusa sisdoalus ja sápmelašvuohta lea veaittalassii oahpahasas. Prográmma váilumis čuovvu maid, ahte lea váttis ráhkadit báikkálaš oahppoplánaid, go eai leat oktasaččat dohkkehuvvon váldolinnját ja oahpahusa prinsihpalaš vuodđu váilu. Sáhttagge jearrat, leago sámi oahpahusa váttisvuodát mearka sámi oahpahas- ja skuvlapolitihka váilumis.

Go oahpaheaddjit reflekterejit vásáhusaideaset oahpponeavvuid mánngabealat geavaheamis ja oahppo- ja fágaplánaid heiveheamis, de sidjiide čoggo earenoamáš ollu praktihkalaš diehtu ja máhttu sámi skuvlla ollašuhttimis ja oahppu lágideamis báikkálaš servodahkii heivvolaččat. Go dan lassin oahpaheaddjit gaskaneaset ságastallet oahpahasáššiin, ohcalit oktasaš oainnu sámi oahpahasas, de skuvlii čoggo olu sámi skuvlamáhttu ja skuvllas šaddá oahppevaš skuvla, (*lærande skole*). Go gielddat Máhttoloktemis leat geatnegahtton ráhkadit gieldda oahppoplána, de vuodđojurdda lea oažžut skuvllaid oahppavaš skuvlan, organisašuvdnan, mii oahppá iežas vásáhusain. Lea vahát, jos gielddat ja skuvllat eai olle dasa, go dalle gieldda oahppoplánas šaddá «mahkáš plána», ja dat lea katastrofa skuvladoibmii. Mahkáš plána fille oahpaheaddjiid jurddašit, ahte skuvladoaibma lea plánejuvvon vaikke duodalaččat ii leatge ja dainna lágiin dat doalvu skuvladoaimma endorii.

Oahppoplánateoriiain ii boade ovdan oktage ášši, man vuodul sáhtta gáibidit buot oahppogirjiid ođasmahttima oahppoplána ođastusain. Oahpaheaddjioahppu gal váikkuha dasa, man čeahppi oahpaheaddji lea geavahit oahpponeavvuid ja ollašuhttit oahppo- ja fágaplánaid. Máhttoloktema olis ávžžuhuvvo ahte oahpahasas galgá geavahit áviissaid, bláđiid, interneahhta ja eará sullasaš autenttalaš materiálahaid. Dáid ráhkadeamis leat eará ulbmilat go skuvlla oahpahas. Mo lea áddemis, ahte oahppogirjjit mat leat goitge ráhkaduvvon oahpahasas várás, eai dohkkege šat oahppoplána ođasmahttima maŋŋá, go nuppe dáfus ávžžuhuvvo autenttalaš materiálahaid geavaheapmái? Dien gažaldahkii in leat gávdnan vástádusa. Dan lassin medias lea oalle dávjá buktojuvvon ovdan ahte sámegillii lágiduvvon oahpahas lea lossat ja váttis mánáide. Dainna diehtujuohkimiin lea dagahuvvon duššin mánnggaid logiid jagiid rahčamušat sámegielat oahpahasas ovdii. Vánhemat ja oahppit leat álgán válljet dárogielat oahppogirjiid, dan geažil go eai leat ožžon dássebealát ja áššálaš dieđuid oahpahasgiela válljemis. Dáid dieđuid gilvin sámegillii čállojuvvon oahppogirjiid ja sámegielat oahpahasas vuostá, lea dál oasistis duolbmamin sámegiela ja ovddideamen sámegiela jápmima. Dál

go sámegielat oahpahussii lea láhččojuvvon vuodđu, de berre hoahpumus lági mielde álgit hutkat mo loktet sámegielat oahpahusa dási dán áigái heivvolažžan. Okta oassi das lea oahpaheaddji didáktalaš máhtus loktet oahppiid gielalaš didolašvuoda vai sii áddejit oahpponeavvuid girjegielat ja báikkálaš suopmana oktavuoda.

Mii dagaha dan ahte váikke oahppoplánaid ja oahpponeavvuid oktavuodain lea diehtu buohkaide oazžumis, de manin gáibiduvvo, ahte oahppogirjjit gálget leat odđa oahppoplána mielde ráhkaduvvon? Boahtágo dát gáibádus das, ahte oahpaheaddji atná oahppogirjji oahppoplánan, čiegus oahppoplánan? Vai leago gieldda oahppoplána ráhkaduvvon dakkárin, ahte dát gáibida odastusa oktavuodas odđa oahppogirjjiid? De čuožžilage gažaldat, gii lea ráhkadan gieldda oahppoplána ja makkár oahppanoainnuin. «Oahppogirjjit gálget leat odđa oahppoplána mielde ráhkaduvvon» -gáibádus lea áddehahti, jos oahppogirjji buorre vuoda mihttun lea dárogillii čállojuvvon oahppogirji, muhto jos gieldda oahppoplána lea báikkálaš dárbbuid vuodul ráhkaduvvon, de sámeguovllu skuvllain dárogillii čállojuvvon oahppogirjjit leat dušše osiin heivvolaččat.

GÁLDUT

- AUSUBEL, D. 1968: *Educational Psychology: A Cognitive View*. New York: Holt etc.
- BRUNER, JEROME 1969: *The Process of Education*. Cambridge: Harvard University
- HOEM, ANTON [1994]: Logaldallan Sámi allaskuvla bargiid semináras 2.1.1994.
- HÆTTA, JOHAN DANIEL 1997: ...skuvla galgá rievdaduvvot. Oahppoplánat ja sámi dárbbut. – Balto, Asta (doaim.), *Diehtu ja gelbbolašvuotta Sámis – sámi skuvla šaddamin: Sámi oahpposuorggi diliin*. Čáhcesuolu, SUFUR – Finnmárkku oahpporegiuvnna ovttastahttinlávdegoddi.
- IMSEN, GUNN 2006: *Lærerens verden. Innføring i generell didaktikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- KESKITALO, JAN HENRY 2003: «Sámi skuvlla» ovdáneapmi ja dan báikkálaš heiveheapmi – suohkaniid ja skuvllaid plánain ja oahpahedjjiid mielde. – Hirvonen, Vuokko (doaim.), *Sámi skuvla plánain ja praktihkas. Mo dustet O97S hástalusaid? Reforbma 97 evalueren*. Kárášjohka:

ČálliidLágádus.

- KILPATRICK, WILLIAM 1926: *Foundations of Method*. New York: Macmillan.
- LAHDES, ERKKI 1987: *Peruskoulun didaktiikka*. Helsinki: Otava.
- LEHTINEN, E. 1983: *Yhteissuunnittelu. Konstruktivistisen oppimiskäsityksen sovellutus lukion didaktiikkaan*. Helsinki: Helsingin yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja A 97.
- LONKILA, TOIVO 1991: *Koulun tulosjohtaminen*. Helsinki: Valtion Painatuskeskus.
- Máhttolokten* 2008 = *Máhttolokten. Sámi oahppoplánabuvttus* 2008. Oslo: Máhttodepartemeanta, Sámediggi, Oahpahusdirektoráhtta.
- MIKALSEN BITI, ANNE DAGMAR 1997: *Davviriikkalaš oahpponeavvoprošeakta, Loahpparaporta*. Guovdageaidnu: Sámi giellaráđđi.
- Oahpponeavvopedagogihkka oahppoplána* 2004. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla
- PHENIX, PHILIP 1964: *Realms of Meaning*. New York: Mc Graw-Hill.
- Sámiráđđi* 1989 = *Sámi skuvla- ja oahpahaspolitiikkalaš prográmma* 1989. Ohcejohka: Sámiráđđi.
- STRATEMEYER, FLORENCE ET AL. 1947: *Developing a Curriculum for Modern Living*. New York: Teachers College, Columbia University.
- UTSI, MAI BRITT 2003: Muitalus oahpponeavvuid birra ... Oahpponeavvodilli O97S skuvllain. – Hirvonen, Vuokko (doaim.), *Sámi skuvla plánain ja praktihkas. Mo dustet O97S hástalusaid? Reforbma 97 evalueren*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- ØZERK, KAMIL 2006: *Opplæringsteori og læreplanforståelse*. Vallset: Oplandske Bokforlag.

The Teaching of Educational Material and Curriculum in the Sámi University College

The topic of my article is the issue of how teacher training practice can help with regard to the lack of educational materials made in the Sami language. The article is based on my own experiences as a lecturer in pedagogy at the Sami University College. I shall not deal with the issue of how to get more teaching materials into Sámi, but how existing materials can be used in a more holistic way in many different subjects and in a way that they will not become redundant quickly. I shall articulate what is the relationship between the curriculum, the use of curriculum and the needs of pedagogical

materials. The aim of teacher training is to raise the professionalism of the teachers and to instruct as to how the curriculum is understood and used. The other intention of teacher training is to promote the teachers' capability to make and use teaching materials with versatility. The themes which I have dealt with do not help to make more teaching materials available, but can remove the restrictions that exist as a result of the lack of these materials.

Aimo Aikio

Sámi allaskuvla

aimo.aikio@samiskhs.no

Mánnggakultuvrralašvuođa oahpu sámáidahttin Sámi allaskuvllas

ASTA MITKIJÁ BÁLTO – LIV ØSTMO

Álgu

Sámis lea dábalaš čuoččuhit ahte mii sámít leat juo mánnggakultuvrralaččat ja mii leat hárvánan hálddašit mánnggakultuvrralaš deaivvademiid. Muhtun muddui lea duohta ahte dákkár gullelašvuolta addá gelbbolašvuođa hálddašit dan birrasa masa olmmoš lea šaddan. Muhto sámi servodat dárbaša maid ovddidit gelbbolašvuođa geahččat ja áddet kultuvrra eanet guorahalli čalmmiiguin, áican dihte variašuvnnaid, nuppástuvvamiid, seammaláganvuodaid ja erohusaid. Maiddái Sámis gáibiduvvo virgeolbmui dakkár máhttu ahte sii gieđahallet olbmuid vuoiggalaččat ja bealátkeahtesvuogi mielde.

Demokrátalaš servodagain lea vuodđojurdda ahte iešguđetge olmmošjoavkkut ja álbmogat mat juogadit seamma territoriija, sáhttet ráfis ovtastallat ja lámčit dili buori ja dearvvašlaš gulahallamii. Dát leat árvvut maid eanaš riikkat máilmmis juogadit, dattege gávdnjojit konflikttat, rasisma, olggušteamat ja oidimat maiddái davviriikkain. Mánnggakultuvrralaš áddejumi várás lea ollu guovlluin máilmmis ásahuvvon oahppu, dainna ulbmiliin ahte galgá hukset buoret gulahallama ja áddejumi olbmuid gaskkas. Dieinna ulbmiliin ásahii maiddái Sámi allaskuvla mánnggakultuvrralaš áddejumi (MKÁ)- joatkkaoahpu 1994 oahpaheddjiide, journalisttaide, dearvvašvuodabargiide, politiijaide, ja eará virgeolbmuide. Oahppu heivehuvvui sámi dilálašvuodaide.

Dán čállošis guorahalle muhtun vásihusaid MKÁ-fága oahpaheamis mii lea leamašan munno ovddasvástádussan ja maid letne lágidan 1994–2002. MKÁ-fága lea lágíduvvon oasseáiggeoahppun jagi badjel, ja lea sihke MKÁ 1 ja MKÁ 2, jagi oahppu guovtti oasis. Dán lágídettiin letne várván ahte studeanttat rahčēt luvvet iežaset normatiiva áddejumiin, mii ieš-

alddis lea lunddolaš buot olbmuid. Dát bohtá das ahte juohke olbmos leat kulturčatnasumit ja danin juohke ođđa studeantajoavku lea ferten oahpahallat áicat man láhkai diekkár čatnasumit sáhttet dahkat olbmo ovttáčalmmagin. Ovttáčalmmatvuohta dagaha, ahte olmmoš ii ovddit bealátkeahes vuogi ja ii vávjje iežas bealálašvuođa. Lea hástalus beassat eret ovttáčalmmatvuođas ja oaččuhit studeantaid kritihkalaččat guorahallat čatnašumiid ja bealálašvuođaid.

Čuolbmaásaheapmi

Dás álggos vuos válddahalle oahpu prinsihpaid ja soames beliid sámi árbevirolaš oahpahanlágideamis, mat leamaš váikkuheaddjín oahpu prinsihpaid čađaheapmái. Válddahallan lea vuođđun čuolbmaásaheapmái.

Čuolbma

Artihkkalis reflekterejetne oahpahusa mealgat maŋŋá go letne lágidan oahpu ja guorahalle mo studeantaid vásihusaid ja mitalusaid geavaheapmi lea doaibman oahppanproseassas. Reflekteremii gullá maid jearrat makkár oahpahan- ja oahppanvuogit leat heivehuvvon ja vuhttojto sámi árbevirolaš oahpahanvuogit oahpu lágideamis.

Dán čállosa sáhtá oaidnit maŋne bargun, mas reflekterejetne dán geahččaladdama birra retrospektiivalaččat. Go dákkár barggu bidjá pedagogalaš rámma sisa, de sáhtá nu go Laursen, gohčodit dán refleksiiva didaktihkalaš bargun. Dán áiggi lea didaktihka sadji nuppástuvvan. Ii adno šat nu ávkkálaš ovdalgihtii plánenbargu, baicce deattuhuvvo maŋnebargu. Oahpahusa galgá árvvoštallat nu ahte dán vuođul sáhtá jotkkolaččat muddet ja buoridit oahpaheami. (Laursen 1997.)

Oahpu prinsihpat loktejit studeantaid iežaset vásihusaid ja dovddiidusaid oidnosii. Dáidda lea addon stuorát sadji go dábálaččat oahppofálaldagain. Dat guoská maiddái mitalussii bargovuohkin. Guorahallege leat go dát prinsihpat ja oahppanlágideapmi mat dagahit ahte studeantain vuhtto ieš-ovdáneapmi, analyhtalaš kulturádejujumi ja nanosmuvvan reflektearendáidu. Guorahalle dáidda lassin makkár ovddut dán oahpu lágideamis leat mat sáhttet ovddidit sámiid ja eamiálbmogiid fápmudahttima. Guorahalle maid

mo teorehtalaš čiekŋudeapmi ovddida kultursensitivitehta ja mo dát boahdá ovdan oahppanproseassas. Guorahallama dahke studeanttaid bargguid ja muitalusaid, munno bargonotáhtaid ja studeanttaid árvoštallama vuodul.

Oahpu prinsihpat ja bargovuogit

MKÁ-oahpu sisdollui gullá kulturdoahpaga ja kultuvrraid rasttideaddji gulahallama čiekŋudeapmi. Lassin galget studeanttat oahpásmuvvat kultur-analyhtalaš reaidduide ja diehtit man láhkai identitehta ja kultuvra leat čadnon oktii. MKÁ-joatkkaoahppoplána mielde, studeanttas gáibiduvvo vuoddoahppu ja unnimusat guokte jagi bargohárjáneapmi beassat ohppui. Bargohárjáneapmái lea dárbu danin go studeanttaid vásihusat, beroštumit ja mitalusat galget oahppoplána mielde dahkkot fágalaččat relevántan, geatnegahttin ja eaktun bargovuogi iešvuhtii. Oahppu lea okta Sámi allaskuvlla oahpuin mii lea fálojuvvon aivve dárogillii, dainna ulbmiliin ahte oasuhit maiddái dárogielat sámiid ja earáid. MKÁ fáttáin lea maid leamašan viiddis kursadoaibma sihke sámii- ja dárobargobirrasii. Sihke joatkkaoahpus ja kursadoaimmas leat studeanttat geatnegahtton bargat smávit dahje stuorát bargguiguin, main geavahit iežaset vásihusaid vuodđun. Dáin bargguin galget oahppat guorahalli metoda, oahppat válddahallat konteavstta ja guorahallat man láhkai áššit gullet oktii dahje mo dáid buohtastahttit. Oahppoplána iešvuhtii gullá ahte studeanttaid vásihusat lohkkojit fága lohkanmeari sisa. Eará iešvuohta lea maid ahte studeanttaid penšuvnnalaš ovdáneapmi lea okta oahppoulbmiliin. Árvoštallan lea dehálaš bargoreaidu juohke čoagganeapmái ja maiddái oahppojagi loahppa-bargguide.

Vásihusaid sadji oahpus

Bargovuogi letne heivehan dainna lágiin ahte studeanttat besset mitalusaid bokte buktit ovdan vásihusaideaset. Studeanttaid mitalusat leat dávjá bidjan álggu dasa maid sii čállet stuorát prošeaktabarggus. Mitalusa sadji MKÁ oahpus ii leat dattege dihtomielaččat plánejuvvon. Easka dál maŋŋá oidne dan ovdamuni ja sáhte čujuhit dutkamušaide dán oktavuodas. Mitalusat gullet sámii árbevirrui ja dain lea guovddáš sadji oahppanlágideamis, čilge Balto. (Balto 1997: 58–59.) Nergård maid deattuha mitalusaid mearkkašumi sámii diehtofievrrideamis, go dát doibmet vásihusaid vuorkán ja vuodđun áddejumiide ja áiccalmasvuodáide. Ja nu mitalusat speadjalastet sámii

jurddašanvuogi. (Nergård 2006: 78–79.) Muitalus lea dat mii fievrrida sámi dieđu ja dieinna lágiin sáhtá lohkat ahte mitalus lea árbevirolaš oahpahamálle, čilge fas Kuokkanen. Diehtu lea giela sisa godđojuvvon ja bohtá ovdan njálmmálaš ovdanbuktimiin. (Kuokkanen 2000.) Maiddái Linda Tuhiwai Smith (1999) ja Marie Battiste (2000) atniba mitalusa divdna go lea sáhka álgoálbmogiid dekoloniseremis. Mitalus leahkku uvssaid juogadit, muittašit ja dulkot dáhpáhusaid maid koloniseren lea dagahan olbmuid ja álbmogiidda.

MKÁ-fága geahččanvuogit

Kultuvrralaš sensitivitehta ja analyhtalaš jurddašeami ovddideapmi leat guovddázis oahppofálaldagas. Danne čilgejetne dáid osiid teoriijaid mielde mat ledje anus MKÁ oahpaheamis. Maŋimuš jagiid leat almmustuvvan odđa dutkamušat ja teoriijaid kultursensitivitehta ovddideami birra, e.e. sámi relaterejuvvon váldofága- ja doavttirgráda dutkamušat. Moai ean čuovvul dáid dutkamušaid dađi eanet, go dás guorahalle dušše daid kultursensitivitehtii gullii teoriijaid mat ledje studeanttaid lohkanmearis áigodagas 1994 gitta 2002 rádjái.

Kulturdiehtu ja áddejupmi

Studeanttat leat bargan Kvernmo ja Stordahl (1990) ja Stordahl (1998) teoriijaiguin maid leaba ovddidan sámi psykiatriija oahpu várás. Sudno viggamuš sámáidahttit fágasuorggi lea leamašan ávkkálaš maiddái Sámi allaskuvlla mánggakultuvrralaš áddejumi ohppui.

Stordahl ja Kvernmo earuheaba gaskkal kulturduogáža, kulturdieđu ja kulturáddejumi¹. Kulturduogáš lea sudno čilgehusas juoga mii mis buohkain lea riegádusas, dasgo mii buohkat riegádit muhtun kultuvrralaš oktavuhtii. Muhto eanaš olbmot eai leat dihtomielaláččat dan hárrái, eaige jurddaš, mo duogáš ivdne ja váikkuha jurddašeapmái. Mis lea kultuvrralaš olggoš dahje doavdnji, man sisa leat páhkkejuvvon ja man mii berret dovdat ja diehtit. Dasto leat erohusat majoritehtii ja minoritehtii gullii olbmuid gaskka. Dávjá lea eanádahkii gullii oktagassii su kultuvrralaš duogáš čabučielggas,

¹ Artihkkal lea dárogillii, doahpagat leat sámegillii heivehuvvon ja sitáhtaid letne jorgalan.

su kultuvra lea dat mii lea normála. Stordahl ja Kvernmo čilgeba ahte *kulturduogáš* lea diehto-, doaiman- ja árvvoštallanvuoddu maid olmmoš oamasta go šaddá dihto kultuvrii. Dát addá álgovuolggalaččat gealbbu oassálastit morálalaš ja kultuvrralaš searvevuhtii». (Kvernmo – Stordahl 1990: 5.)

Stordahl ja Kvernmo deattuheaba ahte kulturduogáš ii mearkkaš ahte máhtta ja diehta buot kultuvrra birra masa lea šaddan. Diehtu lea mángga dásis ja sii, geat leat bajásšaddan muhtun kultuvrra siste dovdet ja dihtet diehtelasat eanet dan birra go dat odđa olbmot, geat bohtet eará guovlluin ja leat eará kultuvrii čadnojuvvo. Beroškeahhtá kulturduogáža ovdamuniin, de ferte juohkehaš ain joatkit gazzat dieđu ja máhtu. Muittuhuvvot ahte kultuvrra siskkobealde leat erohusat buot dáin namahuvvon surggiin. Diehtu maid olmmoš oamasta kultuvrra surggiin, historjjá, eallineavttuid, mánáidbajásgeassima, sosiála gaskavuodaid, buolvvaid gaskavuodaid, sohkkabeallorollaid, religiuvna, politihka, veahádatpolitihka birra gohčodeaba Kvernmo ja Stordahl *kulturdiehtun*. (Kvernmo – Stordahl 1990: 8.) Kulturdihtui gullá maid dihtoštit makkár erenoamán váttisvuodaid ja vuostálasvuodaid veahádatálmot dahje stigmatiserjuvvon joavkkut vásihit.

Veahádahkii gulli olbmot bággejuvvojit dovdat máilmmi majoritehta čalmmiiguin, máhttit sin giela, dovdat sin jurddašeami ja kultuvrra. Nie ohppet veahádatolbmot molssodit perspektiivvaid gaskka ja šaddet oahppásat majoritehta kultuvrii. Go olbmos váilu diehtu nuppi kultuvrra birra, de sáhtta gazzat oahpu dan birra ja lasihit alces kulturdieđu. Kulturdieđu áddejupmái ferte čáhkkehít vejolaš nuppástumiid ja variašuvnnaid. Ferte váruhit ahte kulturdiehtu ii stirdo «giissá dávviriidda» ja šatta olgguldassan. Diekkár geahččanvuohki čatná olbmo ja gohčoduvvo dávvirin-dahkat kultuvrra dahje essensialiseret dan. (Kvernmo – Stordahl 1990: 8.)

Kulturáddejupmi gáibida beroštit ja guorahallat makkár variašuvnnaid gávdnojit das mo olbmot organiserejit iežaset sosiála eallima ja man láhkai dát variašuvnnaid albmanit. Dás sáhtašii maid geavahit doahpaga kontekstualiseret mii lea bidjat daguid ja dáhpáhusaid dilálašvuodaide, olbmuid rollaide, áiggiide ja báikkiide madda dat gullet. Kulturáddejupmi maid gáibida ahte áddet man láhkai mii ieža leat oassálastit sosiála systemas ja dainna lágiin guoddit sosiála konvenšuvnnaid, maiguin leat bajásšaddan ja maid guovdu mii eallit. Stordahl ja Kvernmo čoahkkáigeassiba nappo

kulturáddejumi ná: «kulturáddejuvpmi lea teorehtalaš áddejuvpmi mii gealbuda analyhtalaččat bargat olmmošgaskavuodáiguin sihke mánggakultuvrralaš ja ovttakultuvrralaš birrasiin» (Kvernmo – Stordahl 1990: 5). Olbmot leat oassálastit dahje searvideaddjit praksissuorggis, muhto olmmoš ferte maiddái leat dárkojeaddji nu ahte sáhtta geahččat metaperspektiivvas dan maid lea bargamin. Olmmoš ferte leat reflektiivvalaš, mii mearkkaša ahte ferte leat dáhttu ja beroštupmi buohtastahttit iežas ja earáid kulturdieđu. Jus váilu iešreflekušvudna, de sáhtta fargga šaddat nu, ahte dieđut báhcet dušše fáktan ja sotketkeahtes diehtun. Kulturdeaiivvadeamiid giehtaguššan ii berre vuodđuduvvot mielastuvvamiidda dahje intuitiivvalaš dovdduide, maid lea váttis gaskkustit dahje divaštallat.

Go galgá buoridit gulahallama, de fertet geavahit teoriija viiddidan dihte iehčamet gelbbolašvuoda, ja mii fertet ieža maid searvat ovddidit teoriija dán suorggis. Dát teorehtalaš suokkardallan čájeha ahte eat berre vuodđudit iehčamet kulturdeaiivvadeamiid giehtaguššama oaivvállallamiidda, muhto baicce bidjat albmonemiide doahpágiid, vai min praksisáddejuvpmi jorrá fágalažžan (Stordahl 1998).

Kulturdeaiivvadeamiit ja fápmu

Kulturdeaiivvadeapmi čilge dan mii dáhpáhuvvá go iešguđet vásihus- ja kulturduogáži gullii olbmot deaiivvadit. Lea dábálaš jurddašit ahte kulturdeaiivvadeapmi lea dásseárvosaš, muhto dán oktavuodas lea dehálaš čujuhit ahte go doaba geavahuvvo álgoálbmot oktavuodas, de čiehká dat dávjá fápmostruktuvrraid.

Fápmostruktuvrrat ilbmanit mikro-, gaska- ja makrodásiin servodagas, mas mikrodássái gullet ovttaskasolbmuid deaiivvadeamiit, gaskadássái joavkkuid deaiivvadeamiit ja makrodássái stáhta ja álbmogiid gaskavuohhta (Barth 1994). Eanádatálbmogiid gullii olbmot leat dávjá fápmoposišuvnnas. Ráđđejeaddji joavkkut, nu mo eanádatálbmogat, loktejit iežaset beroštumiid ja perspektiivvaid mearredeaddjin go servvoštallet earáiguin, erenoamážit vehádatálbmogiin. Sii geat ráđdejit, mearridit mii lea normála ja gustojeaddji. Dattege leat eanetlohkui gullii olbmot hárve dihtomielalaččat iežaset fámu hárrái. Álgo- ja vehádatálbmogiid posišuvdna gáibida ahte sii heivehallet iežaset eallima fámuhisvuoda diliide mat muhtumin maiddái buktet gillámušaid ja muhtumin fas vuolggahit lihkadusaid. Ráđđejeaddji

fámu gohčoda Marianne Gullestad hegemoniijan. Dážaide lea váttis áddet ahte sin relašuvdna vehádatálbmogiiguin lea struktuvrraide darvánan. (Gullestad 2002: 16.) Sápmelaččat vávjet ahte sin gaskavuodát dážaiguin doibmet dáža hegemonalaš eavttuid mielde.

Čuovvovaš kapihttalis čájehetne ovdamearkkaiguin mo kulturdiehtu, -áddejupmi ja -duogáš ja maiddái fápmorelašuvnnat konkretiserejuvvojit studeanttaid mitalusain ja vásihusain. Seammás guorahalle man láhkai dát barggut ovddidit kultursensitivitehta.

Studeanttaid smávva mitalusat

Mitalusaid analyseren

MKÁ-oahpu guovddáš bargovuohkin letne geavahan studeanttaid iežaset mitalusaid ja vásihusaid, maiguin sii leat kultuvrralaš deaivvadeapmái guoski áššiid guorahallan. Studeanttat välljejit fáttá dahje ja ohppet sirret gaskal dilálašvuodaid/dáhpáhusaid válddahallama ja dáid dulkoma. Sáhtta dadjat ahte dát lea dego smávva dutkanprošeakta mas studeanta válddahallá dilálašvuoda ja váruha ahte ii duđa dušše dasa maid son jáhkka dili birra, muhto iská válddahallama doallelašvuoda. Dasto čuovvu dulkonoassi mii gáibida analyseret ja reflekteret dáhpáhusa, čatnat dán teoriijaide ja čilgehusmáliide. Nu sáhtta doahpagastit dáhpáhusaid odđa láhkai. Hárjehaladettiin sirddaša guovtti posišuvnna gaskka, dan ahte lea oassálasti dahje lea áici muhtin searvevuodas. Go váldá dutki posišuvnna mii lea váddáseabbo, de ferte geahččalit leat áici. Muhto juohkehaš ferte maid iežas oassálastiposišuvnna guorahallat. Go lea válddahallan ja dulkon, de bidjá dábáláččat studeanta ovdan olles studeantajovkui iežas barggu ja ožžot kommentáraid sihke mielstudeanttain ja oahpaheaddjis.

Studeanttaid konteksta

Studeanttaid mitalusat ja vásihusat leat kontekstualiserejuvvon mii mearkkaša ahte dat čatnasit dáidda dilálašvuodaide main sii leat vuolgán. MKÁ-oahpu studeanttat ovddastit sámi girjái vuoda. Sii bohtet sámi

ja sámi-dáru birrasiin, gos sámit leat eanet- ja unnitlogus. Sáhtta lohkat ahte studeanttaid duogážit ja persuvnnalaš vásihusat speadjalastet áige-guovdilis sámi diliid ja sii buktet varas servodatdieđuid «lohkamearrin» studeantajovkui. Stordahl doahpagastá sámi diliid vuohkkasit, go čállá ahte sámit gullet kultuvrii, mii lea gártan minoritehta dillái, mii lea vealahuvvon ja man leat geahččalan jávkadit. Sin etnohistorjjás leat ollu persuvnnalaš vuolláneamit. Stordahl čujuha nákkáhallamiidda dan alde mo galgá leat sápmelaš ja seammás leat oassálastin odđáigásaš servodagas. Dát šiehtadallamat bohtet ovdan diskurssain smávva árgabeai-áššiin, nugo gárvodan- ja ássanstiillain ja ságastallamiin sámi álbmotválljenorgánaid ásaheami birra. (Stordahl 1996: 158.) Stordahl čatná dáid šiehtadallamiid servodatlaš struktuvraide, man láhkai dát leat oassin sámiid etnopolitihka ovddideames sihke sisriikkalaččat ja gaskariikkalaččat.

Kultursensitivitehta ovdána

Kultuvrralaš ovdanbuktimiid sáhtta guorahallat mángga geahčastagas, dás bidje deattu guovtti váldoperspektiivii, juogo mii árvvoštallat kultuvrra dovdomearkkaid dahje válddahallat ja guorahallat daid. Studeanttat konstruerejit odđá sámi áddejumiid ja ráhkadit govaid das mo čoavdit sápmelašvuoda modearna áiggis.

Studeanttaid mitalusain vávjit liikká mo olbmos lea oalle čavga normatiiva dahje árvoordnejuvvon kulturáddejupmi mii čatnasa diehto-, doaibman- ja árvvoštallanvuđđui mas omd. oahppat ahte gákti galgá lea alit láddis, vassis čuolddabáddi lea boagán, badnonsuonaid berre geavahit, min suopman lea dat mii lea rievttis sámegeiella ja siseatnan sámit leat dat albma sámit. Dieđut eai leat «buhtes» dieđut, muhto dáidda leat baicce čadnon njuolggadusat mat váikkuhit min daguide ja doaimmaide. Go studeanttat fuobmájit mo dieđu «čiegus» njuolggadusat sáhttet olgguštit olbmuid, de šaddá dehálaš dovdat sániid, teoriijaid ja čilgehusaid mearkkašumiid ja váikkuhusaid.

Nuppi dáfus ii leat mihkkege boasttuvuodaid das ahte lea normatiiva. Studeanttat leat mielde huksemin sámi servodaga ja beroštit diehtit ja dovdat kultuvrralaš árvvuid ja maiddái árvvoštallat dáid ávkki boahhte buolvvaide. (Halvorsen 2004: 20.) Muhto ásahus- ja servodatovddideamis dárbbáša oaidnit ja váldit vára buot servodatlahtuin, dasgo buohkain lea seammá olmmošárvu. Searválagaid oahpaheddjiin gieđahallet studeant-

tat gullelašvuoda čatnašumiid ja girjás duogážiid, ja dieinna lágiin ovddiduvvo studeanttaid dáidu áicat sihke earáid ja iežaset bealálaš- ja bealátkeahtesvuoda. Aistton Kvernmo ja Stordahl sii dovdamohtet «čuovg-gahis dielkkuid» mat hehttejit oaidnimis sosiála erohusaid ja variašuvnnaid (Kvernmo – Stordahl 1990: 6).

Vásihusaid guorahallan lea ávkkálaš, muhto dáidda dárbbáša lasihit kulturdieđu (Kvernmo – Stordahl 1990). Studeanttat mitalit man váttis lea muhtumiidda go duoji galgá rievdadit. Sáhtta go duoji ođasmahttit vai galggašii go omd. gákti gorrot dušše alit ládđis ja sáhtta go heaitit suonaid batnimis ja geavahišgoahtit fabrikkas ráhkaduvvon suonaid. Sin mitalusat čájehit váilevaš dieđu duoji birra, dan historjjás, mo duodji bisuhuvvo ja mo ođasmahttojuvvo ja maiddái makkár variašuvnnaid gávdnojit báikkis báikái. Go dáidda dieđuide vel lasiha eará servodatlaš diskurssaid duoji birra, de leat studeanttaide áibba eará eavttut áddet dáhpáhusaid ođđa ja mángga geahčastagas.

Servodatlaš oaivillonohallamat mitalit eanetgo fáktadieđut áššiid birra, dat buktet ovdan olbmuid dovdduid, miellaguottuid ja árvvuid. Dovddut leat maid dieđut áššiid birra ja Nergård čállá ahte muhtimin leat mitalusat suohtastallama dihte ja nuppe hávi fas lea dain morála ja njuolggadusat (Nergård 2006: 25). Nie leat maid studeanttaid mitalusain mánga dási. Vuos lea dat oassi mii ihtá ovttatmanos oidnosii ja dasto lea nubbi bealli, mii lea čihkosis ja mii ovddasta árvooainnu.

Nu leage sáhka das, ahte studeanttat guorahallet makkár árvu, meinnat dahje mearkkašupmi lea mii guoddá kultuvrralaš ilbmanemiid, nu mo boagán-ovdamearkkas. Mitaluvvo buvdabargi birra gean mielas lea vuotta ja boagán dušše čuolddabáddi, masa eai leat čadnon doaimmat ja meinnat ja nuppi olbmo imaštallama mo bat nie sáhtta áddet čuolddabáttiid. Ságas-taladettiin bohtet ođđa imaštallamat, ahte leago dárbu beroštit mii lea boagán ja mii lea vuotta. Naba jus sii gehččet dáid báttiid symbolan, man mearkkašumit eai dárbbáš leat seammá olbmos olbmui. Eará oasis sámi kultuvrras, mat dávjá namuhuvvojit, leat giella, gákti ja boazodoallu, ja ollugat dohkkehít dáid leat dehálaš sámi symbolan. Muhto jus lea nu, ahte symbolat eai mearkkaš maidege olbmui, jus daidda eai leat čadnon dovddut, dahje jus ii máhte dáid mearkkašumi dulkot, de dat báhcet dušše olgguldas symbola dássái. Studeanttat hárváid guorrat symbolaid mearkkašumi ja

gávnnaht maid dán oktavuodas ahte sámiiid gaskkas lea girjáivuohta. Øyvind Dahl deattuha ahte lea dajakeahtes koda, mii guoddá symbola ja lasiha ahte kultuvrralaš ovdanbuktinhámiin sáhtá áicat ahte dáin lea olgguldas hápmi, muhto maiddá meinnet, mii guoddá dáid hámiid. (Dahl 2001: 58–59.) Go studeanttat árvvoštallet sámegávtti geavaheami, de lea dát ollu eanetgo iskat makkár hámit, ivnnit ja historjját gávdnojit. Studeanttat oidnet iežaset vuostálasvuoda: jus nággejit doalahit gáktemálla nugo dat lei sin iežaset nuorravuodas, de manahit geavaheddjiid. Sáhtá mearkašit ahte ollugat eai gille gárvodit gávttiin ja dát šaddá vahágin sámi duodjái ja sámi árbevieruide. Muhto jus miehtá rievdademiide, de báhcá jearaldahkan, man ollu gávtti sáhtá rievdadit ovdalgo dan árbevierru jávká. Sii suokkardallet maiddá dan maid mii rievtti mielde «guoddit» go coggat gávtti: Leatgo čájeheamen iežamet ruohttasiid, leatgo činadan, leatgo čáppášeamen sámi duoji, leatgo bággejuvvon gávtti coggat vai leago dušše lunddolaš gávttiin gárvodit? Buot dieidda gažaldagaide leat čilgehusat, main leat meinnegat. Dan sáhtá gohčodit metadiehtun dan birra, maid gákti, eará diŋggat ja doaimmat mearkašit olbmui.

Okta álgoálbmogiid dovdomearkan lea sin fámuhisvuoda dilli. Fámuhisvuoha guoská váilevaš iešmearrideapmái systema dásis ja indiviida dási olggušteapmái ja badjelgeahččanvuhtii. Dáruiduhttin lea čalbmáičuohcci fápmogeavaheapmi, go lea leamašan guhkes áiggi systemáhtalaš oassin Norgga almmolaš fápmo- ja politihkalaš struktuvrrain ja áigumušain. Olggušteapmi, badjelgeahččan ja fuonášeapmi náli- dahje čearddalašvuoda geažil ja vealaheapmi muđui, leat kompleksat ja dávjá darvánan servodatstruktuvrraide ja jurddašanmáliide. Nállemálla jurddašeapmi vuolga hegemonalaš kulturoainnus ja lea olbmuid áddejumiide cieggan ja dienu šaddan almmolašjierbmin. Olggušteami ja badjelgeahččama leat sámít guhká vásihan sihke indiviidadásis ja olles álbmogin. Nuppe dáfus, maiddá sámiiid gaskkas ja sámi servodagain gávdnojit olgguštanpraksisat, ovdamearka dihtii sáhtá namuhit mo sámít ieža olgguštit nuppiid sápmelaččaid. Dát olggušteapmi dagaha nu go Høgmo čállá ahte dáru konteavsttas ferte sápmelaš čiehkát iežas sámevuoda ja sámi konteavsttas fas juogo čájehit dahje beahttit iežas sámi gullelašvuoda. (Høgmo 1986). Studeanttaid mitalusat guorahallat áiddo dáid gažaldagaid.

Fámuhisvuoda, badjelgeahččanvuoda ja vealaheami giedahallan lea dehálaš oassi oahpus, mii lokte vásihusaid servodatlaš struktuvrraide. Go studeant-

tat galget bidjat dáhpáhusaid dán dássái, de dárbbášit dovdat sámi historjjá ja dáruiduhttima historjjá. Studeanttaid muitalusat olggušteami ja badjelgeahččama birra leat sihke indiviida- ja álbmotdásis. Okta muitalus lea dan birra go bárdni fuobmá ahte su áhčči, gii ii leat goassige máhttán sáme-giela, fáhkka álgá sámástit. Áhčči lei ferten čiehkát sápmelašvuodas fidnen dihtii barggu ruvkefitnodagas Ruošša rájá lahka. Go bidjá dán dáhpáhusa historjjálaš perspektiivii ja konteaktualisere dáhpáhusa dan vuodul, de boahat ovdan mo Norga anii sápmelaččaid ja láddelaččaid nu stuorra áittan sihkarvuhtii Ruošša rádjaguovlluin, ahte rivvejedje sis giela ja sin iežaset čerdii gullii identitehta. Dát čájeha mo historjá buktá ođđa čilgehusaid dáhpáhusaide, mii viiddida oainnu persuvnnalaš dásis gitta riikkaidgaskasaš fápmorelašuvnnaid dássái.

Olgguštanpraksisat gávdnojit maiddá sámiid gaskkas ja dáhpedorpmis maid sáhtta olgguštit. Studeanta muitala dan birra go boazodollui gulli eadni vuollána dearvasvuodadivššáriin nákkáhallamis dan birra guđe ritmmain máná borran- ja oadđindábit galget leat ja son jávohuvvá ja vuolgá. Son šaddá fámoheapmin, nugo Gullestad čállá ahte badjelgeahččanvuohka mielddisbukta fámuhisvuoda (Gullestad 2002: 171–172). Muhtun háviid leat studeanttat eadnerollas, nuppe vuoru leat sii virggálaš doaimmas. Sii hárváid guorahallat goappašiid beliid, oaidnit eatni fámuhisvuoda go ii máhte ákkastallat iežas bajásgeassinoainnu ja dasto fuobmát ahte dearvasvuodadivššár ii iešdáhchos badjelgeahča. Divššár lea baicce dagalduvvan iežas virggálaš jurddašanmállii, ii ge oainne eará dearvasvuoda áddejumiid go iežas. Fuonáseami ja badjelgeahččama ferte áicat, nu mo Høgmo (1998) čállá, go dat kommuniserejuvvo smávva lihcastagain, geahčastagain, jietnageavahemiin ja sátneválljemis. Maŋŋá lea álki šiitit ja hoigadit siva dasa, gii badjelgehččojuvvo, go son dat boastut dulko dilálašvuoda. Sihke badjelgeahččis ja badjelgehččojuvvon olbmos gáibiduvvo gealbu kodaidda hálldašit ja dulkot. Buot rašimus lea studeanttaide giedahallat ja áicat áššiid main sápmelaš badjelgeahččá nuppi sápmelačča, omd. eahpida su leat rievttas sápmelažžan dahje bealkkeha su leat super-sápmelažžan.

Sámi gullevašvuoda, sámevuoda sisdoalu nákkut ja oavillonohallamat leat eatnat ja maŋgaláganat. Dat čájehit ahte gullevašvuhtii ii gávdno okta čilgehus. Gullestad čilge ahte identitehta lea álo šiehtadallamiid duohken. Dat ii mearreduvvo oktii agibeavái, muhto servvoštallamis šiehtadallo, divaštallo ja dohkkehuvvo ja eará háve fas eahpiduvvo. (Gullestad 2002:

245.) Sámiid nákkáhallamat gullelašvuoda birra ja ii-gullelašvuoda birra, das mii lea rievttis sámevuotta ja man ollu sápmelaš galgá leat ovdalgo dohkke, buot diet muitalit mas sámi servodat berošta, go lea huksemin ja heiveheamen iežas odđa áigái.

Okta erenoamánvuotta MKÁ-oahpus mii spiehkasta eará MKÁ-joatka-oahpuin Norggas lea, ahte studeanttat ohppet áicat, guorahallat ja iskat sámi-, álgoálbmot ja veahádatálbmoga perspektiivva kulturdeaiivademiin. Dát buktá odđa dieđuid MKÁ ságastallamiidda mat hástalit eanetlogu olbmuid guorahallagoahtit iežaset praksisiid ja áddejumiid. Sáme- ja veahádatálbmoga jietna dárbbášuvvo iktiit eanádatálbmoga hegemonalaš jurddašeami ja hástalit MKÁ-oahpu vuodu muđui Norggas.

Oahppama muitalus

«Manne mun in oahppan dán ovdal, mu eallin livččii lean áibba earálágan», dajai muhtun sámeštudeanta mánggakultuvrralaš áddejumi oahpu loahppa-árvoštallamis ja čujuhii kulturáddejumi oahpu mávssolašvuoda sámi servodahkii ja alces persovnnalaččat. Studeantta dovddasta leat oahppan ollu, ahte MKÁ-oahppu lea lihkestuvvan. Letne gullan ollu sullasaš máidnumiid, ahte studeanttaide lea vásihusaid juogadeapmi ja dáiguin ávkkástallan leamašan buot mávssoleamos oassi oahpus. Dál, mánggaid jagiid maŋŋá reflekterejetne dárkileabbo oahpu lihkestuvvama, mii dán oahpus dahká dán nu mearkašahttin studeanttaide. Lahkonanvuohki lea nugo Laursen čállá ahte didáktalaš bargu lea odne sirdášuvvan oahpu reflektaremii maŋŋá go lea čadahuvvon. Ovdal lea leamašan dábálaš fokuseret oahpu dárkilis plánemii ja dan lágideapmái. Reflekteren buktá odđa áddejumi man mielde sáhtta muddet ja ođastit oahpu lágidemiid, maiddái dán MKÁ-oahpu mas dás lea sáhka.

Ean árvvoštala MKÁ-oahpu ollislaččat, dušše muhtun osiid. Muitalusii gullá maid ahte letne geahččaladdan eará metodaidda mat munno mielas eai doaibman nu mo kultuvrralaš synergijametoda² maid ollu allaskuvllat

² Metoda mii galggašii ovddidit kultuvrraid gaskasaš gulahallama daiguin eavttuiguin ahte; 1. goappašat bealit hábmeba iežaska dilálašvuodačilgehusa, 2. čielggadeaba iežaska kultuvrralaš vuodušteami iežaska láhttemii ja daguide, 3) bealálaččat geahččaleaba ovtas gávdnat mii lea oktasaš kultuvrralaš áddejumi, 4. dát oktasaš áddejumi galggašii addit vuodu gávdnat čovdosiid mat leat dohkálaččat goappašiidda. Metodas leat kulturerohusat resursan.

geavahit. Ean áiggo dás dáđi eambo čilget metoda, eará go ahte munno geahččaladdamat čájehedje ahte ean lihkestuvvan dáinna vugiin boktit studeanttaid beroštumi.

Duogášdihtui gullá maid ahte oassin lihkestuvvamii lea ahte oahppofálaldagas leat vuodđoáššit bures ordnejuvvon. Dáidda gullet kvalitehtasihkarastojuvvon plánen, lágideapmi ja čadaheapmi. Dán oahpus lea maid dái bagadallan ja jámma árvvoštallan systemáhtalaččat geavahuvvon bargoreaidun.

Searvelanjas – ovttas oahppat

Nugo boahtá ovdan studeanttaid ovdamearkkain, de govvidit sii mángii sámiid fámohisvuodadili, man čuvvot nákkáhallamat, riiddut ja maiddái vuolláneamit. Čájehit ahte maiddái iežaset ovtastallamiin sáhttet sámit soardašuvvat ja soardit nuppiid. Dáid birra ii leat álki hállat go lea sáhka das mo mii nákcet hálddašit iežamet eallima. Áddemis lea ahte go dákkár áššiid galgá fokuseret oahpus, de ferte láchit oadjebas gulahallandili studeanttaide. Oahpaheaddji ferte ieš álggahit mitalusaiguin, mat čájehit ahte rašis áššiin sáhtta ságastallat, de lea geahppasat studeanttaide joatkit. Luohkkálatnja šaddá dáinnalágiin oahppanarena gos lea rabasvuohta ja duostilvuohta ságaškuššat. Dákkár oahppanarena gohčoda Mikkel Nils Sara searvelatnjan. Son čilge ahte dát sámi árbevirolaš searveoahppan dáhpáhuvvá go mánggabuoľvvat olbmot leat ovttas barggildeamen ja barggaid ja oahpu bokte juogadit máhtu, dieđu ja árvvuid. Juohkehaččas searvelanjas lea su iežas doaibma. (Sara 2003: 125.) MKÁ-oahpus leat ásahan ovttas studeanttaiguin searvelanja, mas studeanttat sáhttet oadjebasat juogadit jurdagiid ja ahtanuššat fágalaččat, virggálaččat ja olmmožin. Studeanttaid oktasaš geaidnu searvelatnjjii lea dat, go sii ieža leat dihtomielalaččat ohcan dán ohppui ja sin beroštupmi lea oahppat kulturdeaivvademiid hálddašit sihke virggálaččat ja persuvnalaččat. Dákkár motivašuvnnain leat sii geatnegahtán iežaset leat mielde hábmemin searvelanja sisdoalu ja dahkamin dan buorrin ja oadjebas dilálašvuohtan.

Go studeanttat MKÁ-searvelanjas šaddet guorahallat ja bidjat sániid iežaset kulturduogáži ja iskat iežaset áddejumiid, de dat oadjuda ja dahká sin duostileabbon geahččat rahpasit dilálašvuođaid eará čalbme glásaiguin. Dákkár kritihkalaš reflekteeremii lea eaktun ahte olmmoš lea oadjebas

iežas duogázii, čállá Gullestad ja lasiha ahte go olmmoš oamastišgoahtá doahpágiid ja kategoriijaid maiguin sáhttá einnostit boahte áiggi, de addet dát muhtun muddui kontrolla eallima badjel (Gullestad 2002: 66).

Muitalus- ja vásihusoahppan

Nugo ovdalis lea čilgejuvvon, de leat MKÁ-oahpus studeanttaid mitalusat guovddázis. Eaktun lea ahte mitalusat čatnasit studeanttaid vásihusaide ja seammás leat ohppui relevánttat. Dákkár oahppanvuohki gohčoduvvo vásihusoahppamin. Vásihusaid sáhttá maid geavahit dušše movttiidahttin dihte studeanttaid berostišgoahtit muhtun fáttás, muhto dasto sirdásit «rivt-tes» skuvlafágaide. Dán vuogi, mas dušše movttiidahttima várás geavaha studeantta beroštumi, gohčoda Hoëm «mahkáš» dohkkeheapmin. Oahpaheddji dohkkeha dán dušše seaktin dasa mii skuvlla beroštupmi lea. (Hoëm 1978: 48.) MKÁ- oahpus leat vásihusat, mat mearridit fáttá mainna bargat ja de easka leat teoriijat ja eará čilgehusat veahkkin dáhpáhusa ođđaláhkái áddemii. Go dáinnalágiin ávkkástallá studeanttaid vásihusain, de sáhttá diehtu šaddat eanet beroštahti ja oažžut árvokvalitehta (Hoëm 1978: 67). Go guorahallá vásihusoahppama vel eanet, de sáhttá oaidnit dán didákttalaš beliid, nammalassii ahte vásihusas lea subjektiiivvalaš ja objektiiivvalaš doaimma (Illeris 1981: 113). MKA-oahpus leat bures áimmahuššan vásihusa subjektiiivvalaš doaimma mii oahpahusas vuhtto dat lea studeanttaid mielas relevánta ja beroštahti. Go áigu váldit vuhtii vásihusaid objektiiivvalaš doaimma, de ferte dáid lohtet persuvnnalaš dásis ja bajábeallái bidjat dáid stuorát oktavuhtii, mas dát čuvgehit maiddá servodatlaš struktuvrraid. Dieinnalágiin leat MKÁ studeanttat vásihusoahppama bokte oahpahallan oaidnit iežaset vásihusaid objektiiivvalaš geahčastagas.

Tiller buktá vásihusoahppama proseassa ovdan oahppanráidalasa bokte, mas sirre oahppanproseassa cehkiiid mielde. Son deattuha ahte go olbmot luvvosit mitaladdet iežaset vásihusaid birra, juogadit dáid, muhto eai dađi dobbelii fievrrit ášši, de lea dát dušše geardduheapmi, iige oahppan. Jus oahppan galgá šaddat ollislaš, de ferte vásihusaid kategoriseret ja systematiseret. Kategoriseren mearkkaša ahte studeanttat ordnejit vásihusaid main orrot seammaláganvuodát ja dađistaga sáhttet oaidnit muhtun váldominstariid ja -hámiid. Dasto lea leamašan oahppama hástalussan goallostat oktii kategoriserejuvvon vásihusaid. Ja go gávdnet čielga kategoriijaid, de lávejit álkibut oaidnit maiddá, mat dain čatnasit oktii ja mat sierranit. Mađi badjelii

goargnu oahppanráidallasas, dađe eanet luvvejuvvo mitalus dilálašvuodas ja áiggis ja nu dat abstraherejuvvo. (Tiller 1999: 34.) Dákkár abstrákta dási olahus lea oalle hástalus, omd lea studeanttaide leamašan hástalusson MKÁ-oahpus bargat analyhtalaš kulturáddejumiin ja kultursensitivitehta ovddidemiin. Jus proseassas leimmet duhtat mitaladdamii, mii iešalddis lea buorre juogadeapmi, de ii livčče buktán seammá oahppanbohtosiid. Ee. vejolaččat livččiimet gártan dillái ahte eat livčče áican fenomenaid maiguin leat čanastagat fápmorelašuvnnaide, sohkabeali, čearddalaš dahje sosiálalaš earuide. MKÁ fágas hástaluvojit studeanttat justa dieid fenomenaid atnit čalmmis. Mitalusat ja vásihusat leat álgoálbmot geahčastagas seamma árvosaččat go teoriijat, dasgo sáhttet fuomášahttit čanastagaid ja luvvet eará geahčastagaid.

Oahppan mii čuohcá

Vásihusoahppanproseassa lágideames ii sáhte garvit miellaguottuid ja dovdduid oasi oahpus. Dán oahpu vuodđoáddejupmi, váikko dat ii leat čállojuvvon gosage, lea ahte olbmo gelbbolašvuhtii gullet dieđuid, dáidduid ja máhtuid lassin maiddái olbmo dovddut ja miellaguottut. Dát mielddisbukta ahte studeanttaid dovddut leat oassin ollislaš oahppamis ja váikkuhit oahppanproseassa lihkostuvvamii. Manne lea diekkár diehtoáddejupmi jierpmálaš ja mo dan vuodustit?

Illeris gohčoda oahppama mas olbmo dovddolaš bealit leat oassin, signifikánta oahppamin. Dát mearkkaša ahte oahppamis lea čiekŋaleabbo mearkkašupmi mii álo buktá muhtun muddui bákčasa ja vuorjá olbmo dásedisvuoda. (Illeris 1981: 87–88.) Dien čilgehusa mielde lágiduvvo studeanttaide signifikánta oahppan, sin stirdon áddejumit cuovkanit ja odđa diehtu sáhtta vuorjat sin dásidisvuoda. Ovdamearkan, Hoëm čilge ahte go dovddut leat oahpuid oassin, de šaddá oahppan čiekŋaleabbo. Oahppu oazžu árvvu, das šaddá čiekŋalis áddejupmi maid oahppit oamastit. (Hoëm 1978: 67.) Lea dehálaš ahte studeantajoavkkus lea oadjebas searvevuoha, muhto lea maid ávkkálaš oahppamii ahte sii deaividit vuostálasvuodaid mat vurjet sin. Ziehe maiddái geassá ovdan vuostálasvuoda giedahallama oahppamis go čállá ahte galgá lágidit vuordemeahtumiid, eahpádusaid, eahpesihkarvuoda ja vuostálasvuodaid, go dát boktet motivašuvnna (Ziehe 1978: 94). Sámi árbevierus lea vuordemeahtun hástalusaid čoavdin ja bákčasa gierdan dehálaš go oahppamis ja dain strategiijain lea sáhka. Balto čalmmustahtta mo ieš-

ráđálašvuoda ovddideapmái gullá máhttit hástalusaid čoavdit. Ja maiddái sáhtta leat dehálaš hájjanit bákčasa gierdat. Ollugat dovdet sámi árbevierrun dan go sámit suvvet máná niibbástallagoahtit oalle árrat. Ulbmiliin lea ahte mánát galget ieža birgegoahtit niibbástallademiiguin, nu ahte eai čuohpat iežaset. Balto fuopmášahtta ahte sámi iešbirgejupmi lea maid eanetgo geavatlaš čehppodagat, namalassii dáidu oahppat jurddadásis čoavdit váttisvuodaid. Sámit huksejit mánáide válmmaš- ja duostilvuoda vuordemeahtun hástalusaid čoavdimii. Válmmašvuoha čoavdit vuordemeahtun hástalusaid lea okta dain deháleamos dáidduin maid olmmoš berre oahppat go galgá ráhkkanahhttojuvvot birget maiddái boahttevuodas. Dán válmmašvuoda mearkkašupmi boahtá maid ovdan sámi árbevierus, čilge Balto. Dáidu addá iešbirgemii mentála válmmašvuoda ja čoavdindáiddu. Dasa lassin bajida iešráđálašvuoha olbmo iešluohttamuša. (Balto 2008: 60.) Go MKÁ-studeanttat lohket sii leat oahppan ollu dan birra mo hálddašit buorebut kulturdeaivvadeamiid, de soaitá leat nu ahte sii eai leat gávdnan čovdosiid buot hástalusaide, muhto baicce leat huksen mentálalaš válmmašvuoda dáid duostumii.

Letne oaidnán mo studeanttaid entusiasmma ja mokta badjána go hástaluvojit ieža gekset juoidá. Go lea sáhka ođđa vugiid váldimis atnui kulturdeaivvadeamiid hálddašeamis, de lea studeanta guovddázis dan proseassas. Oahpaheadjji ii máhte studeantta árgabeaidili buoridit, muhto sáhtta láidestit su ovdánanproseassa. Studeanta geavaha iežas ollislaččat, vásihusaid, dieđuid, gamuid, dovdduid, ságastallamiid earáiguin ja buot veahkeváriid mat ležžet ovddidit iežas áddejumi. Mángii vuhtto lea headástuvvan go ii gávnná čovdosa girjjálašvuodas, iige gávnná ovttá rivttes vástádusa ja dasa lassin vel ahte vástádus maid gávdná soaitá leat áibba vuorddekeahtes. Dán oahppanproseassa dávggasvuoha giktala ja stimulere olbmo vanahit iežas potenciála oahppat. Studeanttaid alla beroštumi doalaha maid dat, go váttisvuoda hástalus lea vuolgán sin persuvnnalaš vásihusas, dás ii leat buđaldeamen aivve fal teorehtalaš govahallamiiguin, muhto dás lea njuolggá ávki olbmuid geavatlaš ovttastallamiidda.

Ja de stuorra mitalussii

Čállošis boahtá ovdan ahte dat mii orui leamen smávva mitalus smávva ášši birra, šaddá stuorra mitalussan studeanttaide. Go studeanttat čiekjudit iežaset ohppui loktejit sii iežaset áddejumi metadássái ja nákkejit oaidnit

ahte eaŋkildáhpáhusat leat oassin stuorát oktavuodain. Studeanttaid muitalusain sáhtá lohkat kultuvrralaš ja servodatlaš minstariid, politihkalaš proseassaid ja historjjálaš duogážiid. Dáid doahpagastin ja teoriijaide vuodjun oažžu meinnega, go čatnasit sin persuvnnalaš beroštumiide ja vásihusaide. Okta dehálaš olahus teorehtalaš čiekŋudeamis lea dat go studeanttat fuobmájit man láhkai kulturtearpma sáhtá geavahit juogo olgguštit dahje fátmmastit olbmuid. Go hárrjánit dovdat iežaset ja earáid kultuvrralaš doavnnji, de ahtanušša sin kultuvrralaš sensitivitehta, sii ohppet leat unnit normatiiva ja eanet analyhtalaččat. Studeanttat muitalit dávjá vealaheami, soardima ja badjelgeahččama birra. Muhto dása ii sáhte bisánit, baicce bargguid bokte ja searvelanjas iskkadit guđe láhkai sáhtá buoridit dili. Searvelanjas bargat oadjuda studeanttaid guorahallat rašis beliid, konflikttaid ja vuostálasvuodaid ja gievruda ohcat vejolaš čovdosiid čuolmmaide. Dát proseassa dearvvasmahtá ja fápmudahtá eaŋkilstudeanttaid, studeantajoavkku ja dasto sin bargobirrasa ja servodaga.

Válljejuvvon bargovuohki mas vásihusat ja muitalusat leat guovddážis, sáhtá leat okta čilgehus oahpu lihkestuvvamii go dát speadjalastá sámi árbevirolaš oahppanlágideami. Munno stuorra muitalussii gullá maid dat ahte moai letne fuobmán man láhkai moai gamus letne válljen sámi árbevirolaš oahppanvugiid, go letne addán sáji muitalussii, vásihussii, dovdduide ja searvelanjas oahppamii. Dát bargovuogit leatge dás mat orrot heivemin bures ja veahkeheamen oahpu lihkestuvvat. Sámi árbevieru mielde galgá buoššudit olbmo gierdat bákčasa, hálldašit vuordemeahttumiid ja vuostálasvuodaid, ja dát maid leamašan oassi oahpu lágideamis. Ja soaitá ahte dát hástalusat lasihit studeanttaid iešbirgejumi- ja váttisvuodaid čoavdindáiddu ja hárrjáneami. Go hárrjána sirdit čoavdindáiddu eará dilálašvuodaide, de lea olahan alla dássái oahppamis.

Dát namuhuvvon oahpes oahppanvuogit addet buorredilálašvuoda dovddu ja mielamiel oahppandili sihke oahpaheaddjái ja studeanttaide. Muitalusažat mainna studeanttat álge, leat sturron nu, ahte ii dušše sin bargoeallimis, muhto maiddá sin persuvnnalaš eallimis luovvanit ođđa searat ja fámut. Reflekteredettiin dán oahpu oidne ahte dán oahpu stuorra muitalussii lea dárbbášlaš vel nannosabbot loktet álgoálbmotperspektiivva, mas fápmu, koloniserema váikkuhus ja buorideapmi lea guovddážis. Dalle go oahpu čadaheimme ii lean vel dekoloniseren nu oahpes doaba ja bargovuohki, muhto dál oidne ahte letne bargan dáid dekoloniseren prinsihpaid mielde.

Oahpu ođasteapmái sáhtašiige inkluderet dekoloniserema oahppanproseassa, masa Marie Battiste ja Linda Tuhiwai Smith leaba ovddidan metodologiija. Sudno barggut čájehit mainna lágiin álgoálbmogat sáhttet ávkkástallat, go dárbbasit ođđasit doahpagastit koloniserema váikkuhusaid, buoridit iežaset dili ja iešárvvu ja hukset iešmearrideami iežaset áššiin.

Moai letne nuorravuođa rájes searvan sámi servodaga ovddidanbargguide, sihke fágalaččat ja politihkalaččat. Dat ahte lea oassálastin sámi lihka-dusas váikkuha diehttelasat fágalaš beroštumiide, lahknanvugiide ja sáhkkiiiduššamiidda. Muhto oassálastimis lea maid iežas ovdu, go dákkár searvamiid bokte oahppá oaidnit oktiibeasáhkkihemiid eaŋkalolbmuid ja olmmošjoavkkuid gaskka, ja mo dát dáhpáhusat buktet konflikttaid, bákčasiid ja váivviid olbmuide. Kulturáddejumi ovddideami oidne govttolaš reaidun hukset buoret ja dearvvasleabbo ovtastallan- ja gulahallanvugiid. Go letne sámi servodaga doaibmi lahttun, de dát dutkama oktavuodas geatnegahtta váruhit maiddá leat dán servodaga fuolalaš áicin, nu go Skjervheim muittuha (1976). Dáid rollaid gaskka sirddašeapmi leage dahkan ahte letne studeanttaiguin searválagaid beassan ovddidit iežame diehtohivvodaga ja áddejumi dán fágasuorggis. Mii guoská kultuvrralaš sensitivitehtii, de letne šaddan eanet diđolažžan das mo min čatnašumit sáhttet dagahit čuovggahis dielkkuid earáláganiid hárrái. Várra lea maid dat ahte sáhtta ribahit fátmastit iežas láganiid liiggás. Dát bealli báhcá lohkaí árvvoštallat.

Girjjálašvuohta

- BALTO, ASTA 1997: *Sámi mánáidbajásgeassin nuppástuvvá*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- BALTO, ASTA MITKIJÁ 2008: *Sámi oahpaheaddjit sirdet árbevirolaš kultuvrra boahhtevaš buolvvaide. Dekoloniserema akšuvdnadutkamuš Ruotabeale Sámis*. Dieđut 4/2008. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- BARTH, FREDRIK 1994: *Manifestasjon og prosess*. Oslo, Universitetsforlaget.
- BATTISTE, MARIE (doaim.) 2000: *Reclaiming Indigenous Voice and Vision*. Vancouver: UBC Press.
- DAHL, ØYVIND 2001: *Møter mellom menneske: interkulturell kommunikasjon*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- EIDHEIM, HARALD – STORDAHL, VIGDIS 1998: *Kulturmøte og terapi i Sápmi*. Kárášjohka/Karasjok: Davvi Girji OS.

- GULLESTAD, MARIANNE 2002: *Det norske sett med nye øyne*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Halvorsen, Else Marie 2004: Kulturforståelse, kulturprocesser, identitet. – Guttorm, Gunvor – Sandven, Jostein (doaim.), Sløjden, minoritetene, det flerkulturelle og et internasjonalt perspektiv. Techne-serien, Forskning i sløjdpedagogik och sløjdvetenskap B:13/2004. NordFo – Nordiskt Forum för Forskning och Utvecklingsarbete. Høgskolen i Telemark, Avdelningen for estetiske fag, folkekultur og lærerutdanning.
- HOËM, ANTON 1978: Kunnskapsoverføring som et sosialt fenomen. – Monsen et al (doaim.), *Kunnskapssosiologi og skoleutvikling*. Oslo: Universitetsforlaget.
- HØGMO, ASLE (1986): Det tredje alternativ. Barns læring av identitetsforvaltning i samisk-norske samfunn preget av identitetsskifte. – *Tidskrift for Samfunnsforskning* bd. 27, s. 395–416.
- HØGMO, ASLE 1998: *Fremmed i det norske hus. Innvandreres møte med bygdesamfunn, småby og storby*. Oslo: Notam Gyldendal.
- ILLERIS, KNUD 1981: *Modkvalifiseringens pædagogik – problemorientering. Deltakerstyring og eksemplarisk inlæring*. København: Unge Pædagoger.
- KUOKKANEN, RAUNA 2000: Towards an «Indigenous Paradigm» from a Sami Perspective. – *Canadian Journal of Native Studies* 20: 2, s. 411–436.
- KVERNMO, SIV – STORDAHL, VIGDIS 1990: Fra same til akademiker = fra deltaker til observatør. – *Sami Medica* nr. 1, s. 4–10.
- LAURSEN, PER FIBÆK 1997: Refleksivitet i didaktikken. – Jens Christian Jacobsen (doaim.), *Refleksive læreprocesser* s. 60–78. København: Forlaget Politisk Revy.
- NERGÅRD, JENS IVAR 2006: *Den levende erfaring: en studie i samisk kunnskapstradisjon*. Oslo: Cappelen akademisk.
- SARA, MIKKEL NILS 2003: Sámi máhtut oahpahas ja oahpponeavvuin – Vuokko Hirvonen (doaim.), *Sámi skuvla plánain ja praktihkas* s. 121–138. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- SMITH, LINDA TUHIWAI 1999: *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples*. London: Zed Books.
- STORDAHL, VIGDIS 1996: *Same i den moderne verden. Endring og kontinuitet i et samisk lokalsamfunn*. Kárášjohka: Davvi Girji O.S.
- STORDAHL, VIGDIS 2008: Nation building through knowledge building: the discourse of sami higher education and research in Norway. – Minde,

- Henry (doaim.), *Indigenous Peoples: Self-determination Knowledge Indigeneity* s. 249–266. Delft: Eburon
- TILLER, TOM 1999: *Aksjonslæring: forskende partnerskap i skolen*. Kristiansand: Høgskoleforlaget.
- ZIEHE, THOMAS 1978: Subjektiv betydning og erfaring: Om Glocksee-skoleforsøgets didaktiske konsept. – *Kontext* nr. 35, s. 82–98.

Indigenising the study of Multicultural Understanding at the Sámi University College

In this article, we examine our experiences of carrying out – and teaching for about ten years – a course called Multicultural Understanding (in Sami *máŋggakultuvrralaš áddejupmi*, MKÁ) in the Sámi University College. We focus on the way of working in the course in which the emphasis is on the position and the telling of stories. We also analyze how this method has contributed to the students learning process. Furthermore, we assess how this way of working influences the conditions of learning and look at how we can change and improve the education.

The article shows that the enhancing of cultural sensitivity and an analytic way of thinking are central elements of the course on multicultural understanding. It also shows that this approach makes the experiences and feelings of the students themselves visible, because – compared with ordinary courses – the course gives them ‘more room’. This way of working entails that the students can express their experiences through stories. The stories have provided content for the course and connected it with relevant and topical discussions in society. Often, they have also served as a beginning for the papers that students have written in connection with more comprehensive project work. Narration plays, of course, a central role in Sami heritage and this article also examines whether, through the approach of the course and the provision of a learning opportunity, we have created a Sami learning environment, or “a shared room”, which contributes to human self-improvement, analytical cultural understanding and good reflective skills in the students.

While reflecting on this education, we realized that the course needs to have an even stronger indigenous perspective, which deals with power relations

and the effect of colonisation but also focuses on recovery. The education could be reformed to include the learning process of decolonisation, for which indigenous researchers have developed methodologies. It may contain elements that could be used in our course on multicultural understanding, to promote the empowerment of the Sami and other indigenous peoples.

Asta Mitkijá Balto ja Liv Østmo

Sámi allaskuvla

asta-m.balto@samiskhs.no

liv.ostmo@samiskhs.no

Duovdagiid giella – Bálggesčuovga lunddolaš oahppanarenaid ozadettiin sámegiela oahpahusa olis

ELISABETH UTSI GAUP

Álggahus

Dán artihkkalis válldán ovdan man láhkái johtin skuvlla lagašbirrasis ja meahcis doarju studeanttaid sámegiela oahppama. Dát vuodđuduvvá Sámi allaskuvlla «Sámegiella lagašbirrasis ja meahcis» álgokurssa vásáhusaide. Dát oahppofálaldat lágiduvvo intensiiva geassekursan nu ahte studeanttaide galgá leat vejolaš oanehis áiggis háhkat gulahallangelbbolašvuoda sámegielas. Dát álggii fállot geassekursan 1990-logu loahpageahčen¹ ja fáddaplánas, mii ráhkaduvvui dalle, boahdá ovdan ahte studeanttat galget vásihit autenttalaš gielladilálašvuodaid mas praktihkalaš doaimmat ja árbevierut erenoamážat sámi servodahkii ja sámi luonddubirrasii gaskkustuvvojit (Sámegiela álgokursa geasset 1998).

Kultuvrralaš ja gielalaš mobiliseren

Sámi allaskuvlla sámegiela álgokurssaide bohtet ovddemuš studeanttat gain lea gullevašvuolta Sápmaí, muhto maiddá eará guovlluin ja vel eará riikkain. Otná servodat lea globálaččat orienterejuvvon ja rájakeahtes ovttasbarggus adno dehálažžan ovdánahttit máhtu iešgudet gielain, go álkibut joksá ipmárdusa sierra guovlluid eallineavttuin ja álbmogiid kultuvrrain (Byram 2001). Eanet go ovdal háliidit olbmot otne háhkat

¹ Oahppofálaldagas biddjoje guokte váldooahpaheaddji geat galge intensiiva áigodagas lágideit kurssa. Lassin bivdoje olbmot iešgudetlágan sámi árbevirolaš máhtuin lágideit oahppanarenaid gos studeanttat besse oahpahallat giela praktihkalaš doaimmaid olis. Dainnalágiin moai Astrid Turi Gaupain fievrividuvvuimet álgokursii ja letne 1998 rájes leamaš oahpaheaddjin.

máhtuid kultuvrralaš vieruin nu ahte sii gulahallamis ja ovttasdoaimmamis nákejit daid váldit vuhtii.

Sámis vásihit maiddá kultuvrralaš ja gielalaš mobiliserema ja beroštumi kultuvrralaš kontinuitehtas, namalassii ahte árvvut, gálggat ja máhtut galget ain sirdašuvvot buolvvaid gaskkas. Geassestudeanttaid ovdamáhtuid guorahaladettiin fuomáša ahte vaikko vel eai sámás go bohtet Sámi allaskuvlii váldit oahpu sámegeiela, de goit leat oallugat deaivvadan sámegeielain juoga man oktavuodas ovdal. Soapmásiin lea juo passiiva giellamáhttu, go leat stuora oasi eallimis sámegeielagiid searvvis eallán.

Go Jon Todal (2002) lea jearahan váhnemiid manin sii háliidit ahte nubbi buolva galgá oahppat sámegeiela, de leat sii gullelašvuoda deattuhan. Mángeasiid gaskkas lea kontinuitehta motiivan oahppat sámegeiela. Motivašuvdna, dat proseassa mii bidjá olbmo johtui ja addá vuoimmi joksat mihttomeriid, lea dehálaš giellaoahppamis. Dás ii leat dušše sáhka gullelašvuodas sohki, muhto maiddá geográfalaš gullelašvuodas ja oppanassiige fuolaheapmi das ahte sámegeiella, mii lea unnitgiella máilmmis, seailluhuvvo (Todal 2002: 102). Dát čájeha ahte fuolla sámi kultuvrras sáhtá hástit oahppat sámegeiela.

Duovdagiid giella

Sámi allaskuvllas lei 2000 álgogeahčen «Luohkkálanjas várrečohkkii» nuppástuhtindoaimma jođus. Nuppástuhttináigodagas biddjoje johtui oahpahusdoaimmat mat galge hárjehahttit fágabirrasa geavahit lagašservodaga oahppanbirrasii oassin. Áigumuš lei oažžut eanet dynámalaš oahppankonteavstta, namalassii skuvlla mii doaimmá searválaga lagašbirrasiin, ealáhusaiguin- ja kultureallimiin (Luohkkálanjas várrečohkkii – oahpaheamis oahppamii. Sámi allaskuvlla nuppástuhttinprošeakta [2000]).

Anton Hoem, gii lea pedagogihkka professor ja gii lea leamaš ráđđeáddin Sámi allaskuvlii álggu rajes, dovddaha višuvnmaid oahppovuogádhkii mas guovlluin leat máhttuguovddážat, main gelbbolašvuodaovdánahttin ja -sirdin dáhpuhuvvá birra jagiid, heivehuvvon doaimmaiguin servodagas ja ealáhusain oppalaččat, nu ahte erohusat gaskal oahpaha, bargoeallima ja servodaga unnat (Beck – Hoem 2001: 12). John Dewey (1859–1952), okta dain árat pedagogain ja filosofain guhte lea váikkuhan

pedagogalaš jurddahistorjái, oinnii maiddái dehálažžan čatnat oahppama eallindilálašvuodaide ja servodatovdáneapmái. Dewey (2003) oaivvildii ahte rekonstrukšuvnnat vásáhusain, mat birrasis leat dahkkon buolvvaid čađa, addet olbmui perspektiivvaid ja olmmoš šaddá diđolažžan vejolašvuodain váikkuhit ja aktiivvalaččat oassálastit servodatovdáneamis.

Lágidit oahpahusa sámi siiddain lea geahččaluvvon juo árrat sámi skuvla-historjjás. 1900 álgogeahčen biddjui johtui skuvlavuogádat Ruoŧa bealde heivehuvvon johttisápmelaččaid dárbbuide (Gaup 2006). Vuosttaš áiggi lágidišgohte oahpahusa mánáide geasseorohagain. Dát oahpahuš rámiduvvui sakka vuosttaš sámi riikačoahkkimis 1918. Njunuš lullisámi politihkkár, Gustav Park, oaivvildii ahte johttiskuvllain lei nu stuora pedagogalaš mearkašupmi ahte galggaše guhkit áigge jođihuvvot (Uppman 1978). Erik Bergström, gii lei johttiskuvllaid hoavda 1920–1933, oaivvildii ahte biras lei erenoamáš buorre arena oahppamii:

Geavahettiin duoddariid dáinnalágiin, leat dat, sierralágan topografijainis, imašlaš báktešlájaidisguin, mánggabealat šaddogokčasiinnis, miellagiddevaš eelliidisguin, geasuheaddji boazodoaluinis geasset, erenoamáš pedagogalaš veahkkeneavvu, mii ii balljo gostege gávdno. Danin, earret eará, bealuštan sakka geasseskuvllaid. Johttiskuvllii mearkaša erenoamáš fállaldahkan oahpahusa hárrái. (- - -) Lea *oavdu*, maid sámi oahpahuš oamasta eanet go eará álbmogat.² (Nomadskolorna just nu. En intervju med Erik Bergström 1928: 30, mu jorgaleapmi.)

Israel Ruong, gii ieš lei bajásšaddan Árjjatpluovi duottarguovllus, boaitto-beale báikkis, gos ássit ollásit vižže birgejumi meahcásteami bokte (Ruong 1978), ovdánahtii johttiskuvllaid hoavdan beannotmánnoš duottarskuvlla. Ná son ovdanbuvttii oahpahušmodeallas:

Oppalaččat lea jurdda ahte johttimáhttu galgá čatnašuvvot sápmelaččaid árbevieruide ja eallinvugiide. Meahccekurssain galget maiddái geahččalit

² Utnyttjar man fjällen på detta sätt, äro de å andra sidan med sin omväxlande topografi, sina märkliga bergarter, sin mångskiftande vegetation, sitt intressanta djurliv, sin lockande sommarrenskötsel ett det mest utomordentliga pedagogiska hjälpmedel, vars like helt enkelt ej finns. Därför bland annat, håller jag mycket starkt på sommarskolorna. De betyda för nomadskolan en första rangens tillgång i undervisningsavseende. (- - -) De äro ett *försteg*, som den samiska undervisningen äger framför annat folks.

nuoraid oažžut árvvus atnit olgoeloštallama, mii agi beaivvi lea leamaš dehálaš oassin sámi eallinvuogis.³ (Ruong 1949: 33, mu jorgaleapmi.)

Elásttalaš čanastat duovdagiidda lea doaba maid Israel Ruong (1982) anii go čilgii mainnalágiin sápmelaččat leat heivehan iežaset birastahtti luonddu ja jagi áiggiid mielde, erenoamážit go leat johtán dálve- ja geasseorohagaid gaskkas.

Sámi birgenlágis lea siiddastallan áiggiid čađa leamaš guovddázis go guovluid sierralágan luondduvalljodagain leat háhkan birgejumi. Dan máhttui gullá sihke giella, kultuvra ja duovddamáhttu ja sáhtá gohčodit oassin dán sámi árbevirolaš ekologalaš máhttun dahje sáhtá dušše lohkat sámi searvemáhttun. Einar Bergland (1998) čilge ahte árbevirolaš sámi gelb-bolašvuolta ii dušše mearkkaš máhtu ja gálggaid, muhto maiddá ipmárdusa eallimis. Dehálaš bealit dan ipmárdusas lea dovdat luondduvalljodagaid iežas duovdagiin ja mainnalágiin dan geavaheapmi doaibmá oassin ollislaš birgenvárrin. Dás ii oainne luonddu, elliid ja olbmo doaimmaid sierra fenomenan, go eallá siskkobealde ollislaš birrasa.

Birrasiin, main leat čanastagat árbevieruin ja birgejumiin leat buolvvaid geavaheami bokte ovdánahtton erenoamáš dárkilis giella. Eanegat otnegiddejit dál fuomášumi dasa ahte giella, mii lea ovdánahttojuvvo olbmo vásáhusaid bokte dan luonddubirrasis gos olmmoš eallá, čilgeda muđui eallineavttuid birra dan ekovuogádagas. Nu leat máilmmi olu gielat mielde dikšume biologalaš mánggabealatvuoda mii váldá vuhtii bistevaš ovdáneami (Skutnabb Kangas – Maffi – Harmon 2003). Giella mii oahpahuvo sosiála searvevuodas gaskkusta kultuvrralaš searvevuoda ja nu maiddá máhtu mii seailuhuvvo giela bokte.

Oahppanbirrasiid láchčn

Go lágida giellaoahpahusa, de sáhtá dahkat dan mángga láchkái. Dál deattuhuvvo dávjá oažžut studeanttaid jođáneamos lági mielde geavahiš-

³ Över huvud taget har man tänkt att ämnet nomadkunskap skall anknytas till lapparnas genom generationer nedärvalda metoder och livsformer. Under fältstudiekurserna skulle man också försöka få de unga att rätt uppskatta det friluftsliv, som av ålder varit en så viktig del i det lapska levnadssättet.

goahit dan giela maid leat oahpahallame. Dain sierra oahppoásahusain lea ovddasvástádus ráhkadit giellaoahpahusa, mii lea heivehuvvon dan servodaga kultuvrralaš vieruide ja gielladillái, nu ahte studeanttat oahpaladettiin giela maiddái háhket máhtu servvoštallat lunddolaš giellabirrasis. Dát mearkkaša ahte lea dehálaš guorahallat makkár kommunikatiivvalaš gelbbolašvuohta geaibiduvvo dain birrasiin gos áigu geavahit giela.

Eurohpáráđđi lea viidát čoaggán dieđuid oahpahanvugiid birra ja maiddái makkár kommunikatiivvalaš gelbbolašvuohta vurdojuvvo sierra dilálašvuođain ja sierra dásiin (CEFRL 2009 [2001]). Ođđa pedagogalaš oainnut oahppan- ja oahpahusvugiide leat váikkuhan maiddái Sámi allaskuvlla sámegeiela oahpahussii (Hirvonen 2002). Studeanttain vurdojuvvojit dál studeremis aktiivvalaš bargovuogit, mas bidjet áiggi ságastallamiidda ja hárjehallamiidda unnit bargojovkkožiin, lassin dan áigái maid atnet teoriijaidlohkamii. Dán atnit vuodđun go oahpaheaddjin lágidity oahppandilálašvuođaid. Interakšuvdna studeantaid gaskkas deattuhuvvo ja sámegeiela plánii leat čállán ná: «Gulahallanbiras láchččojuvvo nu ahte studeanttat ovttasdoaimbama, geavtlaš doaimmaid ja rollaspealuid bokte besset geavahit sámegeiela nu go lunddolaččat dahkko árgabeai diliin.» (Sámegeiella lagašbirrasis ja meahcis -álgokursa 1. 2007: 3).

Oahppan- ja oahpahusipmárdusaid mat dál leat sajáiduvvame skuvlavuogá dahkii sáhtá guorrat sosialkonstruktivisttalaš oahppanteoriijaide. Indiviida oahppá go nuppástuhtá searve-sosiála doaimma persovnnalaš vásáhusmáilbmái. Go joavkun oahpahallá, de sáhtá čoavdit eanet ja váddáset čuolmmaid go dan maid okto livččii bastán. Joavkku doaimma lea leahkit lagamuš ovdánanbirasin (Vygotsky 1978). Pedagogalaš máilmmis lea dál eanet sáhka mainnalágiin ja makkár konteavsttaide čatnat oahppama ja *situated learning* (Lave – Wenger 1991) lea šaddan dábálaš pedagogalaš doaban. Dás lea sáhka oahppanbirrasa lágidity mii čatná oktii fysalaš ja sosiála máilmmi.

Gulahallan lea iešalddis sosiála doaimma ja interaktiiva proseassa mas olmmoš ávkástallá joavkku ja birrasa. Giellaoahppan geahpiduvvo maiddái go *scaffolding* (Bruner – Wood – Ross 2006) geavahuvvo. Dat mearkkaša ahte juohkelágán veahkkeneavvut adnojit duvddan dahje čuolddan dasságo studeanta birge daid haga. Oahpadettiin geavaha olmmoš maiddái sierra dáidduid ja dovdagiid. Kinestehtalaš, visuálalaš, auditiivvalaš, ja taktiillalaš

áiccut leat veahkkin oahppanproseassas (Dunn – Griggs 2003). Leahkit ealasin olmmožin, ja geavahit goruda reaidun go lea oahppame juoidá, lea oppanassiige dehálaš. Vaikko vel eat jurddaš dan birra, de lea olmmoš gorutlaš orut. Gorut lea mis kompleaksa dovdda- ja vásihanreaidu, gorut muitá sosiálalaš proseassaid ja lea kulturguoddin ja vel vuođđun ja čájehanreaidun indiviidida identitehtii (Merleau-Ponty 1999).

Lihkadit ja bargat gorudiin virkkosmahtta maiddá olbmo ja dákkár intensiiva oahpus leat gorutlaš aktivitehtat áibbas dárbbaslaččat jus galgá veadjit. Dát lea erenoamáš dehálaš go oahpahus lágiduvvo intensiivva áigodagain ja bistá beaivvi ja maiddá muhtimin maŋŋi eahkedii go leat olgomátkkiin. Meahci jođidettiin leat dávjá smávit bárttit ja vuordemeahtun dáhpusat gáibidit ahte lea jođán čilgestit dili ja veahkehastit nuppi. Dalle ii olle vihkkedallat duostá go jearrat ja mainnalágiin galggašii hábmet dan maid áigu dadjat. Dákkár dilis sáhttet luvvehit studeanttaid geat eai leat vel sámastišgoahtán. Sosiála ja affektiivva strategiiat (O’Malley – Chamot 1990) geavahuvvojit dihtomielalaččat, ja eai váivvit gean ge, go dákkár diliin lea lunddolaš Leahkit veahkkái.

Luohkkálanjas lagašbirrasii

Sámegiela álgokurssa vuosttaš beivviide gullá fievrredit sisa oahppanvugiid mat bohtet geavahuvvot kursaáigodagas. Álggos studeanttat leat luohkkálanjas, gos mii geahččalit lágidity oadjebas birrasa iešguđetlágán bargovugiiguin. Boradan- ja gáfestallanbottut gullet maiddá oahppandilálašvuhtii. Boradettiin, de mii leat árvasat, ja jearrat *Jugat go gáfe vai deaja?* ja *It go bora eambo?* ja nu ihtet dábáleamos cealkkaminstarat maid atnit beaivválaš ságastallamis. Oahppan lágidity giehtalaga aktivitehtaiguin ja ain ráhkadit odđa joavkkuid mat galget ovtta bargat. Oahpahussii gullá maiddá váccidettiin lanjaid gaskkas oahppat odđa giellamomeanttaid. Lagamuš biras, gos beaivválaččat jorrat, lea vuolggasadjin go hárbhallat sámastit. Ain mannalit olggos ja oahpahus lágidity ge olgoáimmus dalle go oaidnit dan vejolažžan.

Maŋgii lea dainnalágiin ahte ii dárbbas go olgošilljui mannat, de rahpasit buoret vejolašvuođat čađahit dan oahpahasdoaimma go siste livččii leamaš. Geaseáigi addá erenoamáš vejolašvuođaid viiddidit oahppanbir-

rasiid lagašbirrasiidda. Dalle lea geahppaseappot fierttubeivviid doaimmahit bargguid olgun ja fitnat meahcebealde. Hárjehallat cealkagiid luonddubirrasis addá olbmui vejolašvuoda čatnat oahppama hájaide, luonddujienaide ja muđuige maid oaidná birrasis, namalassii visot olbmo dovdaigiidda. Jearranpronomeniid *gos* ja *gosa* ja advearbaid *davvin* ja *davás* oahppandilálašvuoda sáhtá lágidit nu ahte studeanttat besset fysalaččat vásihit dan sihke vázzimiin ja lihkastagaiguin, ja seammás ráhkkanit luonddubirrasii gos deaivan lea eaktun birgemii. Go leat studeantajoavkku hárjehahtán váldit vára lunddolaš oahppandilálašvuodain sihke luohkákalanjas ja olggobeale skuvlavistti, de leat láddan johtit lagašbirrasis ja meahcis.

Praktihkalaš aspeavttas leat válmmas huksejuvvon kulturásahusat skuvlla lagašbirrasis erenoamáš anolaččat. Dat leat olahannuttus ja lea álkit joavdat dohko ja dálkkat eaige bisset doaimmaid. Stuorit gávpogiin doibmet dákkárat maiddái pedagogalaš guovddážin. Museat leat ovdamearkan almmolaš guovddážin mat iežaset čájáhusaiguin, huksehusain ja reaiduin doibmet konkretiserenbirasin. De sáhttet sihke studeanttat ja oahpaheadjit čájehaldettiin dinggaide ságastallat áššiid birra, maid birra muđui ii livčče nu álki gulahallat. Ovdamearkan dasa leat kultuvrralaš máhtut ja guovllu birgenlágit mat eai leat nu dábálaččat dán áiggi. Fysalaš biras lea dávjá jurddašuvvon nu ahte galgá leat álki ealáskahttit birrasa doaimmaiguin ja olbmuiguin, ja nu lea álki oahppandilálašvuodaid lágidit dákkár báikkiin. Guovdageainnu gilišiljus, Áltta museas ja sullasaš báikkiin finaimet álgojagiid dušše oktii. Dál leat oahppan atnit daid sierralágan gielladoaimmaid olis, ja sáhttit mángii fitnat seammá ásahusain.

Bálvalusdilálašvuodát lea eará mii lea dábálaš vierrogiellaoahpahusas hárjehallat. Mii leat maiddái geahččalan dan sáme giela oahpahusas. Áiccadettiin fuomášeimmet ahte olu áigi ságastallamis jorai gálvvuid birra. Daid gálvvuid gaskkas maid fáallet leat olu namahusat mat eai leat sáme giellii sajáiduvvon. Giela oahpadettiin buktet dákkár birrasat gos gielat seaguhuvvojit eahpesihkkarvuoda. Mii eat garvve, muhto leat váraid alde go sirdit oahpahusa lagašservodaga bálvalusdilálašvuodaide. Finadettiin dearvašvuodaguovddážis, girkus, politiijastašuvnnas ja eará almmolaš bálvalusain, de studeanttat fuomášit mainnalágiin sámi giellaguovlluin guovttegielat bálvalusat leat láchčcon. Studeanttat ohppet dustet dan, ahte sáme gielat olmmoš, guhte lea guovttegielalašvuodain hárjánan, vástida riikka

majoritehtagillii vuosttaš deaivvademiin amas olbmuiguin. Dát lášmadis giellamolsun dáhpuhuvvá maiddá nanu sámeielat birrasiin, dakkaviđe go doppe lea soamis gii ii hálddaš sámeiela. Go studeantajoavku čájeha čielgasit ahte sii mielas bálvaluvvojit sámegillii, ja muhtimin mii fága-oahpaheaddjit maid duođastit dan, de jorragoahtá ságastallan sámegillii ja nu leat sámeielagat mielde doarjume studeantaid giellaoahppama. Dainnalágiin ollašuvvá mihttomearri mii lea čállon oahppoplánii, namalassii «fuomášit vejolašvuodaid várjalit ja ovddidit sámeiela geavaheami birastahtti servodagas» (Sámeigiella lagašbirrasis ja meahcis -álgokursa 1. 2007: 4).

Lea dehálaš oahppanarenaide ráhkkanit vuđolaččat ja čuovvut minstara mas leat golbma muttu, ráhkkanepmi, ieš gulahallandilálašvuolta ja de bargu maŋŋil. Ovdal go vuolgit lagašbirrasii, de studeanttat lohket teavstažiid mat govvidit autenttalaš giela, maid bohtet gullat go deaivvadit sámeielat olbmuiguin. Dialogaid maid sii lohket hárjehahttet sin daidda gulahallandilálašvuodaide. Studeanttain vurdojuvvo aktiivvalaš oasálastin ja nu ráhkkanit maiddá ieža hutkat dialogaid ja searvat álkis ságastallamiidda.

Maŋŋil olgomátkkiid de luohkkálanjas giedahallat systemáhtalaččat dan maid leat vásihan jođidettiin lagašbirrasis ja meahcebealde. Maŋŋil go olmmoš lea vásihan juoidá, nu go dás go leat leamaš fárus oaidnime barguid, veahkeheame, hárjehallame ja gullame bargoságaid, de lea miella dáid vásáhusaid juogadit. Jus leat giellaoahpuin bargame báráhisstávval vearbaiguin preterihta hámis nuppi persovnnas máŋggaidlogus, de ávžžuhit studeantaid sihke njálmmálaš ja čálalaš buvttadeamis konstrueret álkis cealkagiid dan vuodul. Dát gielalaš ráddjen, ii oro hehtteme studeantaid, baicca veahkeha. Oadjebas luohkkábirrasis studeantajoavku beassá bordit sániid vásáhusaide geahčadettiin govaid maid leat govven mátkkis ja čálidettiin govvateavstaid.

Juohke beaivvi ovdal go mannat lagašbirrasa oahppanarenaide, ságastallat dálkki birra ja mainnalágiin eastadit ahte *njuoskat*, *galbmot* ja *báhkkanit*. Borddidettiin de muittuhit guhtet guoibmáseamet maid dárbašit váldit mielde go vuolgit olggos, ja coggat *niibeboahkána* ja *čuoikavuoidasa sehkkii* ja dárkkistit leat go muitán eará *seahkaide* coggat dan maid galgat *fatnasiidda* loktet. Dainnalágiin jorahit cealkagiid ja válđoáššit dás leat iešalddis vearbajoavkkut ja substantiivvaid soajaheapmi kasusiid mielde,

go dan dárbbášit geardut máŋgii. Álgobáliid ii leat diehtu ipmirda go studeanta dán duohta ráhkkanepmin vai dušše giellahárjehussan čadnon muhtin kontekstii. Manin galgá juohkehaš juohkelágán borramušaid ja molssabiktasiid coggat sehkkii ja vel jitnosit lohkat maid bordá? Láve go nu fáhkkestaga dálkkáskit go ain geahččat biekká, ilmme ja temperatuvrra?

Lunddolaš oahppanarenat

Oahppanarenat leat máŋggalárganat, muhto oktasaš lea ahte leat fysalaš ráddjejuvvon guovllut mat addet vejolašvuoda olbmuid searválaga oahppat. Lunddolaš oahppanarenat gártet guovlluin iešguđet láganin go leat erohusat eananbársediin ja birgenlágiin. Oahppanarenan heive atnit báikkiid duovdagiid mat mitalit sihke dála ja ovdalaš áiggiid birra. Nu gaskkusta maiddá árbevirolaš ekologalaš máhtuid (CBD 2009 [1992]). Niittut mas leat stáhkát ain ceaggut doalvu jurdagiid ovdalaš dálldollui ja mángasat atnet erenoamážin geahččalit liššáin láddjet. Oahppanarenan heive maiddá atnit guovllu gos leat olu bivdorokkit ja váccidettiin diekkár guovllus oaidná maid olbmot leat váldán vuhtii go leat johtán birgejumi maŋis. Bázahusat beziin dálá soahkevumiin ges fuomášuhtta min ahte dálkkádatdilli dalle atii olbmuid eará eallineavttuid go dál, ja báktesárgumat fas čájehit ovdalaš olbmuid jurddamáilmmi.

Oahppandilálašvuoda lágideamis meahcebealde geahččalit váldit vuhtii báikki erenoamášvuoda, muhto seammás leat várrogasat go johtit guovlluin mat áiggiid čađa leat ealihan gili- ja siidaguovllu olbmuid. Dáhpin lea gulahallat olmuiguin geain lea gullelašvuoda báikkiide ja dainnalágiin garvit geavaheamis almmolaš oahppanarenan soapmásiid luomejekkiid, boskenbáikkiid ja luktárođuid. De leat fas eará guovllut maid báikegotti olbmot atnet eanet searveguovllun. Ovdamearkan dákkár guovlluin leat stuorit jávrrit gos leat áiggiid čađa firbmon ja nuhtton.

Siida- dahje giliguovllu ássis, gii jođidettiin meahcis oahpista studeantajoavkku, lea erenoamáš árvu oahppandilálašvuodas. Son diehtá mainnalágiin dan báikkis siiddastallet ja muđuige mainnalágiin giliguovlluin hálddašit ja geavahit duovdagiid jagi sierra áiggiid. Mikkil Nils Sara čilge dan ná: «Eanan lea muitaleaddji ovdalaš ja dálá olbmuid birra ja alcceseaset sápmelaččaide kulturduovddan almmá dan haga ahte das leat makkárga

oinnolaš bázahusat» (Sara 2003: 95). Vánddardettiin duovdagiin lea maiddái vierrun bisánastit ja muittašit dáhpáhusaid báikkis fearániid muitaleami bokte ja muhtumin juoigamiin.

Go giellaoahpahasas vállje oahppanarena ja praktihkalaš doaimmaid, de guorahallá makkár gielalaš buvttadeami dát dorjot. Visot ságastallamat galggaše heivehuvvot studeanttaid gielalaš progrešuvdnii. Praktihkalaš barggut, galggaše oažžut johtui lunddolaš ságastallama dan konteavsttas. Ságastaladettiin ja barggadettiin ovttas siida- dahje giliguovllu olbmuiguin gullet studeanttat njuovžilis ja dárkilis giela mii lea ovdánahtton dan doaimma olis, ja nu báikki olbmot doibmet čehppodagainis gielalaš ovdagovvan.

Kommunikašuvdnastrategiijat

Go studeanttat servet bargoságaide meahcis, de gullet maiddái ollu árbevirolaš doahpágiid oktanaga. Jus suidnema váldá ovdamearkan, de ihtet dallánaga vearbbat nu go čuohppat, botnjat, šluvgit, bilgádit ja das maññil dállostit. Barggadettiin ii balljo mana garvit doahpágiid, muhto sáhtta válljet maid dihtomielaččat geardduha nu ahte muitet maññit áiggi, ja maid garvá, jus diehtá ahte háreve adnojuvvojit eará oktavuodain. Sáhttet leat ollát eará ságat masa bidjá fokusa man birra lea dábálaš ságastallat barggadettiin, ja das sáhttet baicca ihtit áibbas dábálaš vearbbat nu go váibat, čohkkedit ja vuoiññastit. Dainnalágiin veahkehit studeanttaid ságastaladettiin fokuseret gielalaš momeanttaide, dego sojahanminstariidda, maid leat oahpahallame dán dásis.

Erenoamáš dehálaš lea ráhkkanahhtit sáme giela hálddašeddjiid duvdit ságastallama ovddos ja humahahttit oahpahalliid. Álkimus lea heivehit humadanleahu ja muđui ge čielgaseappot hupmat. Giella lea maiddái kognitiivvalaš konteavsttas go dat maid dadjá čatnašuvvo dasa man birra ovdal leat ságastallan ja man birra mii boahit ságastallat. Lassin verbála gulahallamii sáhtta ávkkestallat verbálakeahtes gulahallamiin. Dasa gullá dan maid mii gorudiin ja mielain čájehit, juohke lihkestat mii doaibmá buohtalaga dainna ságain maid mii čilget verbálalaččat. Jietnaallodat, áđđestalli jienat, jaskes bottožat ja liigeláhkái fanahit ja deattuhit osiid cealkagiin ja oppanassiige min jietnageavaheapmi gullá paraliñvisttalaš gulahallamii mii maid doaibmá reaidun gulahallamis. (Linell 2007 (1978).)

Ferte maid leat dihtomielalaš dasa mii sáhtta dagahit ahte gulahallan boatkana ja nuppe láhkái makkár vugiid sáhtta atnit go ii oro joavdame dobbelii ságastallamiin. Bissehanstrategiijat lea go juobba jaskkoda, molsu ságastallanfáttá dahje vuollána ja molsu giela. Joatkkastrategiijaide gullá go čilge eará konstrukšuvnnaid maid áigu mitalit ja go bisánastá čilgestit dahje defineret sáni mii lea botken ságastallama. Dasa lassin lea vejolaš bissehit gulahallama ja bivdit geardut.

Deaivvadeapmi sámezielagiid ja sámeziel oahpahalliid gaskkas lea asymmetralaš dalle go sámástit, go goappáge gielalaš readdut eai leat dássálaga. Jus gulahallan galgá dákkár dilálašvuodas doaibmat ja joatkit sámegillii, de ferte dát sohppojuvvot: *“I can interact in a simple way provided the other person is prepared to repeat or rephrase things at a slower rate of speech and help me formulate what I’m trying to say”* (CEFRL 2009: 26). Guovddážiis gulahallamis lea ahte goappašat bealit váldiba ovddasvástádusa das ahte gielalaš gulahallan ii boatkan.

Eaktun lihkostuvvamii, go dás lea sáhka sámeziela oahppamis, lea goit ahte buohkat fokuserejit gielalaš kommunikašuvdnii. Muhto sáhtta maiddá leat eará dilis, mii dagaha ahte ravgá eret gulahallandilálašvuodas. Mađi buorebut dovdá studeanttaid beroštumiid ja oahppaneavttuid, dađi buorebut sáhtta heivehit meahcebeale arenaid geavaheami oahpussii, nu eai čuožžil dilis mas návccat mannet dušše hálddašit leahkit dan birrasis. Dákkko ferte muitit muddet nu ahte ieš dat praktihkalaš bargu ii viimmaskahte studeantajoavkku. Oahppanvejolašvuodas leat nu olu ja jus ii leat ráhkkanan bures, de sáhtta ságastallamiin mannat fokus eará áššiide nu go oahppat dan barggu dahje oahppat ovttaskas sániid. Álgogagiid lei sámeziela álgokurssa plánii čállon fáddán loddenamahasat ja muorrašlájat, namalassii dan maid oaidnit davviguovllu luonddus. De fuomášeimmet ahte ovttaskas sániid oahppan válddii nu olu vuoiemi ahte ii báhcán áigi hárbhallat sámástit. Dál lea eanet holisttalaš lahkoneapmi, mas ságastallan ja doaimmat leat čadnon olbmo birgejumái.

Giela oahpahaladettiin deattuhuvvo eanet go ovdal metakognišuvdna dahje studeanttaid autonomiija. Dainna oaivvilduvvo dán oktavuodas ahte olmmoš galgá giellaoahppama olis leat dihtomielalaš makkár oahppanvuogit doibmet buoremusat iežas ektui ja makkár áššiid ain háliida guovdilastit giela oahpahaladettiin, ja nu váldit iežas háldui olles oahppanproseassa

(Tornberg 2005). Leat ovdánahttojuvvon pedagogalaš reaiddut mat galggaše álkidit giellaoahpahalli fuomášit iežas oahppama ja ovdáneami gielas. Go bastá identifiseret máhtu maid lea joksán, ovdamearkka dihte man meare gielas ipmirda: *“I can recognise familiar words and very basic phrases concerning myself, my family and immediate concrete surroundings when people speak slowly and clearly.”* (CEFRL 2009: 26 [2001]), de sáhtta dobbelii bidjat mihttomeriid dahje vuodjudit eará beliide giellaovdáneamis.

Oktiigeassu ja loahppajurdagat

Dás mii oaidnit ahte sámeielat birrasiid viiddideapmi gáibida ahte mii leat dihtomielaláččat kommunikatiivvalaš minstariin, dábiin ja jurddašánvugiin. Unnit gielat leat dávjá rašes dilis ja daid seailun gáibida geavaheggiin dihtomielalašvuoda. Go vuhtiiváldá dan, de vuorddášii ahte mii ovtastallamis leat dávjjit gearggus válljet unnit giela gulahallangiellan vaikko livččii álkibut geavahit servodaga majoritehtagiela man buohkat juo hálddašit. Oahpahallin gártá diedusge álggos leat perifera oassálastin ja muhtimin dušše áiccadeaddjin (Lave – Wenger 1991). Dás gáibiduvvo gierdavašvuolta olbmos, go váldá áiggi ovdalگو sáhtta doaibmat eanet guovddáš oassálastin sámeielat searvevuodas.

Lihkadeapmi gielaide gaskkas gáibida, earret didolašvuoda ja motivašuvnna, maiddá vuommi. Mánhásiin lea miella geavahišgoahit sáme giela, muhto sin gaskkas leat sii geat dovdet ahte lea juogalágan hehttehus, juoga mii bisseha sin sámastit (Johansen 2007; Todal 2007). Dása fertet atnit sosiála ja affektiivva strategiijaid (O’Malley – Chamot 1990), movttiidahttit ja veahkehallat guhtet guoibmáseamet hálddašit dan dili. Oččodit nuppi giellaidentitehta lea gáibideaddji ja bargoproseassa maid indiviida čadaha fertešii biras váldit vuhtii ja árvvus atnit.

Jus galggašeimmet lihkostuvvat viiddidit sáme giela gulahallangiellan, de fertešeimmet sáme giela geavaheami birra eanet ságastallat gaskanamet ja iešguđet dásiin servodagas, ii dušše oahppoásahusain, muhto muđui sámi báikegottiin. Dát attášii midjiide sámi servodaga lahttun ođđa rollaid, mas eat geahča giellaoahppama dušše oahppi ja oahpaheaddji ovddasvástádussan, muhto suokkardit iežamet rolla juogo sáme giela hálddašeaddjin dahje sáme giela oahpahallin. Sáme giela hálddašeaddjin eat soaitte buot áiggiid jurddašit

man árvosaččat ja man erenoamážat dat sámegielat arenat leat maid ieža láhčit beaivválaš servvoštallama bokte. Dán fuomášuhttimis dorjjošeimmet guhtet guoibmáseamet doaimmat sámegielagin viidát domenain ja árvasat leat sámegielain máŋggagielat servodagas.

Studeanttaid árvvoštallamiin lea maid boahtán ovdan ahte atnet árvvus go besset praktihkalaš doaimmaid olis oahpahallat giela. Sihke ságastaladettiin studeanttaiguin oahpahusa birra ja go leat oahppofálaldaga árvvoštallan oahpu loahpageahčen, de lea dát boahtán ovdan. Oahpu áigge maiddái árvvoštallat oahppandilálašvuodaid. Studeanttat ávžžuhuvvojit juohke beaivvi čállit logga, masa merkejit iežaset oahppama. Oahpaheadjin maid áiccadan oahpahusa ja erenoamážit makkár doaimmat movttiidahttet oahpahallat sámastit, mii bidjá johtui oahppama ja mii bisseha dan. Oallugat, sihke studeanttain ja siidda- ja giliolbmui, leat liikon go mii leat váldán ovdan doaimmaid mat juogalahkái gusket árbevirolaš máhtuide ja birgejumái dan luonddudilis mii birastahtta min dáppe davviguovllus, dego gámasuinniid čuohppama ja lávu ceggema.

Boahtit ruovttoluotta studeanttaiguin ovttá oahppanarenai, gos oahppan lea ollašuvvan, lea buorre vásáhus. Juohkehaš muittaša buori dilálašvuoda ja muittuhallá seammás maid oahpai dalle, ja dát geardun nanne studeanttaid giellaoahppama. Báikegotti olbmot, geat kursaáigodagas leat deaivvadan studeanttaiguin, lávejit sin gielalaš progrešuvnna rámidit, ja dát movttiidahtta joatkit oahpahallat giela.

Muhtin meahcebeale oahppanarenaid geavahit jahkásaččat, ja daidda leat sierra pedagogalaš doaimmat ráhkaduvvon ovttas gili- dahje siidaguovllu olbmuiguin. Dát oahppanarenat leat čadat árvvoštallojuvvon ja leat dađistaga buoriduvvon. Servodatlaš hástalus lea ahte sámi árbevirolaš máhtuid hálddašeadjit, geat oidnet vejolažžan iežaset gelbbolašvuoda juogadit giellaoahpahusa olis, vátnut. Sámi oahppoásahusaide lea fierpmádagaid huksen sámi báikegottiiguin okta dain deháleamos doaimmain. Maŋemus jagiid leat geahččalan viiddidit oahppanarenaid ja erenoamážit eanet almmolaš arenaid gos searválaga sáhtta bargat ovdamearkadihte duddjomiin, bivdduin ja eará doaimmaiguin.

Dáid jagiid leat oaidnán ahte studeanttaid beroštupmi ovdánahttit sámegiela badjana maŋŋil searvevásáhusaid lagašbirrasis. Dát sáhtta leat okta vuohki

doarjut guhtet guoibmámet; studeanttat, oahpaheaddjit ja sámii báikegotti olbmot, iežamet barggus sámii báikegottiin viiddidit sámegeielat domenaidda ja árbevirolaš máhtuid.

Girjjálašvuohta

- BECK, CHRISTIAN W. – HOËM, ANTON (doaim.) 2001: *Samfunnsrettet pedagogikk – NÅ*. Oslo: Opplandske forlag.
- BERGLAND, EINAR 1998: *Kunnskap og kompetanse i indre Finnmark. Bakgrunn, behov og tiltak*. Dieđut 5/1998. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- BRUNER, JEROME S. – WOOD, DAVID – ROSS, GAIL 2006: The role of tutoring in problem solving. – Jerome S. Bruner, *In Search of Pedagogy. Volume I. The Selected Works of Jerome Bruner, 1957–1978*, Chapter 16. UK: Routledge.
- BYRAM, MICHAEL – NICHOLS, ADAM – STEVENS, DAVID 2001: *Developing Intercultural Competence in Practice*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- CEFRL 2009 [2001] = *Common European Framework of Reference for Languages*. 2009 [2001]. – http://www.coe.int/T/DG4/Portfolio/documents/Framework_EN.pdf (1.3.2009).
- CBD 2009 [1992] = *Convention on Biological Diversity* 2009 [1992]: Article 8. In-situ Conservation. – <http://www.cbd.int/convention/> (1.3.2009).
- DEWEY, JOHN 2003: *Individ, skola och samhälle Pedagogiska texter av John Dewey – Urval, inledning och kommentarer av Sven G Hartman och Ulf P Lundgren*. Stockholm: Natur och kultur.
- DUNN, RITA – GRIGGS, SHIRLEY A. 2003: *Synthesis of the Dunn and Dunn Learning Style model – Who, what, when, where, and so what?* NY: St. John's University, Center for the Study of Learning and Teaching Styles.
- GAUP, ELISABETH UTSI 2006: *Landskapets språk – Nomadskolan i utomhuspedagogiskt perspektiv*. Linköping: Linköpings universitet.
- HIRVONEN, VUOKKO 2002: Sámegeiel- ja girjjálašvuođa oahpahusa ja oahppama hástalusain: Ođđa pedagogalaš oainnuid váikkuhus oahpaheapmái ja oahppamii. – Johanna Ijäs (doaim.), Hástalusat – Sámegeiela ja sámii girjjálašvuođa njealját dutkan- ja bagadansymposia raporta. *Sámi dieđalaš áigečála* 1/2002, s. 120–129. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla – Sámi Instituhtta – Romssa universitehta Sámi dutkamiid guovddáš.

- JOHANSEN, INGER 2007: Revitalisering av sørsamisk språk. – Tove Bull – Jurij Kusmenko – Michael Rießler (doaim.), *Språk og språkforhold i Sápmi* s. 141–152. Berlin: Humboldt-Universität.
- LAVE, JEAN – WENGER, ETIENNE 1991: *Situated learning – legitimate peripheral participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LINELL, PER 2007 (1978): *Människans språk – en orientering om språk, tänkande och kommunikation*. Malmö: Gleerups Utbildning.
- MERLEAU-PONTY, MAURICE 1999: *Kroppens fenomenologi*. Göteborg: Daidalos förlag. Nomadskolorna just nu. En intervju med Erik Bergström. 1928. – *Samefolkets Egen Tidning* 1928, s. 30–31. Uppsala: Svenska Samernas Riksförbund.
- O'MALLEY, J. MICHAEL – CHAMOT, ANNA UHL 1990: *Learning strategies in second language acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RUONG, ISRAEL 1949: Sjunde skolåret vid nomadskolorna. – *Samefolkets Egen Tidning* 1949, s. 33. Uppsala: Svenska Samernas Riksförbund.
- RUONG, ISRAEL 1978: Harrok – ett samiskt nybygge i Pite lappmark. – Sunna Hals – Asbjørn Nesheim (doaim.), *Kultur på karrig jord – Festskrift til Asbjørn Nesheim* s. 1–36. Oslo: Norsk Folkemuseum.
- RUONG, ISRAEL 1982: *Samerna i historien och nutiden*. Stockholm: Bonnier Fakta.
- SARA, MIKKEL NILS 2003: Reindriftssamiske verdier. – Edel Hætta Eriksen (doaim.), *Árvvut – Árvo – Vierhtie – Samiske verdier* s. 93–97. Kárášjohka: Davvi Girji.
- SKUTNABB-KANGAS, TOVE – MAFFI, LUISA – HARMON, DAVID (doaim.) 2003: *Sharing a world of difference – the earth's linguistic, cultural and biological diversity*. Paris: UNESCO Pub.
- TODAL, JON 2002: «-jos fal gáhttet gollegielat» – *Vitalisering av samisk språk i Noreg på 1990-talet*. Tromsø: Universitet i Tromsø. Avhandling til dr. art.-graden. Det humanistiske fakultet.
- TODAL, JON 2007: Språkleg vitalisering – faktorar som vi ikkje skriv om. – Tove Bull – Jurij Kusmenko – Michael Rießler (doaim.), *Språk og språkforhold i Sápmi* s. 201–210. Berlin: Humboldt-Universität.
- TORNBERG, ULRIKA 2005: *Språkdiradaktik*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.
- UPPMAN, BRIT 1978: *Samhället och samerna 1870–1925*. Umeå: Umeå universitetsbibliotek.
- VYGOTSKY, LEV SEMENOVICH – MICHAEL COLE 1978: *Mind in Society – The development of higher psychological processes*. Cambridge: Harvard University Press.

Eará gáldut

Sámegeiela álgokursa geasset 1998: Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
Bargodokumeanta.

Sámegeiella lagašbirrasis ja meahcis -álgokursa 1. 2007. Guovdageaidnu:
Sámi allaskuvla. Oahppoplána.

*Luohkkálanjas várrečohkkii – oahpaheamis oahppamii: Sámi allaskuvlla
nuppástuhttinprošeakta*. [2000]. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
Bargodokumeanta.

Language of the landscape: Searching for natural arenas for Sami language teaching

This is an attempt to explain experiences obtained during Sami language courses given at the beginning level. The students seem to be more motivated to communicate in Sami language after common activities connected to traditional Sami knowledge. Outdoor education and participating in cultural practices in the surrounding environment give students many opportunities to use different senses as well as socio-affected strategies in their learning. Establishing areas for language learning activities in the local community, deliver a win-win situation for all participants: students, teachers and traditional knowledge carriers. In this way all participants become involved in maintaining sustainable Sami societies.

Elisabeth Utsi Gaup

Sámi allaskuvla

elisabeth-utsi.gaup@samiskhs.no

Sámi máhttu ja sámi skuvlamáhttu: teorehtalaš geahčastat

JAN HENRY KESKITALO

Álggahus

Otná sámi skuvlla vuodđooahpu digaštallamis gullo ollu sáhka skuvlla fágaid sisdoalu, fágaid diibmomeriid ja oahppogirjedili birra. Orru vuhtto-me duhtameahttunvuolta otná diliin. Unnit gullo sáhka skuvlla oppalaš vuodus ja ásaheamis. Ii go berre viggat geahččalit dása maid čilget molssa-eavttuid? Sámi skuvlla buorideapmái berre ásaheit ođđa čilgenvuodu ja čilgenvugiid. Čilgenvuohki berre fátmastit skuvlla ollislaš organiserema ja sámi skuvlamáhtu sámi árbevirolaš máhtu geavaheami vuodul. Dasto gal ferte skuvlla ásaheami prinsihpaid, skuvlla vuogádaga ja čovdosiid ásaheami proseassaid, oppanassiige skuvlla viidát oktavuoda árvvoštallat. Sámi skuvlamáhtu ii sáhte sirret skuvlla eará doaibmabeliin. Dat lea oasáš skuvlla oppalaš organiseremis. Dasa čuhcet namalassii rápmaortnegat nu go fága- ja diibmojuohkin, skuvlajagi ortnet, skuvlla ja ruovttu dahje báikkálaš servodaga oktavuolta ja ovttasbargu, ja skuvlla sadi ja doaibma servodaga ja kultuvrra ektui. Dát sisttisoallá vuogádatdási máhtu mii maid gárta oassin ollislaš sámi skuvlamáhtus. Nu lea ge dárbbášlaš ollislaččat árvvoštallat sámi skuvlla organiserema ja oktavuodaid servodahkii ja kultuvrii. Dákkár barggus čuožžila dárbu ásaheit čilgehusaid ja doahpágiid sámi skuvlamáhtu sisdollui. Gárta maid dárbu čilget guđiide proseassaide ja oktavuodaide dan sáhtášii čatnat. Doahpagat ja čilgehusat fertešedje maid speadjalastit ollislašvuoda, vai huksejuvvo oktavuolta árbevirolaš máhttui. Ollislašvuolta gáibida geahčadit viidát go fágaid sisdoalu ja fágaide gullevaš bargovugiid. Eará sániiguin daddjon sámi skuvlamáhtu ja sámi skuvlla ferte čatnat viidát oktavuodaide ja proseassaide go otná sámi skuvlla čoavddus. Dát artihkal vuodđuduvvo dáid bajábealde namuhuvvon čuolmmaide. Artihkkalis lea ulbmil vuosttažettiin ovdanbuktit ja árvvoštallat fágalaš doahpágiid maid sáhtta geavahit sámi skuvlla diskursas, ja dasa gávdnat vuogas metafora.

Válljen vuos čujuhit muhtin čuolmmaide otná sámi skuvllas norgga bealde. Čuolmmaid vuodđudan dutkosiidda, mat čielggadit otná sámi skuvlladili. Dasto máhcan álggos álgoálbmotmáhttui ja árbevirolaš máhttui, geahččalandihtii ásahit soames prinsihpalaš jurdagiid viidásset bargui. Dan maŋŋil geahččalan čujuhit áššiide maid bijašin vuodđun metafora válljemii, ja man ektui metafora galggašii doaibmat. Oasis ekologalaš jurddašanvuohki de dárkileappot ákkastalan válljejuvvon metafora ja geahččalan gávdnat álgoálbmot skuvladili bokte ovdamearkkaid mat nannejit metafora geavaheami ja laktáseami sámi skuvlamáhtu čovdosii.

Dát artihkal ii leat jurddašuvvon sieiva teorehtalaš prošeaktan. Čálus váldá vuodtu sámi ja eará álgoálbmot dutkamis, seammás eará álgoálbmogiid ja sámi skuvlla praktihkas. Nu gárta maid seahkálaga teorehtalaš ja fenomenalogaš áššiide vuodđuduvvon.

Sámi skuvla otná hámis lea našunála stáhta huksehus

Sámi skuvla otná hámis norggabeale Sámis, lea huksejuvvon eavttuid vuodul maid sáhtá čielgasit vuohttit heiveheapmin norgga našunála skuvlii. Nu gárta otná sámi skuvla eanet suorgin norgga našunála skuvllas go ollislaš huksehus vuodtu rájes. Našunála skuvllas lea dihto ásahus skuvlamáhtu ektui, mii seammás mearrida otná sámi skuvlla máhttuvoogádaga. Ortnegat ja čilgehusvuogit našunála skuvllas leat industriála vuodđojurdagii vuodđuduvvon ja modernna áiggi dárbbuide heivehuvvon. Dán sáhtá dadjat go skuvlla ideálas ja praktihkalaš lágideamis vuhttojit industriála dovdomearkkat dego mekánalaš ja lineára ortnet mas lea dihto mearkkašupmi buot skuvlla doibmii. Dán skuvlla ortnegat dahje struktuvrrat leat ge de gártan mearrideaddjin sámi skuvlii. Čoavddus guoská odne sihke sámi skuvlla oahppoplánaide, oahpahusa sisdollui ja daidda gullelaš bargovugiid válljemiidda. Ortnet mearrida maid oahpahusgiela vuoruheami ja skuvlla diibmo- ja fágajuohkinortnega. Sámi skuvllas lea maid oahppomateriálaipmárdus ja oahppomateriála vuogádat, struktuvrrat main vuolggasadjin lea dihto fágaiipmárdus ja fágavierru. Nu sáhtit vuohttit čielga politihkalaš ja fágalaš stivren- ja hálldašannmálla našunála skuvlavuogádagas mii bidjá eavttuid sámi skuvlii. Diet bealli lea juo mealgadii čilgejuvvon ovdeš sámi oahppoplánaid árvvoštallama ja eará sámi skuvlla dutkama oktavuodas (Høgmo 1989; Hirvonen 2003a, 2003b; Hirvonen – Keskitalo

2004; Keskitalo 1998, 2001, 2004, 2008; Lauhamaa 2008). Našunála stivrejupmi ja vuogádaga čuolmmat leat maid dai meannuduvvon eará oktavuodain dego Balto – Hirvonen (2008), ja Todal (2003a, 2003b, 1998).

Sámi skuvla mángga dáfus ain joatká iežas doaimma daid namuhuvvon váilevuodaiguin. Geardduheami bokte dát skuvla nanusmahtá iežas sajádaga. Bajábealde namuhuvvon áššit leamaš guhká, dadjat juo prinsihppan, goit njealji mañimus vuodđoskuvlla oahppoplánareforpmain. Dát ortnegat ása hit dihto bastevas ráđđejeaddji meriid mat sulastahttet hegemoniija. Sámi máhttoipmárdus vuoitahallá dakkár dilálašvuodas, go prinsihpalaččat ii beasa ollislaččat váikkuhit skuvlaortnegii. Skuvlavuogádaga reformmat dán rádjai čatnet iešalddis skuvlla ipmárdusvugiid, čovdosiid ja praktihka dihto ortnegiidda. Dat mearkkaša jurdagat ja vejolaš čovdosat sakka ovddidit vuostálas ipmárdusa gaskal skuvlla ja sámivuodá. Ášši lea heangasan sihke politihkalaš čovdosiidda, hálddahaslaš čovdosiidda ja skuvllaid árgabeaivái. Dain galggašii beassat eret go dat gullet ráđđejeaddji hegemoniijai. Jurdagiid gáržžideapmi dáhpahuvvá ovdamearkka dihtii go diibmojuohkima vuolggasadji lea čahkkehit sámegieloahpahusa válmmas čovdosiid mii lea áshuvvon eará dárbbuide. Vuogádatdásis dát gáržžideapmi de čuočá olles álbmotdássái go namalassii gielaide ja álbmogiid ovtaárvosáshuohta galgá heivehuvvot dihto ovdalgihtii mearriduvvon ortnegii. Gaskadásis gáržžideapmi váikkuha suohkaniid oahpahaslágideapmái go šaddá sáhka praktihka prinsihpain dego guđe skuvllaide addit vejolašvuodá álggahit sámegieloahpahusa dan sadjai go ollašuttit seammaárvosáš fálladaga buohkaide. Vuodđodásis namalassii skuvllas ja luohkkálanjas ges váikkuha mo ortnet loahpalaččat galgá fállajuvvot dihto ohppiide, mii fas sáhtá mielddisbuktit ahte oahppi vuogátvuohhta ii dattege ollašuva. Diekkár čieguš gáržžidemiin lea stuora váikkuhus dego iešstivrema prinsihpaide (Balto – Hirvonen 2008) ja skuvlla sámáidahttimis (Balto 2009; Hirvonen 2003; Hirvonen – Keskitalo 2004). Jus galgá hukset čovdosiid mat dolvot ovddasguvlui, ferte gávdnat molssaevttolaš jurddašemi ja ipmárdusa mii lea vuodđun olles skuvlaortnegii. Vuodálaš jurddašepmi bohtá ovdan dego višuvnnain «sámi doaibmalatnja» mii nu vuohkkasit čilgejuvvo áigequovdilis dutkanraporttas (Balto 2008). Dakkár jurddašepmái sáhtá gávdnat eavttuid go cegge fágalaš ságastallama ja ovttasbarggu. Ságastallan sámi pedagogihka birra leage sakka viidánan mañimus jagiid, ovdamearkka dihtii maid Sámi allaskuvlla Reformma O97S árvvoštallama oktavuodas. (Hirvonen 2003a, 2003b.) Dán rádjái lean ákkastallan sámi skuvlla leat suorgin našunála skuvllas oktan gullevaš

politiikkaš ja fágalaš hegemoniijain. Lea go vejolaš gávdnat molssaeavttuid mat sisttisdoallet odđa perspektiivvaid, čilgenvuogiid ja vejolaš čovdosiid sámi skuvlii? Dása áiggun oheat metafora, láidestepmin čovdosiidda. Metafora galggašii fátmastit prinsihpalaš vuodu sámi skuvlii ja prinsihpalaš vuodu sámi skuvlamáhtu sisdollui. Dat galggašii maid hukset vuodu skuvlla fágalaš ja organisatuvrralaš huksehussii mii vástida ja ollašuhttá dakkár vuorohemiid oktavuodaid ja bargoproseassaid bokte praktihkalaš dilis. Ja lassin vel, vuogádaga servodatlaš dásit fertejit nubbi hukset nuppi ala.

Sámi skuvlamáhtu metafora vuolggasaji viežžat árbevirolaš máhtus

Dán oasis buvttán ovdan ovdamearkkaid árbevirolaš máhtu birra maid doaivvun leat ávkálažžan sámi skuvlamáhtu metafora ceggemis. Nu go álggus namuhuvvon de álgoálbmotmáhttu dahje álgoálbmot diehtu, árbevirolaš máhttu dahje árbevirolaš diehtu ja báikkálaš máhttu ja diehtu geavahuvvojit seahkálaga ja buohtalaga sámi skuvlaságastallama oktavuodas. Sámi dieđus ja máhtus sáhttet leat mánga vejolaš čilgenvuogi. Bajábealde namuhuvvon máhttošlájat, earet báikkálaš máhttu, čilgejuvvojit dávjá dego livččii juoga eará go maid skuvlamáhttu dábálaččat sáhtášii fátmastit. Sivvan lea go dát ipmirduvvojit huksejuvvot ja viidáset fievrriduvvojit eará eavttuid vuodul go maid skuvla sáhtta hálldašit. Árbevirolaš máhtu čilgemis geavahuvvo dávjá ovdamearkan ollislašvuohta dahje *holisma*. Máhttu ipmirduvvo ásašuvvot ja bajásdollot dihto oktiivástideaddji oktavuodaid vuodul. Diekkár oktavuodaipmárdusas lea olmmoš oassin, ja olmmoš de lea oassin viidát huksehusas. Olbmo ja luonddu gaskavuohta lea okta diekkár huksehusoassi, mii sáhtta ipmirduvvojit oassin sosiála proseassas. Máhttu eallá olbmo bokte ja nu olbmo doaimma dahje dagu bokte. Máhttu lea dego teaksta mii dađistaga muddejuvvo, ja dego diskursa mas leat ieš guđet lágan dásit ja ieš guđet lágan beallálaččat. Diet oktavuohta sulastahtta čanastagaidda luonddu ekologijias. Nu sáhtta maid álgit jurddašit sámi skuvlamáhtu birra viiddiduvvon ipmárdusain, ja dasto ollislaččat sámi skuvlla birra. Dávjá dat govviduvvojit earáláganin go dieđamáhtun, sihke sisdoalu, metodologijia ja dieđavuodu ipmárdusa bokte ja dasto vel go dávjá lea čanasteapmi lundui. (Agrawal 2004: 1.) Sisdoalu ja bargovuogiid dáfus dávjá árbevirolaš máhttu vuosttažettiin dulkojuvvo praktihkalaš máhtun. Dat lea maid dáid báikkálaš, sáhtta leat jávohis máhttu, dat fievrriduvvo buolvvas buolvii eahpeformála vuogiiguin ja dat lea vuosttažettiin njálmmálaš. Go nie

jurddaša álgoálbmotmáhtu birra, de das leat mealgadii dovdomearkkat mat hilgojuvvojit dábálaš skuvlamáhtu ceggema jurddašeamis ja huksehusas. Muhto Agrawal hilgu buohtastahttinveggamuša bajábealde namuhuvvon eavttuid vuodul. Dat molle dan mii galggašii álgoálbmotmáhtus leat álgoálbmotlaš. Son čujuha vuos dilálašvuhtii mas sihke oarjemáilmmi máhttojurddašanvugiid siskko-bealde ja álgoálbmotmáhtu jurddašanvugiid siskko-bealde leat stuora erohusat. (Agrawal 2004: 2.) Siskkáldasat dan guovtti šlájjas erohusat gávdnojit sihke filosofalaččat, ja máhtuid hámi ektui. Seammás, čujuha Agrawal (2002: 3), vuhttojit baicca sulastahtti čovdosat sihke álgoálbmotmáhtus ja diedámáhtus. Jus dakkár ákkastallama čuovvu, de galggašii álgoálbmotmáhttu leat doallelaš gáldun ja vuodđun sámi skuvlamáhttu. Eará vejolaš lahkonanvuohki máhttodoahpagii mii heive dán áššái lea Pór ja Spivak (2000) oaidnu. Soai deattuheaba oahppama ja máhtu sosiála doaibman. Doaimmaid bokte ovdána sihke ovttaskas olmmoš ja servodat. Olbmuid gaskasaš doaimmat, olbmo oktavuohka ja doaibma servvodaga áshusaiguin, servviiguin ja reaiduiguin, leat vuodđun sihke máhtu ásaheapmái, máhtu juohkimii ja máhtu geavaheapmái. (Pór – Spivak 2000). Dát čilgenvuohki sisttisoallá ipmárdusa mii addá vejolašvuoda deattuhit dehálaš beliid álgoálbmotmáhtu čilgemis, muhto olbmo ja luonddu oktavuohka ii boađe oidnosii dán ákkastallamis. Dattege leat sudno čilgehusas bealit maid sáhtta geavahit doarjjan ášši ságastallamis, go ovddideaba nana ákkaid ášši sosiála beliide. Jus čuovvola sudno jurdaga, de ferte sámi skuvlamáhtus nana sosiála čanastat birrasii, kultuvrii ja servodahkii.

Battiste – Henderson árvaleaba mo sáhtta čilget Davvi-Amerihká álgoálbmogiid árbevirolaš ekologalaš máhtu. Sudno čuoččuhus lea ahte árbevirolaš, ekologalaš máhttu lea diedálaš kriterioid ektui doallelaš, muhto dat seammás spiehkasta oarjemáilmmi diedajurddašeamis goit guovtti váldo-áššis. Dat lea mearkkašahtti nammejahkii máhttu, máhttu mas lea čanastat dihto dilálašvuhtii. Nuppi bealis dat lea maid sosiála, go almmuha oktavuođaid gaskal olbmo, elliid, šattuid, luonddu fámuid. Dat fátmasta maid oktavuođaid dihto guovllu eatnamiidda. (Battiste – Henderson 2000). Nu šaddá dat eará go geahččalit gávdnat viidát mearkkašahtti doallelaš, universála duohtavuoda (Agrawal 2004 árvvoštallan). Vaikko sudno vuolgga-sadji lea árbevirolaš ekologalaš máhttu, de lea dakkár ipmárdusas mearkkašanveara čuoččuhus, dasgo dat čuoččuhuvvo deavdit diedálašvuoda kriterioid seammás go lea sáhka ollislašvuodas. Seammás lea gal guovlluide čadnon. Sudno ákkastallan sulastahtta Agrawal (2004) ja doarju nu árbevirolaš

máhtu dieđalaš doallelašvuoda. Sudno ákkastallan maid doarju Pór ja Spivak (2000) sosiála čanastaga ákkastallama. Dán máhttošlájá sáhtá čilget leat dynámalaš (Nichols et. al 2004: 69), heivehuvvon birrasa rievdamii ja dasa dadistaga lassána máhttu geavaheaddjibuolvvaid iežaset vásáhusaid bokte. Dás gávdnat ákkastallojuvvon árbevirolaš máhtu vuodu. Ákkastallan čuoččuha doaibma- ja ipmárdusčilgehusa árbevirolaš máhttui gullevažžan. Dás lea lassin proseassaid čanastat kultuvrii. Čállit ákkastallet máhttošlájá dynámalažžan. Dán dulkon lassi doarjagiin oidnui mas árbevirolaš máhttu ipmirduvvo ollislažžan ja doallelaš buohta dieđalaš máhtuin.

Kawagley (1995) čájeha mo Yupiq álbmot jurddašuvuogis ipmirdit olbmo, luonddu ja vuoiñjalašvuoda oassin máilmmioainnus man ala sii vuodđudit birgejumi ipmárdusa. Osiid gaskkas galgá leat dássálasvuolta. Olmmoš čatná ja árvoštallá iežas doaimma sihke materiála ja vuoiñjalašvuoda áššiide. Guhkit áigge vuollái luonddu loaktin čuočcá birgejupmái. Olmmoš daguinis galgá baicca hukset dásseidis ovdáneami. Dán jurddašemi vuodul leat sii ásahan vuodu bargat dihto metodologiijain (Kawagley 1995: 18), dieđaimárdusain ja dasto pedagogalaš lahkoniin skuvlaoahpahasas. Nie lea čilgejuvvon máilmmioaidnu mii hukse ipmárdusvuodu gaskavuodaide, madda sáhtá vuodđudit olmmošoainnu, máhttoainnu ja árvoštallat dagu. Olbmo dahku, mo dat ipmirduvvo, dáidá leat guovddaš eaktu viidáseappot hukset pedagogalaš jurddašuvugiid. Álgoálbmot máhttovuogádaga sáhtá oppalaččat árvoštallat sosiála vuogádahkan. Dat lea seammás (Weaver-Hightower 2008) mánggabelát, ja fátmasta sosiála beali ja birasbeali vuostevurolašvuoda. Jurddašuvuogis dalle lea sáhka organismmaid ja birrasa oktavuodain, mas ekologijja lea dan dihto dilálašvuoda kontekstii vuodđuduvvon. Dakkár lahkoniin vuohki fátmasta doaibmi oktavuodaide, birrasa, struktuvrra ja proseassa. Álgoálbmotmáhttu fátmasta mánggabelát eallinvásáhusa ipmárdusa (Kincheloe – Joe – Steinberg 2008) mii addá vuodu ráhkkanahhtit olbmuid dásseidis birgejupmái iežaset orrunguovllus. Dát bajábealde namuhuvvon čilgehusat duodaštit ollislaš máhttovuogádaga. Das leat ollislaš doaibmi bealit, máhtu sirdin, heiveheapmi ja ođasmahttin. Das leat sihke dárkilis bargovuogit, das leat kultuvrralaš čanastagat, ja olbmuid gaskasaš oktavuodát ja oktavuodát kultuvrralaš ja luonddu birrasiin.

Sara (2003: 126) čilge nammijadieđuid ja –máhtuid. Dat lea diehtu ja máhttu nu go dovdat dihto eatnamiid hámi ja nama mielde, olbmuid hámi, olbmuid gohčodusa ja sohka gullevašvuoda. Dása gullet ollu eará áššiid ge, dego

iešguđetlágán muitalusat ja muđui ge guovllu njálmmálaš kultuvra-árbái gullevaš áššit. Dain lea dasto maid spesialiserejuvvon máhttu. Sara (2003) čilge dien álgun eambo generaliserejuvvon dieđuide ja máhtuide.

Go olmmoš lea oahpis iežas guovllu giellasiidda namaid, hámiid ja viidodagaid mielde de galgá leat álkit sáhhtit govahallat giellasiid, de galgá bagadallama vuodul deaivat amas guovllus. Bagadallan gárta dakkár ipmárdusas guovddaš reaidu doabahukseamis, ja dasa gullá ge maid earuhit doahpagiid dásiid ja sisdoalu. Mii vuohttit dás ge ovdamearkkaid ollislaš ja dynámalaš máhttovuogádagas. Dakkár oidnu searvaba maid Battiste ja Henderson (2000):

Dát ekologiiat mas mii eallit mákset midjiide eanet go biras dahje báiki; dat leat eanet go ruovttueatnamat dahje lohpiduvvon ruovttueatnamat. Dát ekologiiat eai birastahte álgoálbmogiid; mii leat oktii lakton dáiguin ja oktiigullevaččat dáiguin. Dát ekologiiat ellet bistevaččat buohtalaga sivdnádusaiguin. Álgoálbmogiin mii gudnejahtimiin fátmmastahttit ekologiija, ja doppe de gávdnat struktuvrralaš almmustahttinvuodu min álgoálbmot eallimii ja jurdagii.¹ (Battiste – Henderson 2000: 9). Sámás heivehan Jan Henry Keskitalo.

Battiste ja Henderson dáinna árvaleaba ekologalaš ipmárdusvuogi mii manna viidát go báiki dahje biras. Báiki ja biras orru sudnuide mearkkašeame birastahttima, muhto ekologiija sudno árvvoštallamis mearkkaša ollislaš fátmmasteami. Mii oaidnit bajábealde ovdamearkkain movt árbevirolaš máhttu sáhhtá ipmirduvvot ollislaš máhttovuogádahkan. Dal leat joksan veahka muddui metafora vuodu ásaheamis. Oppalašvuohta, čanasteapmi ja gullevašvuohta čuočuhuvvo leat dovdomearka árbevirolaš máhtus ja álgoálbmotmáhtus. Dat vuodđuduvvo jurdagii mas luondu, ealli, olmmošlaš doaima ja olmmošlaš oktavuohta buot leat bealit mat gullet oktii. Mii lávket dal metafora dárkilat ákkastallamii masa bidjat vuodđun ekologalaš jurddašvuogi.

¹ “The ecologies in which we live are more to us than settings or places; they are more than homelands or promised homelands. These ecologies do not surround Indigenous peoples; we are an integral part of them and we inherently belong to them. The ecologies are alive with the enduring processes of creation itself. As Indigenous peoples, we invest the ecologies with deep respect, and from them we unfold our structure of Indigenous life and thought.” (Battiste – Henderson 2000, 9). – http://www.culturescope.ca/ev_en.php?ID=9529_201&ID2=DO_TOPIC#epistemology (05.10.08).

Ekologalaš jurddašuvuohki

Dás boadán bajábealde namuhuvvon ákkastallama vuodul ovdanbuktit eanet jurdagiid sámi skuvlamáhtu ollislaš ipmárdussan. Dát ekologalaš jurddašuvuohki spiehkasta oarjemáilmmi dábálaš jurddašuvuogis, go eanet govvida juste daid beliid mat bohtet ovdan álgoálbmot máilmmioainnus, mas leat eanet dimenšuvnnat.

Álgoálbmot diedajurddašeapmi vuodđun sámi skuvlamáhttui gáibidivččii oalle viiddis lahknanvuogi. Sihke kultuvrralaš bealit, sosiála bealit, olbmo dovddut ja árvvut, luondu, ja oskuáššit buot ipmirduvvojit ollislašvuoda oassin. Jus das galggašii sárgut gova, de dan hápmi soaittášii sulastahttit heavdnefierpmi. Buot árpput diekkár gođđosis leat dehálaččat ja ovttas guddet ollislašvuoda. Diet sáhtta govvidit ekologijja. Blackstock (2009) almmuha álgoálbmot jurddašuvuogi mas ollislašvuolta lea guovddažis ekologalaš máhttojurddašeamis. Jurddašuvuogis leat gal mielde bealit dego mánná, bearaš, ja servvodat. Dáid beliid gaskavuodát váikkuhit máná realitehta huksemii. Nu guhkas lea buohtastahtti oarjemáilmmi jurddašemiin dego Bronfenbrenner ekologalaš sosialiserenproseassa *mikro-, meso-, ekso-* ja *makrodásit* (sámegiell čilgehusa geahča Aikio 2000: 195). Blackstock (2009) čilgehus ii sisttisdoala dušše dásseid oktavuodaid, muhto das leat mánga gearddi dahje dási mat ieš guđet ládje laktásit oktii. Dakkár lahknanvuohki fátmasta sullasaš dásiid go Bronfenbrennera čilgehus. Muhto lassin fátmasta viidát proseassaid, mas leat čanastagat máhtu njealji dimenšuvnnii: dovdduide, jurddanávccaide, fysalaš beliide ja vuoiŋŋalašvuhtii. Dáin dimenšuvnnain lea sihke álbmogis ja olbmos dihto historjjálaš duogáš. Árbevirolaš máhttu, ja árbevirolaš máhtu fievrrideapmi gullá maid dáidda dimenšuvnnaide. Vaikko ovdamearka ii leat juste čadnon skuvlavuogádahkii muhto bearašsosiála bargguide, de lasiha ipmárdusa kvalitehta dárbbuide. Dat addá maid buori vuodu mo berre jurddašit buot oahpahusa beliid, sihke meriid, huksehusaid ja proseassaid.

Nubbi ovdamearka jurddašuvuogis, mas maid vuohttit Blackstock sullasaš dimenšuvnnaid gávdnat *Alaska Native Knowledge Network* (ANKN) rahčamušain hukset čovdosa man vuodđun lea sihke álgoálbmot máhttovuogádat ja oarjemáilmmi máhttovuogádat. Áigumuš lea suddadit oktii dán guovtti ja hukset oktasaš osiid. Lahkonanvuohki vuolga máhtu ovttahttima jurddašeamis. Árbevirolaš máhttu ii galgga ipmirduvvot

leat dušše oarjemáilmmi máhtuipmárdusa vuostálasvuohtan. Árbevirolaš máhttu vuodđuduvvo baicca hástalusaide masa eurosentrálaš teoriija ii bastte, eai dan metodologiijat, duodáštusat eaige bohtosat (Battiste 2002).

Dákkár ovttastahttinjurddašeapmi, mas oahppama vuolggasadjin leat golbma máhttoviidodaga (Barnhardt – Kawagley 2004), sáhttet leat mánja vejolaš váikkuheami skuvlačovdosii mas vuodđun lea álgoálbmotmáhttu. Kultuvrii vuodđuduvvon luonddufága oahppoplánas lea mearkkašupmi goit golmma ipmárdusas. Vuosttažettiin, árbevirolaš máhttui vuodđuduvvon oahppan goit sihkkarastá oppalaš ja oktasaš viidodaga gálggaid ja ipmárdusa. Nuppádassii, ihkinassii guđe fal geainnu bokte joksá dán oktasaš viidodaga gálggaid ja ipmárdusa, de lea das iešalddis dihto álgoálbmot máhtu ollašuhttin. Goalmmadassii go oahppanfáttáide lahkona dakkár mánjggageardásaš lahkonanvugiin dat iešalddis riggodahtá ipmárdusa ja ovddida buoret gulahallama. Muđui čujuhuvvo ovdamearkkaid bokte mo lea vejolaš, nappo dárbbalaš, ásahtit viiddis doaimmaid ollašuhttindihtii dákkár jurddašeami, dahje molssaevttolaš ipmárdusa máhtuid gávnnadeamis. Golbma oktiigulleaš dutkanfáttá (Barnhardt – Kawagley 2004) namuhuvvojit leat dehálažžan. Vuosttažettiin álgoálbmotmáhtu máhttovuogádaga dokumenteren ja artikuleren. Nuppádassii álgoálbmot máhtu vugiide čadnon diedateorehtalaš vuogáidahttin struktuvrrat ja oahppan/kognitiiva proseassat. Goalmmadassii fas álgoálbmot ja oarjemáilmmi máhtu integrerema ovdánahttin ja árvoštallan. Bajábealde namuhuvvon áššit leat juo oalle guhká leamaš guovddaš čuolmmat kultuvrralaččat, sosiálalaččat ja politihkalaččat álgoálbmogiid oahpahussii guoskevaš áššiin. Dan dihtii leage dehálaš sudno mielas (Barnhardt – Kawagley 2004) čađahit dutkamiid namuhuvvon fáttáin vugiin mii ieš alddis lea nannosit vuodđuduvvon álgoálbmot váikkuhanvejolašvuođaide, laktojuvvon kultuvrraid rasttildeaddjin ja diedasurggiid rasttildeaddjin.

Duoglas (1994) árvoštallá álgoálbmogiid gaskkas soames skuvladili čovdosiid ja čujuha dárbut ipmirdit skuvlla doaimma viidát dilálašvuođas. Namalassii lea dárbut geahčadit báikegotti ja skuvlla oktavuoda. Das leat (Duoglas 1994) mánja oasi maid berre vuhtiiváldit: geográfalaš bealit, historjjálaš bealit, skuvlaviesu fysalaš sturrodatváikkuhus báikegottis, iešguđetlágán birgenlági doaimmabáikkis, báikki mearridanvuođit, ja báikki oktasaš árvvut. Čeahkkáigesson válđoášši dás lea oavilsearvevuođa ráđđádallan, ii leat sahká duššefal «movt» bargat, muhto ákkastallat «manne». Čujuhuvvo

golmma vejolaš čovdosiidda: báikegoddi ráđđegoahhá oalát skuvlla badjel; dahje oahpahus juohkása guovtti viidodahkii ja ásahuvvo guovttesuorat oahpu, namalassii oarjemáilmmi ja dasto álgoálbmot; dahje ráđđádallama bokte báikegoddá soabaduvvon dihtolágán erenoamáš dássiduvvon čoavdus vuodđuduvvon kultuvrralaš ceavzima váras.

Máhttu-ekologiiija vuodđoduvvo sullasaš jurddašeapmái (Akerá 2007: 416). Metafora addá vejolašvuoda jurddašit mánggabealálaš ja mánggageardásaš vugiin áššiin mat gusket máhttui, sihke dan sosiála beliide, sisdollui ja materiála praksisii. Jus dien bidjá vuodđun sámi skuvlamáhtu ipmárdussii, fertet mii ipmirdit máhtu viidábut go otná sámi skuvlamáhtu mii ipmirduvvo dábálaččat leat fága sisdollun. Áššái bohtet lassii bealit, masa olbmo vásáhus ja ipmárdus lea eanet oppalaččat goallostuvvon. Skuvlla oppalaš organiseren gullá maid diekkár oktavuhtii. Ekologalaš jurddašanvuohki mas luonddu perspektiiva lea fárus, ja sosialiserenipmárdus mas leat sihke sosiála, kultuvrralaš ja organisatuvrralaš oasit huksejit metaipmárdusa mat buktet lassii vejolašvuodaid árvvoštallat sámi skuvlamáhtu.

Loahpahus

Dán čálloš lean viggan ovdanbuktit hástalusaid ja čuolmmaid mat gullet sámi skuvlamáhtu ceggemii, vejolaš sisdollui ja oppalaš huksešuvuodđun sámi skuvllas. Sámi skuvlla ovdáneapmi dán muddui lea eanaš dáhpáhuvvon bihtáid mielde heiveheapmin ja suorgin našunála skuvlii. Dat ráđđje vejolašvuoda ollašuttit otná sámi skuvlla vuoduin ja ortnegiiguin mas ollislaččat sámi máhttu ovddida sámi skuvlamáhtu, vuodđuduvvon sámi jurddašangugiide ja čovdosiiguin mat huksejit sámi legitimitehta. Lea dárbu ovddidit molssaevttuid otná jurddašangugiide ja ortnegiidda. Molssaevttuid vuodu lea vejolaš gávdnát sihke iešalddis sámi máhtu ja jurddašeami mihtilmasvuodas ja viidábut álgoálbmot jurddašeamis. Dán perspektiivva molsuma oktavuodas sáhtá álgit metafora vuodđudemiin. Sámi skuvlamáhttu čilgejuvvon *skuvlamáhttu ekologalaš čilgešuvugiin* buktá molssaevttolaš ipmárdusvuogi sámi skuvlla buorideami hástalusaid. Vuosttažettiin dasa gullá ipmirdit máhtu hábmema ollislaččat. Máhtu skuvlahábmemii ferte lasihit dakkár molssaevttolaš beliid mat mannet mealgat viidát go otná sámi skuvlla fágavuogádagat ja organiserenvuogádagat. Sámi skuvlamáhttu čilgejuvvon dakkár oppalaš ipmárdusain sakka sulastahtá ja lea lahka *postmodearna*

ja *poststruktuvrralaš* čilgehusvugiid ja daidda gullevaš analiisareaidduid. Dát addá mealgat buoret vejolašvuoda čilget sámi skuvlamáhtu viidát ortnegis. Dát jurddašanvuogit luvvejit iežaset vuoddojurdagiid ovddeš modearna ja strukturalisttalaš ortnegiin masa leat čadnon sihke politihkalaš ráddenortnegat ja mielčuovvu fágalaš diskurssat. Dakkár jurddašanvuohki ásaha buoret vejolašvuoda hukset molssaeavttu mii lea čadnojuvvon otná sámi skuvlaortnegiid fápmo- ja máhttostruktuvrraide. Metafora ceggen lea ávkkálaš lávki ovddidit ášši smiehttama ja čovdosiid hutkama. Dán rádjái diet vejolašvuoha unnán vuhtto sámi skuvladutkamis. Seammás metafora veahkeha doalvut álgoálbmogiid oktasaš oahpahusprinsihpaid ovddasguvlui.

Girjjálašvuoha

- AGRAWAL, ARUN 2004: *Indigenous and scientific knowledge: some critical comments*. – <http://nuffic.nl/ciran//ikdm/3-3/articles/agrawal.html> (5.1.2004).
- AIKIO, AIMO 2000: *Olbmo ovdáneapmi*. Kárášjohka: Davvi Girji OS.
- AKERA, ATSUSHI 2007: Constructing a Representation for an Ecology of Knowledge: Methodological Advances in the Integration of Knowledge and its Various Contexts. – *Social Studies of Science* 37/3, (June 2007), s. 413–441.
- BALTO, ASTA MITKIJÁ 2008: *Sámi oahpaheaddjit sirdet árbevirolaš kultuvrra boahhtevaš buolvvaide. Dekoloniserema akšuvdnadutkamuš Ruota beale Sámis*. Dieđut 4/2008. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- BALTO, ASTA MITKIJÁ – HIRVONEN, VUOKKO 2008: Iešmearrideapmi sámi oahppo- ja skuvlensuorggis. – John B. Henriksen (doaim.), *Sámi iešmearrideapmi – sisdoallu ja čadaheapmi* s. 104–123. Gáldu čálá 2/2008. Guovdageaidnu: Gáldu.
- BATTISTE, MARIE – HENDERSON, JAMES YUONGBLOOD (SA'KE'J) 2000: *Protecting Indigenous Knowledge and Heritage: A Global Challenge*. Sakatoon: Purich Publishing. – http://culturescope.ca/ev_en.php?ID=9529_201&id2=do_topic#epistemology (5.10.2008).
- BATTISTE, MARIE 2002: *Indigenous knowledge and Pedagogy in First Nations Education: A Literature Review with Recommendations*. Indian and Northern Affairs Canada: Ottawa.
- BARNHARDT, RAY – KAWAGLEY, A. OSCAR 2004: *Indigenous Knowledge Systems and Learning*. Article submitted for Publication to

- Anthropology and Education Quarterly*, Teresa McCarthy (doaim.). [Giehtačálus.]
- BLACKSTOCK, CINDY 2009: *The breath of life versus the embodiment of life: Indigenous knowledge and western research*. – www://win-hec.org/pdfscindy.pdf (16.1.2009).
- BROWN, TONY 2008: Introduction. – [Doaim.] Manchester Metropolitan University, *The Psychology of Mathematics Education. A Psychoanalytic Displacement* s. 6. Rotterdam: Sense Publishers.
- DOUGLAS, ANNE S. 1994: Recontextualizing Schooling Within an Inuit Community. – *Canadian Journal of Education* 19:2, s. 154–164.
- HØGMO, ASLE 1989: *Norske idealer og samisk virkelighet. Om skoleutvikling i det samiske området*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- HIRVONEN, VUOKKO 2003a: *Sámi skuvla plánain ja praktihkas*. Kárášjohka: ČálliidLágadus.
- 2003b: *Mo sámáidáhttit skuvlla?* Kárášjohka: ČálliidLágadus.
- HIRVONEN, VUOKKO – KESKITALO, JAN HENRY 2004: Samisk skole – en ufullendt symfoni? – Thor Ola Engen – Karl Jan Solstad (doaim.), *En likeverdig skole for alle? Om enhet og mangfold i grunnskolen* s. 200–219. Oslo: Universitetsforlaget.
- KAWAGLEY, A. OSCAR 1995: *A Yupiaq Worldview*. Prospect Heights: Waveland Press, Inc.
- KAWAGLEY, ANGAYUQAQ OSCAR 1999: Alaska Native Education: History and Adaptation in the New Millennium. – *Journal of American Indian Education* Vol. 39, Number 1, Fall 1999, Special Issue 2.
- KESKITALO, JAN HENRY 1998: The Saami Experience: Changing Structures for Learning. – Linda King (doaim.), *Reflecting Vision* s. 185–200. Hamburg: UNESCO Institute for Education, The University of Waikato.
- 2001: Om sider ved innføringen av Det samiske læreplanverket for den 10-årige grunnskolen i lys av ulike diskurser knyttet til samisk fellesskap og den samiske skolens lokale tilpasning. – Christian W. Beck – Anton Hoëm (doaim.), *Samfunnsrettet pedagogikk – Nå* s. 209–225. Vallset: Oplandske Bokforlag.
- 2004: «Sámi skuvlla» ovdáneapmi ja dan báikkálaš heiveheapmi – suohkaniid ja skuvllaid plánain ja oahpaheddjiid oaiviliid mielde. – Vuokko Hirvonen (doaim.), *Sámi skuvla plánain ja praktihkas* s. 20–35. Kárášjohka: ČálliidLágadus.
- 2008: Fellesskapsutvikling og inkludering i samisk skole

- innenfor rammen av en felles nasjonal skole. – *Skolepsykologi* 3/2008, årgang 43, s. 37–48.
- KINCHELOE, JOE L. – SEMALI, LADISLAUS M. 1999: *What is Indigenous Knowledge? Voices from the Academy*. New York: Falmer Press.
- KINCHELOE, JOE L. – STEINBERG, SHIRLEY R. 2008: Indigenous knowledges in Education. Complexities, Dangers and Profound benefits. – N. K. Denzin – Y. S. Lincoln – L. T. Smith (doaim.), *Handbook of Critical and Indigenous Methodologies* s. 497–509. London: Sage.
- KING, LINDA – SHIELMAN, SABINE 2004: *The Challenge of Indigenous Education: Practice and Perspectives*. Paris: UNESCO.
- LAUHAMAA, PIGGA 2008: Saamelaisopetussuunnitelman merkitys. Tutkimus saamelaisopetuksen organisoinnista. Lisensiaatintyö. Kasvatustiede. Kevät 2008. Rovaniemi: Kasvatustieteiden tiedekunta, Lapin Yliopisto.
- NICHOLS ET.AL = NICHOLS, THERESA – BERKES, FIKRET – JOLLY, DYANNA – SNOW, NORMAN B. JA THE COMMUNITY OF SACHS HARBOUR 2004: Climate change and Sea Ice: Local Observation from Canadian Western. – *Arctic Mar* 2004, s. 68–79.
- PÔR, GEORGE – SPIVAK, JACK 2000: A Field of Theory and Practice. Key to Research & Technology Development. Position paper presented to "Consultation Meeting on the Future of Organisations and Knowledge Management" of The European Commission's Directorate – General Information Society Technologies. Brussels, 23–24.5.2000.
- SARA, MIKKEL NILS 2003: Árbevirolaš sámi dieđut ja máhtut sámi vuodđoskuvllas. – Vuokko Hirvonen (doaim.), *Sámi skuvla plánain ja praktihkas* s. 121–138. Kárášjohka: ČálliidLágadus.
- WEAVER, J. – HIGHTOWER, MARCUS B. 2008: An Ecology Metaphor for Educational Policy Analyses: A Call to Complexity. *Educational Researcher* Volume 37, 3 s. 153–165.
- TODAL, JON 2003a: «Det lappiske Tungemaal til at forstaa» – Nubbingiella Gielalaš ealáskahttima gaskaoapmin. – Vuokko Hirvonen (doaim.), *Sámi skuvla plánain ja praktihkas* s. 107–120. Kárášjohka: ČálliidLágadus.
- 2003b: The Sámi school system in Norway and International Cooperation. *Comparative Education* Vol. 39, 2 s. 185–192.
- 1998: Minority with a Minority: Language and the School in the Sámi Areas of Norway. – Stephen May (doaim.), *Indigenous Community-based Education* s. 354–366. Language, Culture and Curriculum Vol. 11, No. 3.

Sami knowledge and Sami school-knowledge: A theoretical consideration

The Sami school system in its present state in Norway is founded on the ideas of the national Norwegian school system for basic training. One can certainly question whether such a school is something else other than a kind of adjustment to the national school model, and therefore primarily a kind of administrative solution. The school in its present state also has resolved what kind of knowledge is to be disseminated, and intends by this to fulfil the requirements of becoming a Sami school.

On the other hand, the school has its structure and regulations in the western modern tradition, ideals that have certain negative implications for the potential to further develop a school that is based on both Sami traditions and contemporary Sami societal needs. Is it possible then to invent and implement solutions that promote a Sami schooling concept that also integrates a strong mandate which gives legitimacy to desires to manage and transfer Sami knowledge?

The article focuses on the challenges of following such a process, ending with the possibility to use a post-structural perspective on curriculum development and ecological metaphors to describe a solution.

Jan Henry Keskitalo

Sámi allaskuvla

jan-henry.keskitalo@samiskhs.no

Sámi vuolggasaji nannen oahpahusas – rituálat guovddážis

PIGGA LAUHAMAA

Láidehus

Mánnggat skuvladutkamat čájehit, ahte dálá sámeskuvla doaibmá ainge oarjemáilmmi skuvlakultuvrra vuodul, eaige sámi servodat ja dan dárbbut leat váldojuvvon doarvái vuhtii skuvlejumis. Dán artihkkalis raban iežan skuvladutkanprojeavtta vehkiin 2000-logu sámi skuvlla dili luohkkálanja siskkobealde. Sámi skuvla mearkkaša dás skuvlla, mii čuovui Norgga beale O97S (1997) oahppoplána. Ođđa sámi oahppoplána «Máhttolokten sámi oahppoplánabuvttus» (Oahpahusdirektoráhtta 2008) lea vuodđojurdagiid dáfus seammalágan go O97S.

Čállošis guorahalan muhtin beliid, mo oarjemáilmmi skuvlavuogádaga sáhtášii cuvket ja mo sámivuoda nannet geavtlaš skuvlabarggus. Artihkkala vuolggasadji lea sámi oahppoplánaárvoštallanbarggus (Lauhamaa 2003) ja lisenšiáhtadutkamušas (Lauhamaa 2008), man dás teorehtalaččat viiddidan rituála-doahpágiin (Wulf 2008). Dán artihkkalis suokkardan, maid rituálat sáhtášedje mearkkašit sámiid áige-, báike- ja diehtoáddejumi ektui, ja mo dáid heivehit luohkkálatnjii vai sámeskuvla ollašuvašii buorebut go dán rádjái.

Rituálaid sáhtta maiddáid áddet meanut-doaban. Árbevirolaččat sámiid rituálat leat ovdamearkan namma-addin, buorástahttin, soagņu, heajat ja hávdádeapmi. Dábálaččat leat hárvánan áddet rituálaid sirdášeapmin ahkodagas dahje stáhtusis nubbái, nugo gástta, soagņu dahje konfirmerendoalut leat. Dán čállošis heivehan pedagogalaš antropologa Christoph Wulf (2008) teoriiija rituálaide. Christoph Wulf mielde biras dagaha ja oážžu áigái rituálaid (2008: 54). Rituálat leatge servožii guoskevaččat, ja dat sáhttet inkluderet dahje ekskluderet; namalassii fátmastit dahje guoddit olggo-

beallái olbmuid. Rituálat sáhttet leat maiddái stereotypiiijat. Dálá servodat lea máŋggabealát ja rievdan sakka ovddežis. Danne leat eambo mikrodási rituálat, muhto dat eai leat seamma čielgasat go ovdal.

Rituálain lea nana mearkkašupmi oahppamis. Dákko bokte leage čielggas, ahte maiddái skuvllas dáhpuhuvvet rituálalaš doaimmat. Rituálat sáhttet sisttisoallat maiddái ráddjējumiid ja veahkaválddi. (Wulf 2008.) Ovdamearkan čiegusoahppoplánas ja rituálain lea oktavuoha. Skuvllain doaibmá fámollaš čiegusoahppoplána ja dan fertešii diehttalas čállit oidnosii ja suokkardit dan, vai sáhttit áddet fámu, mii lea čiegusoahppoplána duogážiš. Čiegusoahppoplána šaddá skuvllas negatiivvalaš rituálaid doaibmabáikin.

Ovdal skuvla ii leat dárbbášan diđoštít iige beroštít, mo lágidit kultuvrralaččat lagaš oahpu, lohká Mihkkal Niillas Sara (2003: 123). Duogáščilgehus sáme-kultuvrra váilevaš sajádahkii lea dat, ahte skuvllas lea iežas oahpahus- ja oahppanárbevierru, man historjá lea čadnon oarjemáilbmái. Sámit leat goit- totge beroštišgoahtán ovddidit skuvlavuogádaga ain beaktilebbot earret eará sámi oahppoplána proseassaid ja Sámi allaskuvlla dutkiid ja oahpa- headdjeskuvlenossodaga doaimmaid vuodul.

Sámi áige-, báike- ja diehtoáddejupmi

Sámi skuvlla oahpahusa geavatalaš lágideami dutkkadettiin loktanii guovd- dážii formála ja eahpeformála oahppama oktavuoha. Dutkanmateriála vuodul dat guokte oahppankultuvrra – oarjemáilmmi skuvlakultuvra ja sámi árbevirolaš oahppan – eaba albmáláhkai deaivvat skuvllas. (Lauhamaa 2008.) Ráhkadin sámi oahppoplána teavstta (O97S 1997) vehkiin málle, mo oahpahusa berrešii láchčit, vai dat juvssašii kultursensitiiva oahpahusa mihttomeriid. Málles loktanedje dehálažžan áige-, báike- ja diehtoáddejumit. Guovddáš jearaldat lea, makkár mearkkašumi áigi, báiki ja diehtu ožžot sámi skuvllain. Áigetabeallat, fysalaš latnjageavaheapmi ja bargovuogit leat ovddit dutkamušaid mielde dehálaččat jus hálidat rievdadit oahpahusa (gč. omd. Cuban 1993).

Sápmelaš báikeáddejupmi ii leat njealji seainni sisa čadnon, fal buorebutge luovos, lundui gullevaš (Fjellström 1985: 230–240). Lanja ja báikki ádde- jupmi ja dasa guoski organiseren leat dehálaš oassi sosiála eallimis. Oarje-

máilmmis latnja ja báiki áddejuvvo arkitektuvrralaš báikin, fysalaš báikin, psykologalaš báikin, teorehtalaš báikin jna. Álgoálbmogiidda báike- ja latnja-áddejumis leat fárus eana ja olbmot. Čuolbman šaddá dat, ahte álgoálbmogat leat viegal fievrriduvvon spatiála oarjemáilmmi áddejupmái báikki birra. Nuppiin sániiguin álgoálbmot báiki lea koloniserejuvvon. (Smith 1999: 51.)

Áigi áddejuvvui ovdal beaivváža jođu mielde ja dasa laktasii luonddu dárkun. Go doaibmanbiras rievdá ovttalogin ja ráddjejuvvon, maiddá áddejupmi áiggi birra rievdá stivrejeaddjin ja hehte doaibmama. (Helander – Kailo 1999: 243.) Áiggi kontrolleren gáidada olbmo kosmologalaš áddejumis. Imperialistalaš ja koloniála áiggi čuovvun ja njuolggadusat vieris-mahttet álgoálbmogiid. (Smith 1999: 55.)

Sápmelaš diehtoortnega govve Elina Helander ja Kaarina Kailo mielde buoremusat dat, ahte diehtu ii iešalddis leat miige ulbmil, muhto das lea geavahanárvu. Dát mearkkaša dan, ahte olbmot oassálastet njuolgut dieđu buvttadeapmái ja leavvamii, mas bargu ja vuoiññastanbottut doibmet dieđalaš semináran, mas diehtu suokkarduvvo. Dieđateorehtalaš duohtavuohta ilbmana muitalusaid, ságastallamiid, ráddádallamiid, árvvostallamiid, muituid ja vásáhusaid bokte. Diehtu maiddá testejuvvo eallima ja barggu iešguhtege konkrehta dilis. (Helander – Kailo 1999: 233.)

Sámi skuvla ja rituálat

Lea čielggas, ahte skuvla lea rituála aktivitehta, gos oidno skuvlla hierarkiija ja fápmostruktuvra (Wulf 2008: 55). Makkár rituálat sámeskuvllas leat?

Luohkkálatnjii boadedettiin oahppit vurdet ráiddus luohkkálanja olggo-bealde. Oahpaheaddji rahpá čoavdagiin luohkkálanja. Go leat luohkkálatnjii joavdan, de čužžot ja dearvvahit oahpaheaddji oktii jitnii ovdal go besset čohkánit. Čohkánettiin sii bargagohtet jienajávohaga oahppogirjiiguin pulpeahthaidis guoras. Gaskkas sii guldalit go oahpaheaddji oahpaha. Oahppit mannet olggos kvárta boddui 45-minot oahppodiimmu mañná. Dasto rievdá fága ja seamma geardašuvva beaivvi ja vahku miehtá. Ja seamma fas mánotbaji mañná ja jáhkkimis čuovvovaš jagi. (Dutki iežas beaivegirji čakčat 2001.)

Dán ovdamearkkas lea sáhka sirdášeamis ruoktokultuvrras skuvlakultuvrii.

Oahppiid ráiddus vuordin lohkkaduvvon luohkkálanja olggobealde, oahpaheaddji čoavddabunta, čuožžun pulpeahta ovddas ja oahpaheaddji dearvvaheapmi leat vuohki heivehit mánáid konkrehtalaččat oahpes ruoktomáilmmis sosiála ja akademalaš skuvlla vuordámušaide. Jienajávohaga bargama oahppit gutnejahttet, muhto dat ii leat oahppiid mielas álo álki. Rituálat buvttadit ortnega, dávjá hierárkijaid bokte, mas lea fápmostruktuvra mielde iešguhtege joavkkulahtuid, ahkebuolvvaid ja sohkabeliid gaskkas. Dákkár vuohki ordnet struktuvrra ekskluderejit, vuoimmehuhttet, dahket oahppi sivalažžan ja leat negatiiva ja veahkaválddálaš vuogit. (Wulf 2008: 54–56.)

Ovdamearka govvida maiddái dan, ahte skuvla dagaha dihto rituálaid dahjege meanuid maid ulbmilin lea gárvet stuoraservodahkii buriid ja jegolaš bargiid. Dát vuolggasadjá vierismahtta sámi oahppiid sámivuodas, dasgo sámiid áige-, báike- ja diehtoáddejupmi eai beasa guovddázii doaibmanmálles, mii vuodđuduvvá autoritehtii, lineára áigeáddejupmái ja njealji seainni sisa. Dákkár rituálat jotket koloniserema, dasgo bálvalit oarjemáilmmi skuvlakultuvrra viehkamiin diimmu maŋis, gudnejahttimiin autoritehtaid ja girjji dieđuid ja gáidamin lagaš báikkis. Lea sáhka lohkkaduvvon ja giddejuvvon ilbmanemiin, mat buktet ovdan fápmovuogádaga. Sámi skuvlla oktavuodas fertege cuvket stáhta makrokultuvrralaš fápmovuogádaga, mii ilbmana skuvlla mikrokultuvrras maiddái negatiivvalaš fápmun.

Skuvla našunálastáhta vuogádahkan dagaha dualismma sámi skuvlla oktavuhtii. Rituálat huksejit servodaga seammás go huksejit ođđa sosiála duohtavuoda. Sosiála hierarkijat ja fápmovuogádagat oidnojit rituálaid oktavuodas. Rituálat leat čadnon áigái ja báikái, daid kultuvrralaš ja historjjálaš diliide. Virtuálalaččat, symbolalaččat, miellagovahusa ja duohtavuoda bokte báiki hábme historjjálaš ja kultuvrralaš duohtavuoda; dát ovttas huksejit birrasa mii váikkoha rituála oassálastiide. Dát máksá viidábut maid dan, ahte oarjemáilmmi skuvlakultuvrra mikrodási rámmat historjjálaččat leat kopijat girkolanja fysalaš hámmis, báhpaid autoritehtas ja viidábut oarjemáilmmi biđgejuvvon áigetabeallas, man ulbmilin lei earret eará oahpahit oarjemáilmmi áddejupmái vuodđuduvvan bargomorála. Namuhuvvon áššit ovttas dagahit sámi oahppiide cuvkejuvvon máilmmigova ja vierismahttet sin sámivuodas. Ákkastalan dan dainna, ahte sámi máilmmegovva áddejuvvo holistalažžan, muhto go sámi oahppit sirdásit ruoktokultuvrras skuvlakultuvrii, de beaškkehit guokte máilmmigova oktii. Nubbi čuolbma lea dat, ahte assimilerema boadusin mánggat sámít leat massán

sámi máilmmigova ja danne fas skuvlla bargun livččii addit ruovttoluotta dan – dekoloniseret.

Áigi ovddasta rituálalaš doaimmaid. Oarjemáilmmi áigeáddejumi čuovvun lea ain suollemaš vearju koloniseret mielaid. Skuvlakultuvrii mihtilmas áiggi čuovvun sáhttá oktageardánahttit sámeoahppiid. Skuvlaoahppan vierismahttá oahppiid dákko bokte iežaset sámevuodas, go skuvllaid áigetabeallat čuvvot oaiveáššis 45 minuhta juogu (gč. Lauhamaa 2008: 76, 78). Go heiveha sámi áigeáddejumi skuvlii, de oahpahusa galggašii ordnet beroškeahttá 45 minuhta áigejuogus. Sáhka lea holisttalaš áigeáddejumi atnuiváldimis lineára áigeáddejumi sadjái, mas sámi jagiáiggit livčče vuolggasadjin. Vuosttamušžan rituálat leat mielde huksemin mánáide servodaga áigeáddejumi. Vánhemat huksejit mánnávuodas dihto áigeáddejumi mánáidasaset. Áiggi čuovvun lea kultuvrralaš oahppanproseassa ja rituálat leat mearkkašahttit dákko bokte. (Wulf 2008: 60–70.) Bearraša áigeáddejupmi ja sámi servodaga áigeáddejupmi spiehkastit skuvlakultuvrra áigeáddejumi ektui, de skuvlakultuvra ii goittotge leat doarvái nannosit váldán dán hástalusá duodas.

Báiki sátnin juo mearkkaša sámiide ruovttu. Skuvllas galggašii dán ádedejumi vuodul áddet oahppanarena viidábut. Ruoktu lea goittotge rievduvuvon. Goadiš ledje mánggat oasis, mas ledje iešguhtege doaimmat (Fjellström 1985: 235). Jus goadi hámi ja doaimma heiveha sámeskuvlla luohkkálatnjii, sáhttit jurddašallat vaikkeba stašuvdnoahpahusa. Luohkká juhkkajojuvvo iešguhtege doaimmaid dihtii doaimbábáikin ja nu dábálaš luohkkálanjahápmi guđđojuvvo eret. Maiddái servodat, sosiála oktavuodát ja luondu leat oasis juohkebeaivválaš doaimmain. Báiki lea dávjá oarjemáilmmi ádedejumis ádejevuvon stáhtalaččat ja luvvejevuvon áiggis (Smith 1999: 52).

Sápmelaš ádedejumi mielde diehtu ii leat autoritehtaid hálddus, muhto baicce oktasaš. Skuvllas diehtu goittotge dávjá vuodduvuvvá diehtagii ja dát aoidnu dominere. Ja ná dat galgáge muhtun muddui leat, muhto čuolbman šáddá, ahte juos diehtu lea luovus juohkebeaivválaš eallimis, de diehtu šáddá abstraktan. Árga lea goittotge konkreta ja vuodduvuvvá juohkebeaivválaš eallima vásahusaide. Sámit hálddašit ollu eahpeformála dieđuid. Dát diehtu lea holisttalaš ja báikái gullelaš ja maiddái dehálaš oassi sosialisieremis. Dákkár lahkonoanvuohki veahkeha manáid ja nuoraid buorebut eallit dálá dilis mii lea. (Bergland 2001: 9.) Nappo diehtu maid oahppit dárbbášit, lea

oassin skuvlla seinniid olggobealde.

Ovdamearkan Freinet (1987), Steiner (1979) ja Montessori (1969) pedagogihkat leat čoavdán skuvlakultuvrii mihtilmas vugiid organiseret oahpahusa. Dat lea vejolaš maiddái sámi oahpahusas nugo ain juo Asta Balto (2008) akšuvdnadutkan lea čájehan, mas dihtomielalaččat cuvkejedje skuvlakultuvrii dábálaš vugiid áddet áiggi, báikki ja dieđu. Namalassii sii leat luvven áigetabeallaid ja mannan luohkkálanjaid olggobeallái ja dalle oahppit leat beassan guovddáš rollii oahppamis.

Geas lea dasto rievadanagenda – geas lea váldi rievdadit? Dát lea váttis jearaldat. Rektoris lea čielgasit guovddáš rolla skuvlla rievdamis, muhto dat lea maiddái olles skuvlla ja servodaga ovddasvástádus. Rektoris lea váldi vuolggahit ođasmahttindoaimma. Dat ferte goittotge leat oktasaš, oktasaččat oamastuvvon jurdda ovdalgo galggaš doaibmat. Viidásabbot lea maiddái servodatlaš beroštupmi. Sámiid servodatovdáneapmi modearna hámis lea goittotge gaskan. Leago dilli nu ahte, mis eai leat vuogit velá váldit háldui iežamet organisašuvnnaid ovdalgo lágalaš rievttit leat sajis?

Gaskkusteaddji ráhkadusat skuvlla sosialiseremis ja enkultureremis

Stuart Hall (2003: 85) čállá, ahte kultuvra mearkkaša oktasaš mearkkašumiid ortnega, maid seamma servožii, jovkui dahje álbmogii gullelaš olbmot geavahit vai ožžot čielgasa máilmmi jođus. Kultuvrrat oktiibeaskalit hui álkket (Hannerz 2003). Oarjemáilmmi skuvlakultuvra beaškala álkket oktii sámevuodain. Čilgehus dása veadjá leat dat, ahte vaikke skuvla leage historjjálaččat doaibman sámiid gaskkas jahkečuđiid, de sámiin ii leat iežas skuvlakultuvra, mas livččii iežas vuolggasadji ja iežas árvvut. Sáhka lea nappo váldegaskavuodain ja skuvlla mánggabelát diliin.

Skuvllas eai leatge dušše oarjji ja sámi vuostálasvuodát, muhto maiddái sámi skuvlla siste leat hástalusat girjáivuoda dihtii. Skuvla iešálldis lea jo kompleaksa ja das leat hástalusat – mánggakultuvrrat oktavuoha lasiha dáid beliid. Vuosttažettiin lea sáhka oarjemáilmmi ja sámi máilmmigovaid earuid birra. Sámi áddejumi sáhhtá dulkot leat monisttalaš dahje mánggabelát. Mánggabelátvuoha čujuha holisttalaš áddejupmái. Skuvlakultuvrra oarjemáilmmi máilmeáddejupmi fas lea kristtalašvuoda dihtii dualisttalaš. Dát

čuolmmat čujuhit mielaid dekoloniseren dárbbui sámi skuvlla olis.

Sámi skuvlla oktavuodas lea viidábut maiddái sáhka kultuvrralaš kodaid ja oahppankultuvrraid oktiibeaskkeheamis. Lassehástalusa buktá dat, ahte váldokultuvrra prinsihpat, árvvut ja navddut leat dávjá konflikttas álgoálbmogiid vástideaddji áššiiguin (Kuokkanen 2007: 51). Danne leage dehálaš suokkardit, makkár ráhkadusat sáhttet gaskkustit iešguđetgelágan oahppankultuvrraid. Gaskkusteaddji ráhkadusat galget dahkat vejolažžan gulahallama, kultuvrralaš heiveheami ja konfliktta čoavdima. Gaskkusteapmi lea oasis tehnikkalaš ja oasis sosiála proseassa. (Nurmi – Kontiainen 1995: 70.) Gaskkusteapmi dárbbášuvvo, dasgo skuvlla áigetabeallat, fysalaš latnja-geavaheapmi ja bargovuoigt sosialiserejit oahppiid oarjemáilmmi servodaga dárbbuid ektui. Dákko bokte sáhka lea das, ahte skuvlla sosialiseren ja sámevuoda enkultureren eaba deaivvat.

Enkulturašuvdna-doaba geavahuvvo dávjá sosialiseren-doahpaga synonyman. Dat eai goittotge dievaslaččat vástit nubbi nuppi. Go sosialiseren deattuha servodaga lahttovuhtii šaddama, enkulturašuvdna bealistis deattuha kultuvrralaš servoža lahttun šaddama ja kultuvrra oahppama. Sosialiserenproseassas sosialiserejuvvo servodahkii ja enkulturašuvnna ohppojuvvo ja oamastuvvo kultuvra (Jargon 1994: 52). Sosialiserema ja enkulturašuvnna gaskasaš čuolbma lea dat, ahte jus sosialiseren dáhpáhuvá almmá enkulturašuvnna haga, individa sáhttá manahit kultuvrralaš árbevierus.

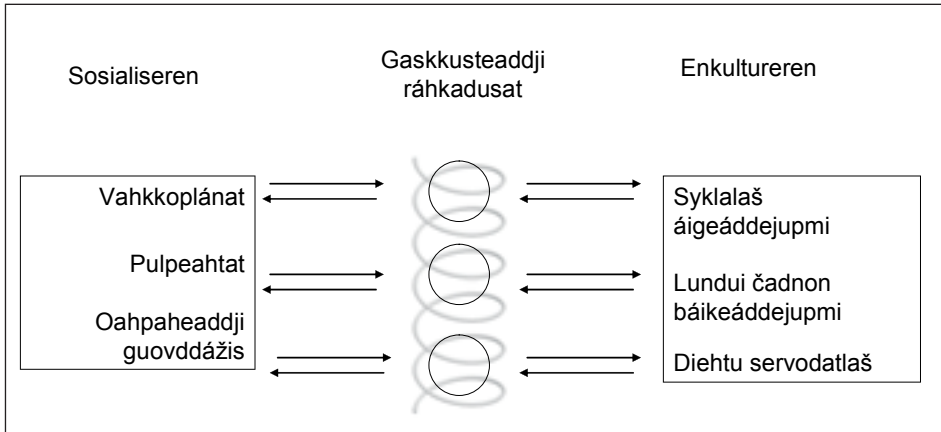
Dálá skuvla ja bajásgeassin dábálaččat sosialiserejit servodahkii, vaikke ulbmil sámi oahppoplána maŋŋá leage ideologalaš dásis rievdan. Árbevirolaš kultuvrras vánhemiid enkulturašuvnna ulbmilin leamašan sajáidahttit mánáid servožii ja oahpahit eallinvuogi (Judén-Tupakka 2003: 315). Enkultureren namalassii sisttisoallá dieđuid bajásgeassima ja bearraša árvvuin, mat leat seilon kultuvrralaš árbin. Eeva-Liisa Rasmus dutkamuša mielde enkulturerema proseassa lea vealtameahttun sámekultuvrii. Enkulturerema bokte sámemánáide ja -nuoraide šaddá fámollaš sápmelaš identitehta, mii eastá assimilerema váldoálbmogii. (Rasmus 2004: 138.) Enkulturašuvdna oaivvilda proseassa, mas indiviida oažžu kultuvrralaš diehtodási ja láhttenvuogi. Dat ohppojuvvojit eallinagi áigge árgga ja barggu olis. (Jargon 1994: 52.)

Enkulturerendoahpagiin sáhttit govvet sámevuhtii šaddama proseassa.

Enkulturašuvnnas indiviida oahppá jáhkuid, dieđuid ja láhttenvugiid, mat dárbbášuvvojit go galgá doaibmat kultuvrra lahttun. Kultuvrra lahtuin enkulturašuvdna dáhpáhuvvá mánnávuodas árgga bargguid olis hárjehallamiin ja oahpahallamiin. Mañit vásáhusat eallimis maiddái sisttisdoallet doaimma, mii doarju enkulturašuvnna. Enkulturašuvdnaproseassa doarju individuála iešgova ovdáneami ja identitehta šaddama. (Barfield 1997: 149–150.) Ovdamearkan sámi máilmmigovva ja skuvlla doaimmat sáhttet leat ruossalasvuodas gaskaneaset. Jus mánát galggašedje oahppat sámi máilmmigova, galget sii beassat oassálastit doaimmaide, maid vuodđu lea sámivuodas.

Enkultureren ja sosialiseren orrot johtimen sámiid oaidninvuogis ain iešguhtege guovlluide. Enkulturerema ulbmilin lea gáhttet kultuvrra ja sosialiserema ulbmilin fas vuogáiduhttit sámiid skuvlla njuolggadusaid bokte servodahkii. Sámiid kultuvra ja máilmmegovva spiehkasiit váldoálbmogiid kultuvrras ja eallindilis. Nuppe dáfus fas árbevieruid galgá gáhttet, muhto nuppe dáfus máiddái servodahkii ferte vuogáiduvvat. Dát lea dilemma, mii lea ain juo maiddái pedagogihka diehtaga siste hástalussan (gč. Kivelä – Siljander 2008).

Norgga beale oahppoplánas leat čielga nátionálalaš ideologiijat gávdnamis (gč. Øzerk 1999: 60; 182–190). Nu skuvlla enkulturašuvdnii veadjá báhcit unnit rolla. Skuvlla ortnegat leat oktavuodas áigeáddejupmái, báikeáddejupmái ja diehtoáddejupmái, mat oarjemáilmmis leat earáláganat go veardida daid sámiid áddejupmái. Áigeáddejupmi lea oarjemáilmmi servodagas lineára, go fas sámit áddejit áiggi syklalaččat oktavuodas jagiáiggiide ja daidda guoskevaš bargguide. Báikeáddejupmi lea skuvlla oktavuodas čadnon fysalaččat skuvllii go fas sápmelaš áddejumis deattuhuvvo luonddu ja birra oktavuoha. Ovdamearkan sámiin lea nana čanastat báikái. Báikeáddejupmái laktasa maiddái guovllu ádden ja meahcis dádjadeapmi. Diehtoáddejupmi skuvllas lea fas dávjá autoritehta viegas, mii oidno das ahte oahpaheaddji lea luohkkálanjas guovddážis ja jienas. Sámivuodas diehtu oidnojuvvo oktasážžan ja lea dávjá ráđđádallama boadus.

Govus. Áige-, báike- ja diehtoáddejupmi gaskkusteadđji ráhkadussan sosialiserema ja enkulturerema bokte (Lauhamaa 2008: 167).

Guovddázis gaskkusteadđji ráhkadusaid málles lea báike-, áige- ja diehtoáddejupmi (govus). Dákkár málles galgá leat fárus hermeneuhtalaš riekkis, vai bastit váldit holisttalaš jurddašeami vuhtii. Dát govva lea okta unna oasáš kompleaksa skuvlaoktavuođas, muhto viidábut sámi skuvlla oktavuođas lea sáhka min iežamet sápmelaš vuolggasajiin. Hermeneuhtalaš rieggá konnektiivvalašvuohta ferte leat sámeskuvlakonteavsttas fárus gaskkusteamin árbevirolaš ja modearna áddejumiid oktavuođa. Almmá hermeneuhtalaš rieggá haga, sámeskuvllaid idelogiija veadjá báhcit guorusin dahje naturalisttalažžan, mii ii leat sámi skuvlla ulbmilin. Hermeneuhtalaš rieggá vehkiin sáhttit ovtastit sámeskuvlla oktavuhtii vássán-, dálá- ja boahhtevuođa jearaldagaid. Sámiide guoski skuvlen galgá čoavdit vássánáiggi, dálá áiggi ja boahhtevuođa hástalusaid oktiiheiveheami. Jurddašeapmi muittuha hermeneuhtalaš rieggá (Gadamer 2004: 29–39) ja Brunera (1963) spirálaprinsihpa.

Loahppasánit

Lean dán čállošis válldahallan sámi oahpahusa áige-, báike- ja diehtoáddejupmi. Guovddázis lei smiehttat gaskkustitgo vai vierismahttetgo sámi skuvlla rituálat, mat gusket áige-, báike- ja diehtoáddejupmái. Sámi máilmmigova nannen lea hástalusson oahpahusa organiseremis, dasgo skuvllat dávjá čuvvot oarjemáilmmi skuvlakultuvrii mihtilmas vugiid. Oarjemáilmmi

vuohkin oaivvilduvvojit lohkanortnegat, fysalaš lanjageavaheamit ja bargovuogit, mat cuvkejit ja háddjejit oahppiid sápmelaš máilmmigova dahje dahket veadjemeahttumin fievrredit sámi áige-, báike- ja diehtoáddejumi skuvlii. Skuvla berre váldit atnui kultursensitiivavuoda, mii mearkkaša dan ahte sámi vuolggasadji, oahppiid duogážit ja báikkálašvuolta váldojuvvojit buorebut atnui. Skuvla berrege hukset rituálaid main sámevuolta livččii eanet guovddážiis. Hástalussan oppalaččat lea, mo sámi skuvlakultuvrra rievdatišgoahtit organisašuvdnateorehtalaš ja májggakultuvrrat doaibmanrámmaid oktavuodas.

Sáhka lea das, makkár disipliinnaid oarjemáilmmi skuvlakultuvrra áddejumiit huksejit ja manne. Rituálaid doahpaga vehkiin sáhtta čalmmustahttit makkár hástalusaid kultuvrralaš deaivvadeamit buktet sámi oahpahussii. Skuvlla vuolggasaji Sámis sáhtta dulkot gáržin ii dušše sámi dilálašvuoda dihtii, muhto maiddá boaresáigásažžan skuvlakultuvrra iežas hástalusaid dihtii. Skuvlakultuvrra čuolbman lea boares organisašuvdnakultuvrra noadde. Sajáiduvvan organisašuvnnaid hástalusan lea, ahte dat eai šat doaimmage nu bures organisašuvdnakultuvrra iešvuodaid dihtii eaige danne leat ođasteaddjit. Go ođđa organisašuvdnakultuvra riegeada, de dat ohcagoahtá iežas doaibmanrámmaid. Skuvla fas, mii lea organisašuvdnan boaris, ii šat ohcal ođđa doaibmanvugiid muhto baicce geahččala seailuhit boares vugiid. Aiddo dán dihtii skuvlakultuvrra rievdadusat leat njoazit ja gággagat.

Sámi bajásgeassima ja sámivuoda jurdagiid sajáidahttin lea guovddáš jearaldat mikrodási sámi skuvlii – geavtlaš oahpahusa organiseremii. Oahppiid berrešii sosialiseret dahjege nugo lean čuoččuhan, enkultureret iežaset kultuvrii, eaige enkultureren ja sosialiseren oččošedje leat ruossalasvuodas nugo dál orru leamen dilli eanaš skuvllain. Sivva ii leat goittotge oahpaheddjiid, muhto sivat baicce gávdnojit skuvllas ilbmanupmin ja váldo-
oktavuodain, mat gusket sámiide ja skuvlengažaldagaide. Dieno dálá geavadagat vierismahttet sámi oahppiid sámi máilmmigovas. Skuvlakultuvrra ulbmilin lea joatkit mielaid čiegus koloniserema, go dat organiseret oahpahusa fábritservodahkii heivvolaš áige-, báike- ja diehtoáddejumi bokte. Danne čuoččuhan, lea dárbu earuhit sosialiserema ja enkulturašuvnna doahpágiid, vai earuhit nyánsaerohusa mii daid gaskkas lea. Nyánsalaččat dáid doahpágiid erohusa suokkardallama boadus lea, ahte sámivuolta galggašii sámiid skuvlemis guovddážiis iige váldokultuvra.

Sámi skuvllat ja oahpaheaddjit dahket iešguhtege guovllus mearkkašahtti ja dehálaš barggu. Livččii sávahahtti, ahte diet bargu nannejuvvošii buoremus lági mielde. Oahpaheaddjit dárbbášit deaivvadanbáikkiid ja doarjaga, vai bastet lágidit ain buorebut kultursensitiivvalaš oahpahusa. Seammás dat máksá, ahte sámi oahpahuš berrešii leat friddja stáhta vuogádagain, vai dat sáhtta ovdánit iežas eavttuid mielde. Sámiid guhkkeli ollen ieštivren lea okta vuohki, mii sáhtášii buktit buorádusaid. Namalassii dalle sámi skuvlejumi sáhtášii organiseret odđa láhkai riikkaid rájain beroškeahtta.

GÁLDUT

Dutkanmateriála

Dutki iežas beaivegirji čakčat 2001.

Girjjálaš gáldut

- BALTO, ASTA 2008: *Sámi oahpaheaddjit sirdet árbevirolaš kultuvrra odđa buolvvaide. Dekoloniseren akšuvdnadutkamuš Ruota beale Sámis*. Dieđut 4/2008. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- BARFIELD, THOMAS (doaim.) 1997: *The dictionary of anthropology*. Malden, Massachusetts: Blackwell Publishers.
- BERGLAND, EINAR 2001: *Samisk skole og samfunn. Plattform for pedagogisk utviklingsarbeid*. Dieđut 4/2001. Guovdageaidnu/Kautokeino: Sámi Instituhtta.
- BRUNER, JEROME S. 1963: *The Process of Education*. New York: Vintage.
- CUBAN, LARRY 1993 (1984): *How Teachers Taught. Constancy and Change in American Classrooms 1880–1990*. 2nd ed. New York: Teachers College Press.
- GADAMER, HANS-GEORG 2004: *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofassa*. [2. preanttus]. Suomagillii Ismo Nikander. Tampere: Vastapaino.
- FJELLSTRÖM, PHEBE 1985: *Samernas samhälle i tradition och nutid*. Värnamo: P. A. Norstedts & Söners Förlag.
- FREINET, CÉLESTIN 1987: *Ihmisten koulu: Käytännön opas kansan koulun työvälineiden, opetusmenetelmien ja kasvatuksen järjestämiseen*. Suomagillii Laila Oksanen. Helsinki: Elämäkoulu.
- HALL, STUART 2003: Kulttuuri, paikka, identiteetti. – Mikko Lehtonen – Olli

- Löytty (doaim.), *Erilaisuus* s. 85–128. Suomagillii Juha Koivisto. Tampere: Vastapaino.
- HANNERZ, ULF 2003: Kulttuurin määritelmien yhteentörmäys. – Mikko Lehtonen – Olli Löytty (doaim.), *Erilaisuus* s. 213–232. Suomagillii Olli Löytty. Tampere: Vastapaino.
- HELANDER, ELINA – KAILO, KAARINA 1999: *Ei alkua ei loppua. Saamelaisten puheenvuoro*. Helsinki: LIKE.
- JARGON 1994: *Kulttuuriantropologian englanti–suomi-oppisanasto* 1994: Laura Manninen – Outi Hallia – Timo K. Hautala – Marjo Kumpulainen – Johanna Latvala – Minna Laukkanen – Minna Mäkinen – Ismo Nurmi – Tanja Rovio – Nina Sääskilahti (doaim.). JYY julkaisusarja 35. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunta.
- JUDÉN-TUPAKKA, SOILA 2003: Kasvatusantropologian historiasta ja keskeisistä käsitteistä – enkulturaatio, siirtymärituaalit ja transkulturaatio. – Heidi Sinevaara-Niskanen – Raimo Rajala (doaim.), *Kasvatuksen yhteisöt – uupumista, häirintää vai yhteisöllistä kasvua?* s. 311–325. Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja 3. Lapin yliopisto. – <http://ktk.ulapland.fi/kasvatuspaivat/index.htm> (18.1.2009).
- KIVELÄ, ARI – SILJANDER, PAULI 2008: Kohteena kasvatustiede. – Pauli Siljander – Ari Kivelä (doaim.), *Kasvatustieteen tila ja tutkimuskäytännöt. Paradigmat katosivat, mitä jäljellä?* s. 9–30. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura.
- KUOKKANEN, RAUNA 2007: *Reshaping the University. Responsibility, Indigenous Epistemes and the Logic of the Gift*. Vancouver: University of British Columbia Press.
- LAUHAMAA, PIGGA 2003: Oahpaheamis oahppamii – Sámi skuvlla oahppama organiserema guorahallan bargovugiid vuodul. – Vuokko Hirvonen (doaim.), *Sámi skuvla plánain ja praktihkas. Mo dustet O97S hástalusaid? Reforpma 97 evalueren* s. 36–53. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- 2008: *Saamelaisopetussuunnitelman merkitys. Tutkimus saamelaisopetuksen organisoinnista*. Lisensiaatintyö. Kasvatustieteiden tiedekunta. Lapin yliopisto.
- MONTESSORI, MARIA 1969: *Lapsen salaisuus*. [5. preanttus]. Suomagillii Juho A. Hollo. Porvoo/Helsinki: Werner Söderström osakeyhtiö.
- NURMI, KARI E. – KONTIAINEN, SEPPO 1995: A framework for adult learning in cultural context: Mediating cultural encounters. – Antti Kauppi – Seppo Kontiainen – Kari E. Nurmi – Jukka Tuomisto – Tapio Vaherva

- (doaim.), *Adult Learning in a Cultural Context* s. 65–71. Helsinki, Lahti: Adult Education Research Society in Finland.
- OAHPAHUSDIREKTORÄHTTA 2008: *Máhttolokten sámi oahppoplánabuvttus*. Oslo. [http://www.sametinget.no/kunde/filer/Kunnskapsloftet%20samisk_NORDSAMISK\(1\).pdf](http://www.sametinget.no/kunde/filer/Kunnskapsloftet%20samisk_NORDSAMISK(1).pdf) (26.2.2009).
- O97S 1997: *10-jagi vuodđoskuvlla sámi oahppoplána./Det samiske læreplanverket for den 10-årige grunnskolen*. Oslo: Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet.
- RASMUS, EEVA-LIISA 2004: *Saamelaisen identiteetin merkitys Utsjoen nuorille. Kasvatusantropologinen tutkimus saamelaisten maailmankuvasta ja identiteetistä*. Pro gradu -tutkielma. Luokanopettajakoulutus. Kasvatustieteiden tiedekunta. Lapin yliopisto.
- SARA, MIKKEL NILS 2003: *Árbevirolaš sámi dieđut ja máhtut sámi vuodđoskuvllas. – Vuokko Hirvonen (doaim.), Sámi skuvla plánain ja praktihkas. Mo dustet O97S hástalusaid? Reforbma 97 evalueren* s. 121–138. Kárášjohka: ČálliidLágadus.
- SMITH, LINDA TUHIWAI 1999: *Decolonizing Methodologies. Research and Indigenous Peoples*. London/New York: Zed Books Ltd.
- STEINER, RUDOLF 1979: *Ajankohtaisen koulun pedagogiset perusteet. Kolme kirjoitusta ensimmäisen Waldorf-koulun avaamisen johdosta Stuttgartissa 1919*. Suomagillii Ulla Ahmavaara ja Sirkka Olkkonen. Lahti: Lahden Steiner-pedagoginen työpiiri.
- WULF, CHRISTOPH 2008: *Producing the Social in Rituals. Education and Learning, Mimesis and Performativity*. Pauli Siljander – Ari Kivelä (doaim.), *Kasvatustieteen tila ja tutkimuskäytännöt. Paradigmat katosivat, mitä jäljellä?* s. 51–71. Turku: SKS.
- ØZERK, KAMIL 1999: *Opplæringsteori og læreplanforståelse: En opplærings-teoretisk, læreplanteoretisk og pedagogisk-filosofisk tilnærming til grunnskolens opplæringspraksis og de nye læreplanverkene L97 og L97 Samisk*. Vallset: Oplandske bokforlaget.

Strengthening Sami Foundations in Instruction

The implementation of a Sami curriculum is challenging in schools that are located in the Sami region of Norway. Socialisation, or the way schools adapt students to society, and enculturation, or the role that Sami culture plays in schools, conflict with each other. For this reason, schools need more intermediary factors that would narrow the differences between the mainstream culture and Sami culture. According to the results, the Sami schools that participated in the study do not make sufficient use of various traditional or alternative teaching techniques and practices for organising teaching that has a link to Sami culture. For instance, local people, nature and flexible timetables played only a limited role in teaching practices. In this article, the rituals of the Sami school are further examined. Timetables, classrooms as physical environment and teacher behaviours are understood as rituals. Sami schools should rethink these rituals when considering its shape and function.

Pigga Lauhamaa

Sámi allaskuvla

pigga.lauhamaa@samiskhs.no

Juoiggus uksan sámi njálmálaš girjjálašvuhtii – bálggis gillii, identitehtii ja iešárvui

VUOKKO HIRVONEN

Láidehus

Lohken dá gieskat Tribal College Journal váldodoaimmaheaddji Tina Deschenie essea, mii guorahalai su muittuid ja vásáhusaid girjjálašvuoda oahppamis ja oahpahas. Son muittašii mainna lágiin su áhčči lávii mitalit sidjiide mánáide mitalusaid Coyote birra dinegillii. Son oahpai ruovttu-birrasis njálmálaš, árbevirolaš, dineálbmoga mitalusaid ja lávlagiid, nuppe dáfus olles skuvlaáigge son ii beassan dáid gullat dahje oahppat, iige oahpahuvvon mihkkige sin čállon girjjálašvuoda birra. Girjjálaš mitalusat ledje amerihkálaš dahje eurohpaláš dovddus mánáid- ja nuoraidgirjjit, ja nu gohčoduvvon klassihkálaš girjjit, maid sii lohke skuvllas. Easka dalle, go son studerešgođii eamiálbmoga alit oahppoásahusas, de son beasai oahpásmuvvat eamiálbmogiid iežaset árbevirolaš mitalusaide ja girječálliid dujiide. (Deschenie 2007: 19.)

Sullasaš vásáhusat leat oahppásat maiddái sámiid gaskkas, ja maŋggat girječállit leat čállán mainna lágiin skuvla lea dahkan duššin dahje oaidne-meahttumin sámi njálmálaš árbevieru. Maiddái iežan duogáš sámi girjjálašvuodas lei oalle njárbat, go lohkahten sámegea 1980-logus universitehtas. Easka dalle oahpásmuvven sámi girjjálašvuhtii muhtun muddui, muhto váldoberoštupmi morráni dalle, go studerešgohten girjjálašvuoda sierra fágan ja mearridin čállit masterbarggu sámegeahtat girjjálašvuodas.

Válljejuvvojin sámi girjjálašvuoda stipendiáhttan jagi 1990 ja jagi maŋŋá lektora virgái sámiid iežaset alit oahppoásahussii Sámi allaskuvlii, ja lean beassan hukset fága álggu rájes. Maŋimus guoktelogi jagi go lean oahpahan sámi čállon ja njálmálaš girjjálašvuoda universitehtadásis, lean vásihan man dehálaš olbmo identitehta ja máilmmigova huksemis lea dovdat iežas

girjjálašvuođa ja kultuvrra ja oahppat daid birra. Girjjálašvuođa vehkiin lea vejolaš konstrueret odđa eamiálbmotidentitehta ja iešdovddu akademiijas.

Girjjálašvuođa dutkamis leat maŋjekolonialisttalaš teoriijat ožžon stuorra beroštumi maiddái eamiálbmotmáilmmis, dasgo dat suokkardit mainna lágiin koloniserejuvvon guovlluid girječállit cuvkejit iežaset teavsttain daid hierarkijaid, maid eurohpalaš jurddašeapmi ja válddigeavaheapmi dáin riikkain lea dagahan. (gč. Ashcroft – Griffiths – Tiffin 1994 (1989)). Go dál suokkardan daid dieđuid, maid lean čohkken girjjálašvuođa oahpaheaddjin, de guorahalan sámi girjjálašvuođa oahpahusa dekoloniserenproseassan, mii lea veahkehan studeanttaid áddet buorebut iežaset duogáža, historijá ja kultuvrra, buoridit kolonialismma dagahan čiekŋalis kultuvrralaš háviid ja seammás nannet iešdovddu. Proseassa čilgemis geavahan veahkkin Lakota indiánaid dálkkodanrieggá, *Medicine Wheel*, ja dan bargoreaidduid nu mo Mi'kmaq indiánadutki Marie Battiste (2000) daid čilge. Rieggáin sáhttit kártet ja analyseret kolonialismma váikkuhusaid ja gávdnat odđa vugiid, maiguin lahkoni iežamet dárbbuin čuožžileaddji dutkangažaldagaide ja čoavdit daid min iežamet vuolggasajiin.

Battiste mielde dálkkodanrieggás leat njeallje uvssa: oarjeuksa, davveuksa, nuortauksa ja máttauksa. Oarjeuvssa rabadettiin mii njuiket čakčailbmái ja kártet kolonialismma maŋggalágan ámadajuid, geavadiid ja váikkuhusaid ja mo dat lea hálddašan olbmuid diliid. Davveuksa lea dálvvi ruoktu, muhto dattege nieguid, doaivagiid ja diagnosa almmiguovlu. Davvi lea guovlu, gos kolonialismma diagnosa golgá, ja mainna beassat suokkardit kolonialismma dagahan váivviid, ja makkár váikkuhusat das leamašan olles servodahkii. Nuortauksa lea čuvgehusa, čuovgga uksa, dasgo dat lea giđa symbola. Dat hástala min gávdnat odđalágan čovdosiid ja ovdánahttit doaimmaid, mat dikšot, nanosmuhttet ja máhcahit kollektiivvalaš áddejumiid, mo ovddidit eamiálbmogiid oktasaš rahčamušaid. Nuortauksa buorida min kollektiivvalaš identitehta, servodagaid ja dan vuoiŋja mii guoddá min. (Battiste 2000: xxii–xxx.)

Máttauksa, čállá Battiste, lea geasi uksa, mii rahpá geainnu odđalágan oainnuide ja álbmogiid gaskasaš dásseárvui. Guovddážin dáin doaimmain šaddet min iežamet árbevierut, mat várjalit ja guddet min. Go mii váldit daid atnui, de daid vehkiin mii bastit bálvalit iežamet servodagaid, skuvlejumi ja hálddašeami ja dienu sáhttit váldit atnui eamiálbmoga dieđuid, vuogádagaid

ja daid heivehusaid. Visot dat šaddet boahttevaš buolvvaide ávkin, buoridit min eallima ja boahttevuoda. (Battiste 2000: xxii–xxx.)

Dálkkodanrieggáin čilgen daid bargovugiid, maid leat geavahan sihke njálmmálaš ja čálalaš girjjálašvuoda oahpahas ja analyseren dan proseassa, mii studeanttaid ja maddái iežan guovdu lea dáhpáhuvvan oahpahas čadahttiin. Vaikke in leatge geavahan dákkár analyhtalaš vuogi oahpahas diehtomielalaččat, de dál go dan dagan, oainnán ovttaláganvuodaid oahpahas ja dálkkodanrieggá gaskkas. Dát čálus vuodjuge dasa, mainna lágiin sáhttit geavahit njálmmálaš eamiálbmotgirjjálašvuoda giela oahppamis, iešdovddu nannemis ja positiivvalaš identitehta huksemis. Guorahalan eren-oamážit dan oahppanproseassa, mii lea dáhpáhuvvan dán oahpu ja dasa guoski dutkanbarggu áigge ja daid váikkuhusaid studeanttaide.

Sámi girjjálašvuoha govda doaban

Sámi allaskuvlla vuodđudeami rájes studeanttat leat sáhttán lohkat sámegiela ja sámi girjjálašvuoda iehčanas fágan ja jagi 2009 rájes gitta mastergráda dássái. Álggu rájes sámi girjjálašvuoda oahpahas vuolggasadjin leamašan oahpásmuvvat sámi njálmmálaš árbevieruide ja sámiid čállin girjjálašvuhtii.

Čáledettiin váldofágabarggu *Gumppe luodis Áillohažžii. Luodi šládjateorehtalaš guorahallan ja Valkeapää divttat njálmmálaš tradišuvnna joatkin* (1991) oahpásmuvven Amerihká indíanadutkiid čállin artihkkaliidda, mat guorahalle árbevirolaš máidnasiid ja mitalusaid oahpaheami girjjálašvuohan ja daid ollislaš mávssolašvuoda eamiálbmotkultuvrii (omd. Allen 1986). Nuba lei oalle čielggas oahppoplána hábmedettiin, ahte sámi njálmmálaš árbevieruid oahpaheamis berrii leat guovddáš sadji ja sámi girjjálašvuoha berre áddejuvvot govda doaban. Ráhkadin dalá sámegiela ja sámi girjjálašvuoda vuodđokursii guovtteosat sisdoalu, main nuppis guorahallo sámi njálmmálaš árbevierru ja nuppis čállon girjjálašvuoha.

Sámi njálmmálaš árbevierru -ovttadaga oahpposisdoalu ulbmilin lea oahpásmuvvat iešguđetlágan njálmmálaš árbevierrošlájaide, daid iešvuodaide, báikkálaš árbevieruide ja oahppat dovdat guovdileamos árbevierrogálduid ja -čoakkáldagaid. Gitta álggu rájes njálmmálaš árbevierroohppui lea gullan maddái čadahit muhtun unna dutkamusaža. Studeanta galgá ieš válljet dahje

hábmets dutkanfáttá ja jearahallat muhtun árbediehttiid, čohkket dieđuid ja čállit jearahallama bohtosiin dutkanraportta. Dán olis mañimuš jagiid áigge studeanttat leat ožžon bargun guorahallat iežaset soga dahje guovllu luđiid. Dákkár dutkanbargu leamašan hásttuheaddji ja mávssolaš eanaš studeanttaide. Dutkan čatná studeantta iežas báikegotti, soga ja servodaga historjái, lokte oidnosii ja atná árvvus sámi máhtu ja dieđu, man servodaga vuorrasut lahtut hálddašit ja dienu doalvu Sámi allaskuvlla studeanttaid dábálaš olbmuid lusa.

Oarjeukša – juoigama giddanan uvssaid leahkkun

Juoigan lea okta dain oinnoleamos ja dovdoseamos sámi kultuvrra iešvuodain. Dat lea sámiid njálmmálaš poesijja. Gitta mañimuš logijagiide juoigan leamašan máŋgga guovllus sámi kultuvrra ja identitehta dulbmojuvvon oassi. Nuppe dáfus oktan guovddáš fáddán dán oahppoollisvuodas leamašange sámi juoiganárbevieru kultuvrralaš, servodatlaš ja vuoiŋnalaš mearkkašumi guorahallan. Dán oahpus studeanttat eai oahpa juoigat, muhto ohppet baicce juoigama birra. Oahpu álggus meroštallojuvvo juoigan, dasa guoski doahpagat ja studeanttat ožžot oppalaš gova juoigandutkamis ja das, mainna lágiin sámiid luohhtediehtu ja -máhttu lea áiggiid čađa sirdašuvvan buolvvas nubbái, čohkkejuvvon ja vurkejuvvon. Go njálmmálaš árbevierut leat meroštallon girjjálašvuotan, de guorahallat ja analyseret juoiganteavsttaid maiddá girjjálašvuoda dutkama reaidduiguin ja kultuvrralaš dieđuiguin.

Garra dáruiduhttima ja kolonialisttalaš politihka geažil juoigan lea máŋgga Sámi guovllus jávkan. Sivvan leat čuđiid jagiid bistán juoigangildosat ja ráŋggáštusat, mat leat bastán jávistit luohhtemáhtu máŋgga guovllus. Juoigangildosat leat oassin sámi jorgalahttimis kristtalašvuhtii, go dát doaimmat nanusmuvve Davviriikkain 1600-logus. Ovdamearkan Danmárku-Norgga gonagas Christian IV sáddii jagi 1609 reivve Várggáid gonagaslaš eiseváldái mas mearridii, ahte son guhte gávnnahalai hárjeheamis noaidevuoda, galggai goddot. Vaikko mearrádus heahtihuvvui čuovvovaš čuohtelogu álggus, de dattege oaččui ráŋggáštít, juos gávnnahalle juoigamis dahje meavrresgári geavaheames. (Graff 2004: 33– 34.) Sullasaš mearrádus noaidevuodas addui Ruotta-Suomas duoid áiggiid ja dát gielddus lei fámus gitta 1779 rádjái, goas láhka jápminduomus easka gomihuvvui (Kähkönen 1988: 5).

Muhtun historihkkárat leat dulkon, ahte vaikko dát mearráduusat ledje vuosttažettiin oaivvilduvvon noaidevuoda vuostá, de dat geavatlaččat mearkkašedje seammás juoigama giieldima, dasgo juoigan gulai oassin noaidi bálvalanmeanuide. Eaige dat njuolggadusat báhcán beare guoros sátnin – 1600-logus sihke Danmárku-Norggas ja Ruotta-Suomas eiseválddit dubmejedje sámi noiddiid jápmimii (Aikio 1992: 177, 191).

Doaladumit álbmotárbevieruide ledje Davviriikkain duoid áiggiid oppalaččat guovtteláganat: nuppe vuoro eiseválddit háliidedje dieđuid daid birra, nuppe vuoro fas sii háliidedje ránggáštít álbmoga dáin máhtuin. Suopmelaš historihkkár Annamari Sarajas čálláge, ahte erenoamážit báhpát šadde oaivejorgásii, go bismmat ávžžuhedje sin čoaggit dieđuid boares diiddain ja árbevieruin ja fas nuppes sii šadde duođaštít dikkiin dáid seamma olbmuid vuostá, geain sii ledje ožžon dieđuid. Maiddái álbmoga gaskkas dákkár guvttiin njuokčamiin hállan, diggeduomut ja daiguin baldin, dagahii ahte olbmot ledje várrugasat eaige mielas muitalan šat daid birra. (Sarajas 1956: 41, 70.) Jápminduomuin ja juoigangildosiin beroškeahttá, de luodit goit ain elle ja máŋga báhpa čálle daid birra duoid áiggiid (omd. Högström 1747, Leem 1767).

Go sámi servodat lei aiddo luovvnan jápminduomu nođiin, ja mišuneren-doaimmat geahppánedje 1800-logu álgogeahčen, de bohte ođđa oskurávn-njit, mat čurvo buorádusa sámi álbmogi. Lars Levi Læstadius ja su sártniin álgán leastadianisma oaččui nana coavcci sámiid gaskkas. Læstadianisma árvvoštalai juoigama dološ oskui gullevažžan ja dubmii dan suddun ja juoigalas olbmuid suddolažžan.

Kristtalašvuohta ii bastán okto dahkat duššin sámi kultuvrra ja vuoiŋnalaš-vuoda, muhto dat oaččui doarjaga 1800-logu beallemuttus Eurohpás Davvi-riikkaide leavvan nátionálaideologiijas, man guovddáš čuorvvasin lei «okta álbmot, okta giella, okta stáhta». Duogážiis lei ovttastahttinideologiija mii dagahii, ahte váldeálbmoga kultuvra ja giella ožžo coavcci ja unnitloguid dárbbut vajálduhttojuvvojedje dahje gehččojuvvojedje váralažžan dákkár áigumušaid oktavuodas. Ciekkaai maiddái oaidnu, ahte unnit álbmogiid, nu mo sápmelaččaid ja sin gielalaš ja kultuvrralaš dárbbuid sáhtii guođdit válddekeahttá vuhtii servodatovdáneamis. (Aikio-Puoskari 2002: 94–95.)

Buoremusat dát vuhttui skuvlálágádusas, gos sáme giela ja -gielat oahpahus

leamašan guhká vártnuhis dilis. Vaikke sámít leat dáid guovlluid eamiálbmot, de sámít ja sin kultuvra eai leat jur váldon vuhtii riikkadási oahppoplánain ja -girjjiin dahje oahpahusas. Nuba davviriikkalaš skuvlasystema lea nannosit huksen badjel čuođi jagi gova homogenalaš našuvnnas mitalkeahtá kultuvrralaš ja gielalaš pluralismmas, mii gávdno daid našunála stáhtaid siskkobealde. Seammás dát oahppa lea váikkuhan ii beare váldeálbmoga oainnuide, muhto maiddái sápmelaččaide alldiset. Skuvllas leamašan váikkuheaddjin kolonialisttalaš, eurosentralaš ja universalismii vuoddeaddji jurddašepmi, man mielde oarjeriikkaid árvvut, dábit ja osku leat alit dásis go eamiálbmogiid dahje eará amas guovlluid álbmogiid. Skuvla lea oahpahan mánggaid sámi sohkabuolvvaid hilgut ja badjelgeahččat iežaset giela ja kultuvrra (vrd. Smith 1999: 64). Oktan kolonialismma vuohkin leage amasmahttin iežas kultuvrras. Vaikko vel eat leatge massán giela dahje loahpan identitehtas, de mángasat mis eat dovdda iežamet kultuvrralaš árvvuid ja dábiid, eatge máhte daid šat sirdit ođđa buolvvaide.

Juoigangildosat dahje -dubmemat leat váikkuhan sihke ovttaskas olbmuide ja skuvllaid oahpahussii. Vel nu maŋjit go 1954 Guovdageainnu skuvlastivra mearridii, ahte skuvllas ii ožžon juoigat. Virggálaččat luohti šattai Norggas dohkálaš skuvlafágan 1987 ođđa oahppoplána vuodul, muhto easka 1993 Guovdageainnu ovdagoddi mearridii, ahte luohti galgá oahpahuvvot ja gullot mánáidgárddiin ja skuvllain. (Graff 1998 (1993): 398.) Nuba sáhtá dadjat ahte skuvla lea guhká doaimman guovddáš dáruiduhttininstrumeantan ja iežas álbmoga kultuvrra uhcášeaddjin. Dat ovdáneapmi dásseárvosat guvlui, mii lea dáhpáhuvvan sámi servodagas maŋimus 40 jagi áigge, ii leat dattege bastán duššindahkat guhká joatkašuvvan systemáhtalaš dáruiduhttima

Go sámiin lea dákkár historjjálaš noadđi ja jávohisvuoda vuolggasadji iežas kultuvrra hárrái, de ii leat imaš ahte go studeanttat leat ráhkkanišgohtán dutkanmátkái, de muhtumat sis leat formuleren barggu váttisvuoda dánu: «Mu sogas dahje mu guovllus eai gávdno šat luodit. Maid mun sáhtán bargat?» Studeanta lea headástuvvan ja ballá, ahte son ii bastte čadahit addojuvvon barggu. Mo dalle veahkehit su?

Gávdnat sámiid ja doahpagiid giddanan uvssaide – leahkastit davveuvssa

Go oarjeuksa lea giddden uvssaid, de davveuksa fas leahkku geainnu oheat vástádusaid gildosiidda. Mii lea dasto dáhpáhuvvan, go studeanta ii leat oahpásmuvvan ovdal iežas kultuvrii ja ballá eahpelihkostuvvamis barggu barggadettiin? Marie Battiste (1999 (1986)) meroštallá dákkár dáhpáhusaid kognitiivvalaš assimilašuvnna boadusin, mii máksá manipulerema, mas earáid álbmogiid diehtosystemat olgguštuvvojit ja uhcášuvvojit iežas diehtoortnegiid bálddas. Dákkár vugiiguin lea skuvlavuogádat doaimman ovdamearkan Sámis, go lea huksen iežas diehtosystemaid, epistemologiijaid beare ovttá vuogádaga ala, ja guođđán sámiid vuolggasajiid olggobeallái.

Buorrin ovdamearkan lea juoigan, man epistemologalaš vuolggasadjin lea guovtteguvllotvuolta, mii guoská oážžumii ja addimii, láhjái. Juoigama guorahalli gálduin boahťá ovdan, ahte juoigan lea láhji, maid olmmoš sáhtťá oážžut gufihhtariin dahje eará luonddu vuoiŋŋain, muhto dábálemos vuohki lea oahppat dan iežas vánhemiin ja fulkkiin. Mánŋga sámeovuollus lea árbevierrun, ahte ieš ii galgga bidjat alcesis luođi, muhto dan ferte oážžut geas nu skeaŋkan. Skeaŋkka oážžu fas bealistis sáhtťá juoigat eará olbmo, eatnamiid, elliid dahje dovdduid. Nu mo Rauna Kuokkanen čilge láhji logihka, de lea sáhka mánŋga eamiálbmogiidda mihtilmas jurddašuvuogis, mii vuodđuda eatnama ja dan attáldagaid guovtteguvllotvuodá prinsihppii. Dábálaš gielas dát albmana ja áddejuvvo ruovttoluotta addimin dahjege máhcaheapmin. Go addit ruovttoluotta, de doalahit dássedeattus sihke olmmošlaš gaskavuodaid ja olbmo gaskavuodaid sosiokosmosiin. (Kuokkanen 2007: 145; gč. maid Kuokkanen 2005.)

Sámiid eallinfilosofija, máilmmioaidnu, vuodđuda maiddái dasa, ahte olmmoš ii leat luonddu bajábealde, muhto baicce seammaárvosaš oassin eará sivdnádusaiguin. Dákkár áddejumi sáhtťá gohčodit ekologalaš vuoiŋŋalašvuoltan, nu mo Cajete meroštallá eamiálbmoga áddejumi artihkkalis, mii guorahallá eamiálbmotdieđu vuolggasaji (Cajete 2000). Nuba luonddu vuostá ii sáhte láhttet mo ihkenassii, dan baicce ferte váldit vuhtii vai doaimmat lihkostuvašedje. Olmmoš ferte dovdat iežas birrasa, eallit dainna soabalaččat, guldalit dan ja láhttet bures dan vuostá. Dát oaidnu boahťá ovdan ee. Johan Turi girjjis *Muitalus sámiid birra* (1987 (1910)), go son čilge, mainna lágiin sámit láhttejedje, dalle go lahkonedje gidđagease iežaset guođohanguovlluide. Maiddái guovtteguvllotvuolta ja áddejupmi, ahte

eatnama ja dan attáldagaid ferte aktiivvalaččat rámiidit, giitit ja fuomášuhttit (Kuokkanen 2007: 145) iktá čielgasit čuovvovaš luodis, mas juigojuvvojit báikkit ja guovllut:

*eatnehiid ja čáppa rássevákkažiid, miesi eatni,
voja voja nana nana
bures, bures, dál eatnehat, nana nana voja voja,
voja voja voja nana nana
lehket dál eatnehat fas mu ustibat, voja voja nana nana,
eatnehat, guohtte[hehke]t dál dearvan mu bohccuid,
nana nana voja voja*

ja de dal:

*čáppa duovdagaččat, voja voja nana nana
leat nu čábbát ahte čuovggade. (Turi 1987 (1910): 77.)*

Luodis čuovgá olbmo nana dovdočanus lundui: luondu lea eallima, miesi ja olles ealu eadni. Eana ovttas rássevákkažiiguin vuigŋet olbmo, eatni, láhkái, ja bohccot ožžot máná hámi. Juoigi hálahallá luonddu dego divššára, geasa son lea guođdimin mánáidis dikšui. Juoigi uhcáhastá, rámiida ja máidnu eatnama dajahusaidisguin ja juoigan lea rituála, mii doaimbá geasseorohahkii joavdamaseremoniijan. Olmmoš atná luonddu dásseárvosajžan, seamma eallin ja didolaš elemeantan go olbmuidge. Sámiin máilmmiviidodat ii leamaš juhkkjuvvon lunddolažžii ja eahpelunddolažžii, muhto juohke ealli, šaddu ja iđa leamaš oassi ealli oppalašvuodas, ja juohke oassi leamaš gaskavuodas guhtet guoibmásis. Dánu giellageavaheapmi luđiin ii leat dušše lyralaš iešvuohhta, muhto maiddá máilmmioainnu boadus, juohkebeaivválaš duodalašvuohhta. (Hirvonen 1991: 56–57.)

Go miššunearat ja báhpát dubmejedje ja gilde juoigama, de seammás sii dahke duššin guovddáš oasi sámiid máilmmioainnus ja geahččaledje botket tradišuvnna, mii lei eallán duháhiid jagiid. Seammás sii dahke duššin mávssolaš ontologalaš oasi sámi kultuvrras. Loahpas maiddá sámit ieža álge dulkot juoigama suddun ja duššin. Gildosiiguin olbmot leat jávohuhtton ja jávohuvvan sin iežaset kultuvrras, go sis lea caggiojuvvon vuogatvuohhta buktit ovdan čiekŋaleamos dovdduid iežaset eatnigillii árbevirolaš, kultuvrralaš vugiiguin.

Juoigan leamašan maiddáid guovddáš identitehta čuoldda, mainna sámít leat čájehan earu eará álbmogiidda ja dahkan dan earu oinnolažžan. Juoigamii gullá nana sosiála-kollektiivvalaš čanus, mii ovttastahtá sogaid ja báikegotti olbmuid ja nie nanne oktiigullevažvuoda sámiid gaskkas. Juoigama pentatonalaš šuokŋa, spiehkaseapmi oarjemáilmmi musihka hámiin ja juoigamis geavahuvvon sámegiella, leat bealiteaset dagahan dan amasin váldokultuvrra ovddasteaddjiide (gč. omd. Acerbi 1802). Dán musihkalaš erohusa vuodul sihke girku ovddasteaddjit ja mánggat dutkit leat meroštallan juoigama «biro giellan» ja vuolleárvosažžan. Dánu dát meroštallamat leat huksen árvohierarkiiijaid ja dikotomiiijaid, mas sámekultuvra lea badjelgehččojuvvon ja fastášuvvon. Maoradutki Linda Tuhiwai Smith cealkáge, ahte dutkan lea koloniserenproseassa guovddáš bealli, dasgo dat vuogada dieđu meroštallama (1999: 173). Dát cealkka doaibmá maiddáid nuppe gežiid, dalle go sámít ieža besset dutkat ja sáhttet burgit ovdeš dutkamiid boasttuvuođaid ja seammás hukset ođđalágan dieđuid iežaset vuolggasajis ja ovdanbuktit dáid dieđuid váldoálbmogiidda. Dienu sámít sáhttet jorahit marginála guovddážiid ja čalmustahittit iežaset oainnuid ja kritiseret hegemonalaš kulturguovddážiid ideologiijaid (vrd. Salazar 1991: 102).

Čuovgga uksa: Dovddiidit iežas soga juoiganhistorjjiin ja gávdnat ođđa árvvu

Nuortauksa lea čuvgehusa, čuovgga uksa, dasgo dat lea giđa symbola ja ođđa eallima álgu. Muittu uksa lea dollojuvvon mángga sajis gitta, mii guoská juoigamii. Juoigamii guoski gildosat váikkuhit ain otná beaivvege olbmuid mielas. Dán seamma leat vásihan studeanttat iežaset dutkanmátkkiin ja maiddáid dan, mo lea vejolaš rahpat lássejuvvon uvssaid.

Studeanttaid dutkanmátkkiin lea geavvan soames háviid nu, ahte vanhemat leat biehtalan dovddasteamis, ahte sii máhttet juoigat. Maŋná sii dattege gávnahallet, go sin fuolkkit dahje oahppásat muitet sin luđiid dahje máinnašit sin leamaš čeahpes juoigat nuorravuodas. Dákkár dieđut dagahit studeanttain ruossalasvuoda ja boktet gažaldagaid: manne vanhemat eai hálit muitalit iežaset juoiganmáhtu birra? Dustetgo sii oppa ságastitge vanhemiiguin dáid ođđa dieđuid vuodul, ja háliiditgo vanhemat leahkkut suollemasvuoda uvssa? Dákkár muitalusain lea eanaš háviid lihkolaš loahppa: dát unna dutkamuš lea veahkehan studeanttaid vanhemiid ja

eará fulkkiid hállat soga luđiid ja juoiganmáhtu birra ja movttiidan sin fas juoigat. Ja seammás studeanttat leat vásihan stuorra ilu, go gávdnetge sogaset luđiid.

Dehálaš lea fuomášuhttit, ahte eai buohkat leat massán juoiganárbbi dahje luohtebidjanmáhtu, ja ahte luohiti lea gullošgoahtán fas almmolaš báikkiin. Dán guoktelogi jagi oahpahanvásáhusa vuodul čájehuvvo, ahte buoremusat luđiid ja oppalohkái njálmmálaš árbevieu máhttet nuorat, geat lea šaddan Guovdageainnu dahje Kárášjoga guovlluin. Guovdageainnu olis dát fuomášupmi lea ovttaláhkai imaš go diehtá, ahte Guovdageainnu skuvllain lei juoigangielddus vel 1990-logu álggus. Nuppe dáfus nana juoigankultuvrra dán guovllus lea čilgemis ovdamearkan dienu, ahte Guovdageainnus boazodoallu lea nannosit oidnosis servodaga sierra doaimmain, ja mánát leat mielde siiddastallamiin dadjat juo riegádeamis rájes. Badjebirrašiin olbmot leat juoigan guođohettiin, boraspiriid balddedettiin, jođedettiin ja muiittašettiin nuppiid olbmuid. Juoigan lea dehálaš dán guovllu olbmuide, ja dat albmana konkreetalaččat nie, ahte juo unna máná oažžu dovonna, mii rievda nuorra olbmo ja loahpas rávesolbmo luohitin. Biras atná luođi stuorra árvvus, dehálaš kultuvrralaš symbolan, soga mearkan ja olbmo nubbin namman.

Luohti lea okta dain stuorámus láhjiin, skeaŋkkain, maid nubbi olmmoš sáhtta addit nubbái. Dat lea mearka das, ahte lagaš fuolki, leš dat ovdamearkan eadni, áhčči, oabbá dahje áddjá, guhte lea juoigan du, atná du ráhkisin ja stuorra árvvus. Son guhte juigojuvvo ráhkesvuodas čadno stuorát servodahkii, sohkabuolvvaid ráidui ja dienu son lea ožžon odđa identitehta ja odđa nama. Muhtun studeanttat mitalit, ahte sii leat ožžon juo unnoražžan dovonna, máná luođi, dábálaččat eatnis dahje áhčis. Stuorodettiin sidjiide biddjo odđa luohiti, mas dávjá seailu dovonna váimmus. Skeaŋkka oažžu jorrá ieš maiddái skenkejeaddjin, dalle go studeanttat mitalit, mainna lágiin sii ieža leat juoigan mánáideaset. Dás ollašuvvá láhji addima filosofiija, mas ovttaskas olbmo iežas buorre vásáhus jorrá dárkun juohkit dan earáiguin (gč. Kuokkanen 2007: 147).

Luohtái čatnasa nannosit eamiálbmogiid láhji logihkka ja dainna leat čilgemis, manne dát studeanttaid dutkanbargu lea boktán mánggalágan ruossalas dovduid ilus gitta beanta vaššái. Moanat studeanttat leat dovddastan, go leat guorahallan dutkanmátkki bohtosiid ja gullan earáid luohtečatnosiid

birra, ahte sii dovdet gáđášvuođa das, ahte sis alddiset ii leat luohiti dahje, ahte dovdet iežaset vuoiñjalaččat geafibun, go eai leat oahppan juoigat. Dán sáhtta dulkot nu, ahte sii eai leat beassan oasálažžan láhji addima ja máhcaheami filosofijjas ja dasa guoski konkrehtalaš vásáhusain, mii guoská juoigamii ja luohitái. Muhtumat fas amašit ieš juoigama, dasgo sii eai leat oahpásmuvvan dasa mánnávuođas dahje skuvlla váccedettiin. Sin bealljái luohiti ii oro čuodjamine čáppisin. Dás lea duogáži amasmuvvan iežas kultuvrras, mii lea koloniserema boadus.

Máttauksa – luohi boahhteáigi

Máttauksa lea geasi uksa, mii rahpá uvssa ođđalágan oainnuide ja álbmogiid gaskasaš dáseárvui. Dutkanmátkkiin studeanttat leat vuolgan iežaset ruovttuguovlluide čohkket dieđuid sogaset dahje guovllu luohiin. Eatnašat leat máhccan dán mátkkis ilus ja dievva somás, sivevui čuohcci muitalusaiguin. Dán mátkkiin mángasiidda lea rahpasan ođđa máilbmi, juoigama rikkis gáldu, mas lea vejolaš goaivut alma dárbbáškeahttá ballat dan goikamis.

Go studeanttat máhccet dutkanmátkkis, de mii čoahkkanat luohkkálatnjii ja juohke studeanta muitala olles jovkui dutkanbohtosiiddis. Oahpahan- ja oahppanvuohki lea kollektiivvalaš ja olles joavku sagastallá, ja dienu juohke ovttaskas studeanta lea huksemin dán oktasaš vásáhusa ja buorre vuođa. Diet lea erenoamáš oahppandilálašvuohka, dasgo studeanttat bohtet iešguđetge sáme guovllus ja -birrasis. Guovlluid juoiganstiillat leat iežas láganat, ja maiddái studeanttaid persovnnalaš juoiganvásáhusat ja -duogážat sáhttet leat mánggaláganat.

Vaikke Sápmi lea stuoris, de muhtumin leat vásihan, mainna lágiin sierra guovlluid studeanttat leat dovddiidan nuppiideaset luohiid olis. Muhtun jage ledje studeanttat Guovdageainnus ja Johkamohkis čoahkkanan oktii. Sii barge luohtebargguiguin iežaset guovlluin ja maññá čoahkkaneimmet oktasaš seminárii guorahallat bohtosiid. De dáhpáhuvai, ahte nuppiidasaset amas studeanttat gávnnehedje sis leat oktasaš fuolkkit – ja dát bođii ovdan luohiid bokte ja seammás čielggai dáid sogaid oktasaš historjá.

Studeanttaid gávnadeami sáhtta dulkot sosiála oahppanteoriija vuodul, mas vuolggasadjin lea ságastallan, nu mo Sokrates ságastalai dolin iežas

oahppiiguin. Dat lea maiddá mihtilmas eamiálbmotkultuvrraide. Seammás studeanttaid iežaset diehtu, árbevierru ja árvvut váldojuvvojit oahpahusas vuhtii ja dat adnojuvvojit árvvus (Kirkness – Barnhardt 2001). Dán duodaštit maiddá ovttá studeantta sánit, guhte lei juo rávesolmmoš ja studeren mángga oahppoásahusas: «Jurddaš, mun lean juo boahtán áhku ahká ja easka dál mu sápmelaš duogáš ja kultuvrralaš máhttu váldojuvvo vuhtii ja adnojuvvo árvvus. Iigo leatge imaš? Lean dál measta lihkadusaid siste, go lean beassan vásihit dákkára!»

Dutkanmátkkis studeanttat oahpásmuvvet iežaset soga luđiide, luohtemáhttui ja soga historjái, man sáhtášii gohčodit miela dekoloniserenmátkin. Dán mátkkis sáhtá geavvat nugo ovttá studentii, guhte gávnnai áibba odđa dieđuid máttarádjás birra ja seammás sogas juoiganhistorjjás. Áddjá lei kristtalaš, guhte doaimmai guhká girku luhkkárin ja buohkat dihte su čeahpes sálbmálávlun, muhto oktage su áddjubiin ii lean gullan su juoigamin dahje su juoiganmáhtus. Go studeanta vulggii dutkanmátkái, de son oahpásmuvvai luohtečoakkáldagaide, main gávnojedje mángga luođi, maid su áddjá lei juoigan. Ovttá girjjis lei maiddá čuovgagovva ádjárohkis ja gova vuolde lei teaksta, mas máinnašuvvui su juoiganattáldagaid birra. Ja go studeantta jearahallanmátki ovdánii, de son gávnnai iežas bearrašis olbmo, guhte logai iežas juoigat okto duoddaris. Son ii lean duostan juoigat iežas oahppásiid gullut. Almmá dán dutkanbarggu haga dát dieđut livčče báhcán gulakehtá, ja dienu čihkosis dollojuvvon diehtu ii livččii ollen studeantta beljiide. Lea čielggas, ahte dán dáhpáhusas luohti fámuiduhtii (*empowering*) su ja doaibmagodii sutnje čavlaivuoda ja identitehta gáldun.

Muhtun eará studentii dieđut soga luđiid birra leat dolvvodan su báddet ja oahpahallat dáid luđiid ja ráhkadit luđiid iežas mánáide ja dienu odasmahttit juoiganárbbi ja fievriddit dan ovddosguvlui. Dáid dieđuid vuodul studeanttat leat gártan meroštallat iežaset odđasis, dohkkehit sámevuodaset odđa beliid ja seammás fuobmát juoiganárbbi kultuvrralaš máhttun.

Ovddabealde govviduvvon oahppan lea searvvušlaš proseassa, ovttasbarggu boadus, mas kollektiivvalaš dovddut, dieđut ja vásáhusat juhkkujuvvojit. Dákkár oahpahus- ja oahppandilli muittuha várra árbevirolaš siiddaid ja bearrašiid oahpahuslanjaid, searvelanjaid, nu mo Mihkkal Niillas Sara daid gohčoda. Searvelanjaide ledje čoahkkanan iešguđet ahkásaččat bargat ovttas, boarrásut buolva oahpahii nuorabuid, ja sii maiddá muittašedje

ja muitaledje fearániid birra. (2003.) Juohkehaš muitalii iežas muitalus, earát guldaledje, kommenterejedje ja lasihedje iežaset mohkiid daidda. Olbmot ohppe muitalanstruktuvrraid seamma láchkai go juoigan- ja luohtebidjanvugiidge.

Sámi diehtu ja máhttu nuppástuhtá pedagogihka

Min máddariid njálmmálaš árbevierru sisttisoallá olu eallinviisodaga, mii vuodđuduvvá sin čohkken vásáhusaide. Nuba sámi njálmmálaš girjjálašvuohta rahpá verráha dihtui ja dulkomii. Njálmmálaš girjjálašvuođain sáhttit muitalit, gos mii boahit, juohkit iežamet ja servodagaideamet historjjá ja identitehta ja dienu šaddat kollektiivvalaččat čavddisin. Njálmmálaš árbi, dán oktavuodas juoigan, speadjalastá dan, mii midjiide lea mávssolaš, ja gielain mii buktit ovdan iežamet máilmmioainnu ja árvvuideamet. Dát máilmmioaidnu lea hápmasuvvan dan birrasis, gos mii eallit ja makkár oktavuoha mis lea buot ihtagiidda ja lundui.

Árbevirolaš máidnasat, muitalusat, myhtat, juoigan, sátnevádjasat ja diiddat leat aiddo dat gáldu, mii čáhkke sáji positiivvalaš identitehta hábmemii. Danne sámi njálmmálaš árbevierus lea mávssolaš sáji, mainna sáhtá válldahallat, hálldašit ja ovddidit sámegeiela ja kultuvrra nu maiddá olbmo identitehta. Girjjálašvuođa oahpahusa vehkiin lea vejolaš huksegoahit positiivvalaš sámi identitehta, ođđalágan subjektivitehta ja nannet sámi kultuvrra. Ja go mis lea nana identitehta, de dat addá fámuide geahččat ovddosguvlui ja hukset searvelanja, buoret boahteáiggi.

Sámi allaskuvla sáhtá dákkár dutkan-, oahpahus- ja oahppanvugiiguin, maid lean dán artihkkalis suokkardan Battiste čilgen dálkkodanrieggáin, ovddidit sámiid iežaset epistemologalaš beroštumiid ja máilmmioainnu fievrredeami akademijai. Dákkár pedagogalaš lahkoneapmi duodašta, ahte studeanttat váldet ovddasvástádusa iežaset oahppamis ja dienu dat ovddida čiekŋalis oahppama. Seammás dákkár bargo- ja dutkanvuohki lea čadnon sámi kultuvrii ja diehtooainnuide. Dán prossessii gullá maiddá dieđuid ja vásáhusaid juohkin kollektiivvalaččat, mii fas bealistis duddjo vuoŋŋalaš buorre vuoda birrasii ja dearvvasmahtá vehážiid mielde olles sámi servodaga.

GÁLDUT

- ACERBI, JOSEPH 1802: *Travels through Sweden, Finland, and Lapland to the North Cape in the Years 1798 and 1799*. Vol.II. London.
- AIKIO, SAMULI 1992: Olbmot ovdal min. Sámiid historjá 1700-logu rádjái. Ohcejohka: Girjegiisá OY.
- AIKIO-PUOSKARI, ULLA 2002: Kielten ja kulttuurien risteysasemalla – kysymyksiä saamen kielestä ja identiteetistä. – Sirkka Laihiala-Kankainen – Sirpa Pietikäinen – Hannele Dufva (doaim.), *Moniääninen Suomi. Kieli, kulttuuri ja identiteetti* s. 90–118. [Jyväskylä]: Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto.
- ALLEN, PAULA GUNN 1986: The Sacred Hoop: A Contemporary Indian Perspective on American Indian Literature. – Paula Gunn Allen (doaim.), *Studies in American Indian Literature. Critical Essays and Course Designs* s. 111–127. New York: The Modern Language Association of America.
- ASHCROFT, BILL – GRIFFITHS, GARETH – TIFFIN, HELEN 1994 (1989): *The Empire Writes Back. Theory and Practices in Post-colonial Studies*. London: Routledge.
- BATTISTE, MARIE 1999 (1986): Micmac Literacy and Cognitive Assimilation. – Jean Barman – Yvonne Hébert – Don McCaskill (doaim.), *Indian Education in Canada: The Legacy* s. 23–44. Vol. 1 Vancouver: University of British Columbia Press.
- 2000: Introduction: Unfolding the Lessons of Colonization. – Marie Battiste (doaim.), *Reclaiming Indigenous Voices and Vision* s. xvi–xxx. Vancouver, Toronto: UCB-Press.
- CAJETE, GREGORY 2000: Indigenous Knowledge: Pueblo Metaphor of Indigenous Education. – Marie Battiste (doaim.), *Reclaiming Indigenous Voices and Vision* s.181–191. Vancouver, Toronto: UCB-Press.
- DESCHENIE, TINA 2007: Why We are sticking To Our Stories. – *TCJ. Tribal College Journal of American Indian Higher Education*. Volume 19 s. 8–9.
- GRAFF, OLA 1998 (1993): Den samiske musiktradisjonen. – Björn Aksdal – Sven Nyhus (doaim.), *Fanitullen. Innføring i norsk og samisk folkemusikk* s. 384–432. Oslo: Universitetsforlaget. 2. deattus.
- 2004: «Om kjæresten min vil jeg joike». *Undersøkelser over en utdødd sjøsamisk joiketradisjon*. Karasjok: Davvi Girji.

- HIRVONEN, VUOKKO 1991: *Gumppe luodis Áillohazžii. Luodi šládjateorehtalaš guorahallan ja Valkeapää divttat njálmálaš tradišuvnna joatkin*. Pro gradu. Oulu: Oulu universitehtta.
- 1999: *Sámeeatnama jienat. Sápmelaš nissona bálggis girječállin*. Guovdageaidnu: DAT.
- HÖGSTRÖM, PEHR 1980 [1747]: *Beskrifning Öfwer de til Sverige Krona lydande Lapmarker år 1747* med kommentar och efterskrift av Israel Ruong och Gunnar Wikmark. Norrländska skrifter 3. Umeå: Två förläggare bokförlag.
- KIRKNESS, VERA J. – BARNHARDT, RAY 2001: First Nations and Higher Education: The Four R's – Respect, Relevance, Reciprocity, Responsibility. – R. Hayoe – J. Pan. Hong Kong (doaim.), *Knowledge Across Cultures: A Contribution to Dialogue Among Civilizations*. Hong Kong Comparative Education Research Centre, The University of Hong Kong. –<http://www.ankn.uaf.edu/IEW/winhec/FourRs2ndEd.html>. (7.10.2008).
- KUOKKANEN, RAUNA 2005: “Láhi and Attáldat”: The Philosophy of the Gift and Sami Education. – C. McConaghy – Marie Battiste (doaim.), *Australian Journal of Indigenous Education* Volume 34 s. 20–32.
- 2007: *Reshaping the University: Responsibility, Indigenous Epistemes, and the Logic of the Gift*. Vancouver, Toronto: UBC Press.
- KÄHKÖNEN, ESKO, I. 1988: *Katekeetat Suomen Lapissa 200 vuotta*. Rovaniemi: Lapin korkeakoulun julkaisusarja A. Tieteellisiä tutkimuksia.
- LEEM, KNUD 1767: *Beskrivelse over Finmarkens Lapper, deres Tungemaal, Levemaade og forrige Afgudsdyrkelse*. Kiøbenhavn: [...]
- SALAZAR, CLAUDIA 1991: A Third World Woman's Text: Between the Politics of Criticism and Cultural Politics. – Sherna Berger Gluck – Daphne Patai (doaim.), *Women's Words. The Feminist Practice of Oral History* s. 93–106. New York: Routledge,
- SARA, MIKKEL NILS 2003: Árbevirolaš sámii dieđut ja máhtut sámii vuodđoskuvllas. – Vuokko Hirvonen (doaim.), *Sámii skuvla plánain ja praktihkas. Mo dustet O97S hástalusaid? Reforppma 97 evalueren* s.121–138. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla, Norgga Dutkanráđđi, ČálliidLágádus.
- SARAJAS, ANNAMARI 1956: *Suomen kansanrunouden tuntemus 1500-1700-lukujen kirjallisuudessa*. Porvoo: WSOY.
- SMITH, LINDA TUHIWAI 1999: *Decolonizing Methodologies. Reserch and Indigenous Peoples*. London & New York: Zed Books Ltd. Dunedin:

University of Otago Press.

TURI, JOHAN 1987 (1910): *Muitalus sámiid birra*. Samuli Aikio – Mikael Svonni (doaim.), Johkamohkki: Sámi Girjjit.

The Yoik Opens Secret Doors to Sami Oral Literature: A Path into Language, Identity and Self-Esteem

Since the founding of the Sami University College, our students have been able to study the Sami language and Sami literature as separate subjects. One of the main themes of the literature education has been the study of the Sami oral tradition of *yoiking* – or chanting – because yoiking lies at the core of Sami culture, as well as being an important skill which requires a great deal of knowledge.

Through oral literature, we can tell where we came from and share our personal histories and identities as well as the histories of our communities – and attain collective integrity. The oral tradition reflects that which is important for us, and, through language, we express our own world view and values. This world view has grown from our surroundings and from the connection we have with nature and all living creatures. Thus, this paper focuses on how we can use oral indigenous literature in learning our language, strengthening our self-esteem and building up a positive identity.

Vuokko Hirvonen

Sámi allaskuvla

vuokko.hirvonen@samiskhs.no

Sámi árbevirolaš matematihka diehtu ja máhttu – Akšuvdnadutkamis sámeskuvllas

YLVA JANNOK NUTTI¹

Álggahus

Servodagas lea dávjá deattuhuvvon ahte ohppiid diehtu, máhttu, sin árgabeaivi ja kultuvra galget leat skuvlla oahpahusa vuodđun. Dattege ovdamearkan matematihka oahpahus lea stivrejuvvon našuvnnalaš oahpponeavvuiguin (Johansson 2003; 2006). Ruottelaš árvvoštallan lea vuosehan ahte dat lea doallelaš maid sámeskuvllas (Skolverket 2002). Ruotas gávdnojit vihtta sámeskuvlla. Goitge sámeskuvlastivrra plána (SAMS 2009) cuige ahte sámegeiella ja sámi kultuvra galget leat oahpahusa vuodđun. Sámeskuvlla oahpahus galggalii álggahuvvot sámi kultuvrra máhtuin ja dieđuin ja dát čuoččuhus galgá maid guoskat matematihka oahpahussii. Muhto jus matematihka oahpahus lea stivrejuvvon našuvnnalaš oahpponeavvuiguin, ovdamearka dihte ruottelačča oahpponeavvuiguin, de sáhtálii jearrat: Lea go ohppiid diehtu, árgabeaivi ja sámi kultuvrra máhttu vuodđun sámeskuvlla matematihka oahpahusas? Oahpaheaddjit leat vástidan ovdalaš árvvoštallamis (Skolverket 2002) ahte sámeskuvlla matematihka oahpahusa sáhtálii vuodđudit sámi kultuvrii. Oahpaheaddjit nitalit ahte sii háliidit geavahit duoji ja boazodoalu dieđuid matematihka oahpahusas, muhto go sis ii leat diehtu dan birra, de dárbbášuvvo lasseskuvlejupmi. Danin lea dehálaš ovdánahttit ja lasihit dieđu, mii vuolgá sámi kultuvrras ja maid sáhtá atnit matematihka oahpahusas. Vuosttaš dutkamušas, maid čállen dán fáttás (Jannok Nutti 2003), álgen iskat, makkár matematihkalaš bealit leat sámi árbevirolaš dieđuin. Dutkamušas čájehan ahte sámi árbevierus gávdno matematihkalaš jurddašuvuohki. Maŋŋil lean čállán lisenšiáhtabarggu (Jannok Nutti 2007), mas guorahalan, mo gorutmihtut geavahuvvojit ja got čorraigiid ja eallobihtáid sturrodagat

¹ Gielalaš veahkin lei Nila Jannok, ja korrektuvralohkki lei Miliana Baer.

árvoštallojuvvojit ja makkár namahusvuogit geavahuvvojit meroštallamis. Artihkkala vuodđoulbmil lea addit unna čoahkkáigeasu mii govve sámi árbevirolaš matematihka.

Lisensiáhtadutkamušastan ávkástalan jurddašavuogi, maid Alan Bishop lea ovddidan. Son čilge, ahte rehkenastimii gullet orienteren, mihtideapmi, hábmen, speallan ja čilgen (Bishop 1991: 22–54.) Dát doaimmat leat dábálaččat maiddái vuodđoeaktun matematihka máhtu ovdánahttimii. Mu ulbmil leai geahččalit govvidit ja ipmirdit dáláš ja ovddeš matematihka jurddašavuogi sámeiperspektiivvas. Lisensiáhtadutkamušas lean geavahan narratiiva metoda, lean ságastan olbmuiguin geat leat duodje- ja boazoealáhusas (Jannok Nutti 2007). Metodalaččat narratiiva dutkan dahká vejolažžan gávdnat dieđu olbmo persovnnalaš vásáhusain eallimis (Johansson 2005; Hirvonen 2003). Ságastallan dahkkui jagis 2006 ja dasa serve logi duojára ja boazovázzi Gironis, Váhčiris ja Jáhkámáhkis. Muitalusat leat báddejuvvon dahje leat dokumenterejuvvon čálalaččat. Jearahallon olbmot muitaledje vuos iežaset eallima birra ja čilgejedje, makkár jahkásaš doaimmat sis leat. Dasto gáržžiduvvui ságastallan Bishopa namuhan rehkenastintemáide. Ságastallama maŋŋá juohke mitalus lea transkriberejuvvon ja analyserejuvvon kvalitatiiva sisdoalloanalysa mielde. Lean guorahallan ja analyseren dáid mitalusaid dutkangirjjálašvuoda vehkiin.

Nubbi ulbmil artihkkaliin lea guorahallat, got oahpaheaddjit fievrredit sámi árbevirolaš matematihka skuvlii. Dát lea dutkamuš ja pedagogalaš ovddidanbargu sámeskuvllas Ruota bealde Sámis, ja dainnalágiin gohčoduvvo akšuvdnadutkanprošeaktan². Visot sámeskuvllat leat juoga ládje searvvis prošeavttas. Sámeskuvlla oahpaheaddjit dovdet matematihka dili, sii dihtet got sámi matematihka oahpahas lea dál ja got livččii sáhttit leat. Dán čállošis áiggun vuosehit guokte sámeskuvllaovdánahttinbarggu, ovdamearkka dihte rievssatgárdumiid, muohtamihtidemiid ja gorutmihtidemiid. Oahpaheaddjit, oahppit, veagat ja mon dutkin, leat huksen matematihka oahpu mas ohppiid árgabeaivi³ ja sámi árbevirolaš diehtu ja máhttu leat vuodđun.

² Geahča: EU INTERREG IVA Nord prošeakta: «Sámi giella ja kultuvra ovdaskuvllas ja skuvllas» mii čadahuvvui áigodagas 2008–2010 (Luleå tekniska universitet 2009a), ja duogázis lea ovdalaš EU INTERREG IIIA Nord prošeakta: «Pedagogalaš ovdáneapmi matematihkas sámeskuvllas» mii čadahuvvui áigodagas 2007–2008 (Luleå tekniska universitet 2009b).

³ Jearaldat de šaddá diedusge: «Mii ohppiid árgabeaivi lea?», muhto in áiggo guorahallat dan gažaldaga dáppe.

Sámi árbevirolaš diehtu ja máhttu matematihka fáddán

Árbevirolaš matematihkalaš diehtu ja máhttu leat ovddiduvvon oalle guhká, ja kultuvrrain lea matematihkalaš ipmárdus, mii lea ovdánan beaivválaš birgejumiid bokte. Olbmot geat ellet árbevirolaš sámi vuodđoealáhusaiguin, leat geavahan eanemusat árbevirolaš sámi dieđu ja máhtu, ja diesa gullá máhttit atnit ávkki báikkálaš luondduriggodagain (Sara 2003). Árbevirolaš diehtu ja máhttu, kultuvrralaš matematihkka dahje etnomatematihkka, nu mo Ubiratan D'Ambrosio (1985) lea dan gohčodan, leat guovddázis dán dutkamušas. Marcia Ascher čilge etnomatematihka kultuvrra dutkamin, mii ávkkestallá matematihkalaš ipmárdusa. (Ascher 1991.) Bishop fas oaivvilda ahte dan guhtta sierra oasi, rehkenastima, sajáidduhtima, mihtideami, hábmema, speallama ja čilgema, sáhtá geavahit, go dutká kultuvrra matematihkalaš ipmárdusa (Bishop 1991: 22–54). Geavahan veahkin Bishopa rehkenastinjurddašanvuogi, go geahččalan govvidit sámi árbevirolaš dieđu ja máhtu.

Sámi árbevirolaš etnomatematihkalaš diehtu ja máhttu dahje ovddeš duodje- ja boazoealáhusas adnojuvvon matematihkalaš jurddašanvuohki čilgejuvvojit dás Bishopa vuogádaga mielde. Sápmealaš boazoealáhusas gávdnojit iešguđetlágan vuogit rehkenastit dahje árvoštallat. Go bohccot leat meahcis dahje gárddis, de eai láve lohkat daid ovttaid mielde, dalle baicce árvoštallet čorragiid ja eallobihtáid. Got dan galget dahkat, lea hárbjaneami ja hárbjehallama boadus. Hárbjehallan addá boazovázziide mentálalaš govaid ealu sturrodagas, go ealu oidnet de bohtá dovddu man stuorra eallu lea. Iežá vuohki árvoštallat ealu sáhtá leat dego soamis čilgii. Go son galgá rehkenastit ealu, son árvoštallá man olu bohccot leat báikkis báikái ja bidjá daid oktii, ja nu oazžu dieđu man stuoris eallu lea. Sáhtá maid dadjat, ahte rehkenastinfáddái gullet ealu, čorragiid ja eallobihtáid namahusvuogit. Boazoealu namahit davvisámegillii čoran, mii lea gaskkal vihttalogi ja beannot čuođi sturrosaš eallobihtá dahje eallu, ja mii sáhtá leat unnit dahje stuorit eallu. Julevsámegilli juohku lea ná:

- *Tjárå*, mii lea sullii vihttalogi heakka
- *Návkká*, mii lea vihttalogi ja guoktečuođi sturrosaš eallobihtá
- *Biehkki*, eallobihtás, mii lea gaskkal golbmačuođi ja beannot duhát sturrosaš eallobihtá.
- *Sjtuhtta*, mii sáhtá leat badjel beannot duhát sturrosaš eallu,

muhto maid olles eallu.

- *Állo*, mii lea olles eallu (Spiik 1994).

Bohccot namahuvvojit maid mearkka, agi, guolgga ja čorvviid mielde (Eira 1994: 84), ja bohccot main leat earenomáš mearkkat, ivnnit dahje biellu leat mihtilmas bohccot. Dát geavahuvvojit sulastahttit ealu ollisvuoda, jus soames mihtilmas boazu váilu de diehtá ahte ii leat olles eallu ja ferte ohat eanet bohccuid.

Boazovázzit vurkejit misiid bihkiid, go rehkenastet man olu leat merkon, dahje merkot mearkunmurrii, dahje dán áiggi čállet báhpirii mearkunlogu. Bihkiid vurke dan ládje, ahte goarru juohke biehki árpui. Muhtin boazovázzit lohket leat dehálažžan dán dahkat, vai miesit eai jávkka. Vaikko dán áiggi čállet báhpirii, de muhtimat das beroškeahtá sestet bihkiid. Dán sáhtá čilget rehkenastindárbbun, mii gávdno boazoealáhusas. Jearaldat lea, makkár eará dárbbut gávdnojit? Ii leat dárbbu lohkat ealu dárkilit, danin ii leat obanassiige sihkar leago olles eallu čohkkejuvvon ja dieđusge boazolohku ii leat juste seamma áiggi mielde, dat leat biekká oapmi. Lars-Ánte Kuhmunena (2005) luodis *Biekká oapmi* son juoigá ahte eallu lea lihkku ja riggodat mii máhtá jávkát. Nils Oskal cuige ahte boazolihkku sáhtá billahuvvat jus ila dárkilit mearrida boazologu. (Oskal 1999). Oskal dadjá: “*I know approximately how many reindeer I have and sooner or later I will know how many survive. You should not challenge your reindeer luck with accounting.*” (Oskal 1999: 177) [Mon dieđán sullii man olu bohccot mus leat. Áiggi mielde dieđán man olu cevzet. It galgga boazolihku áitit bohccuid lohkamiin.]. Eiseválddiid mearrádušat gáibidit boazovázzit lohkat ealuset dárkilit, muhto boazovázzit čilgejit ahte boazologu birra ii galgga sárdnut.

Sajustit meahcis ja duoddaris lea juoga masa sáhtá hárvánit. Beaivi, násttit, bieggá, jogat ja eará dovdomearkkat leat anolaččat go galgá sajustit. Go vájaldá meahcis, de sajusta luonddudovdomearkkaid mielde iige kompássa mielde. Nils Isak Eira čilgii:

Sánit davvi (dehe alli) ja lulli (dehe máddi) sáhttet dávjá ipmirduvvot kompássaháltti čujuhussan, muhto goit boazodoalu dáfus dát čujuhit ovddeustá goabatlágán eatnamii, nammalassii geassejagi ja dálvejagi eatnamiidda. Nu davásjohtin sáhtá mannat kompássa oarjji háltái (Eira 1994: 33).

Dat boahdá ovdan Čohkkirasas, Váhčiris ja Jáhkámáhkis gos davvi ja luksa mearrašuvvet eanuid ja jogaid golgama mielde. Eanut vulget davil geasseeatnamiin ja golget luksa dálveeatnamiidda. Nuba dán guovllus kompássa-háltti davvi ii leat seamma go guovllu davvi.

Mihtut ja mihtidanvuogit sáhttet leat mánggaláaganat. Áigi lea okta mihtidanvuohki, mainna sáhtta mihtidit guhkkodaga báikkis nubái. Dalle mihtiduvvo man guhkes áiggi váldá vázzit dihto gaskka, mihttomearit leat bealle beavvi, beavvi dahje mánga beavvi. Odne diimmut geavahuvvojit mihtidanvuohkin ja mihtidanmearrin. Eará mihtun sáhttet maid leat jietna ja oaidnu. Beanagullan lea mihttomearri mii lea sullii miila, dasgo olmmoš sáhtta gullat beatnaga ciellama dán gaskka duohken. Dakkár mihtut ja mihtidanvuogit leat ovdánan praktihkalaš diliin ja geavahusas. Gorut ja gorutlahtut leat maid geavahuvvon mihtun ja mihtidanvuohkin. Ovdamearkan sáhtta namuhit: lávki ja lávkestit; salla ja salastit; goartil, čuvdegoartil ja gaskkasuorbmagoartil ja goartilastit; suorpmá govdotat; gieda govdotat ja čuvdemihttu.

Sala dahje goartila guhkkosaš mihtuid sáhtta atnit, go mihtida muohtagassodaga, jogaid ja jávrriid čiknodaga. Soabbi lea buorre veahkkeneavvu, muhto sáhtta gal maid geavahit goruda mihtun. Muohttaga gassodat mihtiduvvo soppiin. Soappi čuggesta muohttagii, ja de mihtida, galle goartila muohta lea. Gorudin maid sáhtta mihtidit muohtagassodaga, ovdamearkan leago dat buolvva, bađa vai gieda rádjái. Eanas kultuvrrat geavahit goruda mihtun ja mihtidanvuohkin (Bishop 1991).

Duodji ja sámi bivttasmáallet leat ovdánan báikkálaš luondduávdnasiid geavaheittiin. Doaibma ja ávnnas mearrida biergasa hámi ja geavahusa. Náhki ja duolji hápmi mearridit, got galgá čuohppat ja goarrut gávtti dahje beaska. Mary Harris oaivvilda, ahte biktasiid ja gápmagiid minstarvuohki gáibida áddejumi njuolgočiegas, parallealla linjjáin, viidodagas, symmetriijas ja ferte máhttit dahkat guovtteolahat duolbadasa golbmaolahat duolbadassii. (Harris 1997.) Dánu duodjedieđuid ja -máhtuid sáhtta geavahit sámi matematihka oahpahasas, muhto got dán dieđu ja máhtu sáhtta geavahit, dat gáibida eanet dutkamuša. Lean geahččalan addit unna čoahkkáigeasu, mii govvida sámi árbevirolaš dieđu ja máhtu ja dan sáhtta gohčodit Sámi etnomatematihka jurddašvuohki. Jurdda mu dutkamušain leai oážžut oppalaš gova etnomatematihka sisdoalu birra sámi kultuvrras.

Ovdalaš skuvlladutkan kultuvrralaš oahpahasain ulbmilin

Hirvonen guorahallá sámi skuvllaid evaluerendutkamis (2003) oahpaheddjiid oaiviliid, got sámi skuvla berrešii leat. Oahpaheaddjit lohket sámi skuvlla mearkkašit skuvlla, gos oahpahunvo sámegielain beaivválaččat, muhto sii maid leat mitalan, ahte sámi skuvlla vuodđun galgá leat sámi kultuvra. Mánnga oahpaheaddji mitalit, ahte sámemánát ohppet buorebut skuvlla olggobealde ja sii geahččalit geavahit luonddu veahkkinn oahpahasain, eaige beare bargat siste. Oahpaheaddjit maid mitalit, mo sii mannet ohppiiguin bivdit guliid ja de dutket daid (Hirvonen 2003).

Sullasaš jurdagat gávdnojit maid Ruota bealde sámeskuvllas Jáhkámáhkis ja lean čállán artihkkala dan birra (Jannok Nutti 2008). Oahpaheaddjit leat bargan olgobeivviin danin, go sii jáhkket ahte dákkár bargo- ja oahpahunvuohki addá buoret vejolašvuoda geavahit giela. Ja mánát álget sámástit. Bargat olgun beavvi gáibida olu oahpaheaddjis, jus galgá sihke nannet giela ja oahpahit dihto fáttá dieđuid. Ulla Aikio-Puoskari raporta davviriikkalaš sámehoahpahasain birra (2006) vuoseha, ahte lea dárbu buoridit oahpahasdili. (Aikio-Puoskari 2006.) Raporttas evttohuvvojit doaimmat, maiguin livččii vejolaš buoridit sámehoahpahasain. Guhkes assimilašuvnna, gielalaš ja kultuvrralaš suddadeami historjá váikkuhit ain oahpahasain.

Hirvonen čállá evaluerendutkamis: «Leago oppalohkáii vejolaš jorahit skuvlla kultuvrra servodaga kultuvrran dahje nuppegežiid, ja addágo plána doarvái lihkanmuni mánnggakkultuvrralaš doaimmaid ollašuttimii? Oahpaheddjiid mitalusain sáhttáge dutkat, mo eamiálbmogii gulli oahpaheaddjit besset iežaset mielas hábmet oahpahasakultuvrra ovttas váhnemiiguin ja olles birra-siin.» (Hirvonen 2003: 13–14). Álgoálbmoga oahpaheddjiid mitalusain leat maiddái dutkojuvvon Alaskas (Lipka et.al 1998; 2005). Dutkamušas leamašan mielde earet eará Yup'ik Inuihtaboarrásat, kulturčeahpit ja oahpaheaddjit. Ulbmil leai nuppástuhttit matematihka oahpahasain, ja váldit árbevirolaš álgoálbmogiid dieđu ja máhtu vuodđun oahpahasain nuppástuhttimii. Dutkamuš lea váldán Yup'ika árbevirolaš dieđu ja máhtu, ja árgabeavvi hárbjaneami vuodđun, ja čájeha Yup'ika geometriija, vuogi rehkenastit, mihtidit ja čoavdit váttisvuodaid. Dát dutkamuš addá konkrehtalaš nuppástuhttinmálla oahpahasain ja konkrehtalaš vuogi rievdadit oahppoplána ja oahpponeavvuid. Bargu váldá vuhtii kultuvrralaš vuogi oahppat, mii lea vuodđu matematihka oahppamis skuvllas.

Dát oktasaš dutkamuš lea ovddidan lasáhusa vuodđoskuvlla matematihka oahppoplánii. Dan namma lea *Math in a Cultural Context* (MCC) (Matematihkka kultuvrralaš oktavuodas). Oahppoplánii maid gullá teorehtalaš modealla, man sisdoallun lea matematihkka, pedagogalaš ja konteavstta diehtu. Matematihkkii gullá oarjemáilmmi matematihkka, muhto maiddái Yup'ik boarrásiid matematihkalaš jurddašanvuohki. Oahpu pedagogalaš oassái gullet bargo- ja oahppanmálla skuvllas ja árbevirolaš bargo- ja oahppanmálla Yup'ika servodagas. Kontekstii fas gullet diehtu ja máhttu skuvllas ja diehtu ja máhttu Yup'ika servodagas. Dát dutkamuš lea buorre ovdamearka, got álgoálbmogiid kultuvrralaš diehtu ja máhttu sáhtá leat integrerejuvvon oahpahussii ja geavahuvvot sámeskuvlla akšuvdnadutkanprošeavttaid vuodđun. Maiddái Hirvonen deattuha dutkamušas ahte gáibiduvvo odđa oahpahusoahppu, jus sámi oahppan- ja oahpahusvugiid galgá olahit sámi skuvllas. Muhto dego oahpaheaddjit muitaledje Hirvonen dutkamušas, odđa jurdagiid ja oahppanmálla rievdadusaid ii leat beare dohppet ja sirdit njuolga oahpaheapmái. Hirvonen deattuha dahje cealká: «Oahpaheaddjit dárbašit lasseskuvlejumi, hárjehallama ja oppalohkáid odđa dáidduid ja jurddašangugiid oahppat.» (Hirvonen 2003: 129). Lasseskuvlejumi, hárjehallamat ja oppalohkáid odđa dáidduid ja jurddašangugiid oahppan lea dehálaš oassi akšuvdnadutkanprošeavttain. Davvi-Ruožas čadáhuvvon dutkamušas Henning Johansson (1985) lea geahččalan ovddidit oahpahusa, mii integrere kultuvrra dieđu ja máhtu oahpahussii. Dutkamuš vuosehii, ahte jus skuvla integrere ohppiid kultuvrralaš dieđu ja máhtu oahpahussii, de rivdet oahpahanvuogit ja oahppoávdnasa sisdoallu ja oahppit maid ohppet buorebut. Johanssona loahppajurdda lea, ahte jus skuvla ja oahpahus spiehkastit sakka ohppiid kultuvrras, de skuvla šaddá ila abstrákta ohppiide.

Linda Tuhiwai Smith guorahallá dekoloniserema ja čállá, ahte dekoloniseren lea: "...*reclaiming, reformulating and reconstituting indigenous cultures and languages...*" (Smith 2004: 142). Smith lea álgoálbmogiid dutki ja su dutkamuš lea buktán odđa jurddašangugiid dekoloniserenmetodas. Smith čájeha mainna lágiin dutkan lea leamaš kolonialismma reaidun ja fas got álgoálbmogat, nugo maorit, leat váldán dutkama atnui iešmearrideami huksemii ja dekoloniserenbargui. Earet eará Rauna Kuokkanen čájeha ahte ovdalaš sámi skuvla ja álgoálbmogiid skuvla lea leamaš internáhtaskuvla, gos mánát šaddet oahppat oarjemáilmmi árvvuid ja eallinvuogi. Kuokkanen cuige, ahte internáhtaskuvla muhtin ládje bissehii álgoálbmotmánáid

kultuvrralaš dieđu ja máhtu oahppama (Kuokkanen 2000). Ovddidit oahpahusa álgoálbmoga kultuvrra dieđu ja máhtu vuodul lea vuohki skuvlla dekoloniseremis. Marie Battiste (2000) oaivvilda ahte dekoloniseren sáhttá veahkehit álgoálbmogiid ođasmahttit iežaset kultuvrra ja dahkat vejolažžan integreret álgoálbmoga ja oarjemáilmmi kultuvrra skuvllas ja servodagas. Battiste čállá: “...*rebuilding our nations, peoples, communities, and selves by restoring Indigenous ecologies, consciousnesses, and languages and by creating bridges between Indigenous and Eurocentric knowledge.*” (Battiste 2000: xvii). Seamma dahká D’Ambrosio (1985), go suokkarda matematihkkaoahpahusa kultuvrralaš sisdoalu ja jearrá, manin oarjemáilmmi matematihkalaš ipmárdusat galget oahpahuvvot juohke sajis máilmmis. Sámeskuvlla geahččaleapmi, mo integreret matematihka oahpahasas sámi kultuvrra ja oarjemáilmmi kultuvrra, lea akšuvdnadutkanprošeavttas ulbmil mii oanehaččat čilgejuvvo dán artihkkalis.

Akšuvdnadutkamuš sámeskuvllas

Ruota sámeskuvllas lea jođus akšuvdnadutkamuš, mas geahččalit ovttahttit sámi ja oarjemáilmmi kultuvrralaš matematihkalaš áddejumiid, ja dainna lágiin ođasmahttit sámi matematihkkaoahpahusa. Prošeakta lea čađahuvvon sámeskuvlla oahpaheddjiiguin, ohppiiguin ja veagaiguin. Matematihka oahppoprošeavttas geavahit ohppiid árgabeaivvi ja sámi árbevirolaš dieđu ja máhtu vuodđun. Prošeavttas geavahuvvo vuodđun metoda, mas leat njeallje oasi ja maid Steen Nielsen ja Aagaard Nielsen (2006) leaba ovddidan. Prošeavttas leat čuovvovaš oasit ja dat leat čađahuvvon dán rádjái ná:

1. Ráhkadit sosiála oahppama, mas lea kritihkalaš ságastallan. Kritihkalaš ságastallamat sámeskuvlla matematihka oahpahusa birra, váttisvuodát ja vejolašvuodát hukset matematihkkaoahpahusa mas vuodđun lea sámi kultuvra. Kritihkalaš ságastallamii gullá jearrat, maid dat mearkaša matematihka oahpahussii dalle go sámi kultuvra lea vuodđun? Lean ságastan oahpaheddjiiguin oahpaheddječoahkkimiin njeallji sámeskuvllas ja váhnemiiguin váhnenčoahkkimiin guovtti sámeskuvllas.
2. Ságastallamat dollojuvvojit maiddá áššedovdiiguin. Dán okta-vuodas lean lágidan guokte seminára, gos etnomatematihka áššedovdit ja oahpaheaddjit leat deaivvadan. Čakčat 2009 lea pláne-

juvvon seminára mas lea seamma áigumuš. Oahpaheaddjit visot sámeskuvllain bohtet seminárii.

3. Geahččalit ođđa dieđuid ja čađahit ođasmahttinbargguid dahje skuvlaovdánanbargguid guovtti sámeskuvllas. Ođasmahttinbarggut leat matematihka oahppadiimmut, mat váldet vuodu sámi árbevirolaš dieđus ja máhtus. Oahpaheaddjit leat maid geahččalan bovdet oahpaha lágideapmái ohppiid váhnemiid, áhkuid ja ádjáid ja singuin bargat ovttas.
4. Systematiseret dán ođđa dieđu oahpahussii, ja dat lea maid boahtteáiggi ulbmil.

Skuvlaovdánahttinbargguin lea čađahuvvon rievssatgárdun, sierra mihtuid ja mihtidanvugiid geahččaladdamat. Rievssatgárdun lea árbevirolaš doaibma ja dan oahpaheamis leat leamašan váhnemat dahje ohppiid áhčit veahkkin. Muhtun áhčči vuosehii skuvlamánáide, got giellá rievssatgiela ja got bidjá rievssatgárddiid meahccái skuvlla lahkosis. Mánát galget geahččalit geavahit sámi árbevirolaš ja mihtidanvugiid, go gárdu (dahket ja bidjet gielaid). Seammás čájehuvvo maid, ahte dán doaimmas lea mielde olu eanetgo dušše geavataš doaibma. Čuoiggadettiin gárdunbáikái áhčči mitalii čuoigama ja sabehiid historjjá birra. Son jotkkii mitalit gárdunbáikki ja rievssatgárduma birra ja mitalusaid rievssatbivddus. Rievssatgárddiid huksedettiin áhčči bagadalái dárkilit gárdunbáikki ja gárddi hámi. Gárdumii gullet maid vassis njuolggadusat, maid ferte čuovvut. Ovdal go vulgegárdunbáikkis, de oahpahii áhčči, got galget váldit eret visot gielaid maid leat geavahan gárdumiidda. Njuolggadus lea eallinráva, mii mitala man dehálaš sámi eallinmállii lea ahte ii bivdde eanetgo dan maid dárbbasa. Áhčči deattuha dán ládje makkár árvu lea luonddu suodjalit.

Skuvllas nubbi ovdánahttinbargu ja temá lea čadnon sámi árbevirolaš mihttui ja mihtidanvuohkái. Oahppit dárbbasit hukset matematihka ipmárdusa iežaset vuolggasajiin ja oahpaheddjiid bargun lea veahkehit dán ipmárdusa olahit. Mihtuid oahpahas deattuhuvvo mo sámi árbevirolaš mihtuid sáhtta ovttahttit oarjemáilmmi mihtuiguin. Gorut lea maid geavahuvvon mihtidanveahkkin, ja oahppit sáhttet mihtidit árbevirolaš vuogi mielde ja dienu maid aktiivvalaččat hukset iežaset mihtidanvugiid. Dán barget skuvllas siste ja olgun ja oahppit leat mihtidan guhkkodaga ja muohttaga assodaga. Muhtin ohppiid áddjá bođii skuvlii ja mitalii boazoealáhusa muohtamihtidanvugiid birra. Dát temábargu mihtuiguin ja

mihtidanvugiiguin lea ovttastahtán sámi árbevirolaš dieđu ja máhtu oarjemáilmmi mihtidanvugiiguin.

Dán prošeavttas skuvlla barggut árbevirolaš dieđu ja máhtu birra ledje eanaš praktihkalaš barggut, nugo Mikkel Nils Sara (2003) dutkamuš Norgga beale sámeskuvllain maid čájeha. Árbevirolaš sámi diehtu ja máhttu orrot leamen skuvllain eanas praktihkalaš ja konkrehtalaš barggut. Sara dattege deattuha eará árbevirolaš dieđu beliid: «Muhto de ferten gal dan nai muittuhit ahte ii árbevirolaš eallimis ge lean nu ahte visot lei čadnon aivve praktihkalaš bargguide, go sieiva ságastallan ja guorahallan maiddá gullo dasa.» (Sara 2003: 136). Dán akšuvdnadutkamušas mii lea jođus Ruota beale sámeskuvllain, loktejuvvojit oidnosii árbevirolaš diehtu ja máhttu, eai beare praktihkalaš dásis muhto buot bealit, go árvvoštallat ja ságastallat oahpaheddjiid bargovugiid ja jurddavuoduid dán doaimmain.

Loahppasátni

Dán artihkkalis lean geahččalan ovdanbuktit unna čeahkkáigeasu das, mainna lágiin sámi duodje- ja boazoealáhusa árbevirolaš matematihkalaš jurddašuvuoški vuodđuda sámi kultuvrralaš dihtui ja máhttui. Guorahalan maiddá Ruota beale sámeskuvlla akšuvdnadutkamuša, mainna geahččalit ovttastahttit sámi ja oarjemáilmmi kultuvrraid matematihka ja ođasmahttit sámi matematihkkaohpahusa. Prošeavtta ovdamearkkat, main árbevirolaš mihtut ja mihtidanvuogit leat geavahuvvon, leat eanaš čadnon boazoealáhussii. Sámi matematihka oahpahasas sáhtá maiddá geavahit dieđu ja máhtu, mii guoská erenoamážit duodjái. Muhto dárbbášuvvo eambo dutkamuš, got sáhtá oahpahasas geavahit dán duodjedieđu ja -máhtu ja maiddá eará ealáhusaide guoski dieđuid. Lea maid dehálaš ahte juohke oahppi bargá sihke oahpes ja amas kultuvrralaš dieđuiguin ja máhtuiguin. Lean álgán čohkket dieđuid, mat gusket sámi árbevirolaš matematihkalaš dieđuide ja máhtuide, etnomatematihkkii, muhto got sáhtá geavahit dán dieđu ja máhtu matematihka oahpahasas. Ovdamearkka dihte Lipka dutkamušas leat dát áššit guorahallojuvvon ja ovddiduvvon ođđa mállet eamiálbmoga ja oarjemáilmmi matematihka oahpahusa goallosteapmái ja sullasaš ulbmil lea maiddá dán sámeskuvllaid akšuvdnaprošeavttas.

Skuvladoaimmat dollet sisttis sihke árbevirolaš ja árgabeaivvi dieđu ja

máhtu (mii sáhttá leat seamma dahje sullii seamma) ja maid kreatiivvalaš vuogi, mii diktá ohppiid hukset ja oahppat iežaset dieđu ja máhtu. Skuvlabargu árbevirolaš ja árgabeaivedoaimmaiguin addá ohppiide vejolašvuoda oahpásnuvvat sámi kultuvrrain. Dát kreatiivvalaš vuohki, mii deattuha ohppiid iežas doaimmalaš rolla diehtohuksehusas, lea váldán vuhtii árbevirolaš dahje konkrehtalaš mihtuid. Dat addá ohppiide vejolašvuoda oahppat maid mihtut mearkkašit ja got mihtida daiguin, ja sii besset ovtastahttit daid oarjemáilmmi mihtuiguin dego millimehteriin, centimehteriin ja nu viidáseappot. Ođasmahttit matematihka oahpahusa ja váldit árbevirolaš álgoálbmogiid dieđu ja máhtu vuodđun, lea sihke oassi dekoloniseremis, oahpahas sámi kultuvrra vuodul, ja maid váldit oahpahasas vuhtii oahppi vuolggasaji ja su duogáža.

GÁLDUT

Girjjálašvuotta

- AIKIO-PUOSKARI, ULLA 2006: *Raporta sámeoahpahas Davviriikkaid vuodđoskuvllain – Davviriikkalaš veardádallan oahpahas vuodđo-eavttuid perspektiivvas*. Sámi Parlamentáralaš Ráddi.
- AIRA, ELSA – TUOLJA, KARIN – PIRTSI SANDBERG, ANNA-LISA 1995: *Julevsáme gárvo: Jáhkámáhke suoknan. Lulesamiska dräkter i Jokkmokks socken*. Jokkmokk: Ájtte.
- ASCHER, MARCIA 1991: *Ethnomathematics. A multicultural view of mathematical ideas*. Belmont, California, USA: Chapman & Hall/CRC.
- BATTISTE, MARIE 2000: Introduction: Unfolding the Lessons of Colonization. – Marie Battiste (doaim), *Reclaiming Indigenous Voice and Vision*. Vancouver; Toronto: UBC Press.
- BISHOP, ALAN J. 1991: *Mathematical Enculturation – A Cultural Perspective on Mathematics Education*. Dordrecht, The Netherlands: Kluwer Academic Publisher.
- D'AMBROSIO, UBIRATAN 1985: Ethnomathematics and its Place in the History and Pedagog of Mathematics. – *For the Learning of Mathematics* 5 (1), s. 44–[48]. Montreal, Canada: FLM Publishing Association.
- 2000. A Historiographical proposal for Non-Western Mathematics. – Helaine Selin (doaim.), *Mathematics Across Cultures. The history of Non-Western Mathematics*. s. 79–[92]. Dordrecht, The Netherlands: Kluwer Academic Publisher.

- EIRA, NILS ISAK 1994: *Bohccuid luhtte*. Guovdageaidnu: DAT
- HARRIS, MARY 1997: An Example of Traditional Women's Work as a Mathematics Resource. – Powell, Arthur B. – Marilyn Frankenstein (doaim.), *Ethnomathematics. Challenging Eurocentrism in Mathematics Education* s. 215–[222]. State University of New York.
- HIRVONEN, VUOKKO 2003: *Mo sámáidahttit skuvlla? Reforpma 97 evalueren*. Karasjok: CálliidLágádus.
- JANNOK NUTTI, YLVA 2003: *Matematik i en kulturell dimension. Sett ur ett samiskt perspektiv*. Pedagogik C, Luleå: Utbildningsvetenskap, Luleå tekniska universitet.
- 2007. *Matematiskt tankesätt inom den samiska kulturen – Utifrån samiska slöjdares och renskötarens berättelser*. Licentiat uppsats. Luleå: Pedagogik och lärande, Luleå tekniska universitet.
- 2008. Outdoor days as a pedagogical tool. – Arto Ahonen – Eva Alerby – Ole Martin Johansen – Raimo Rajala – Inna Ryzhkova – Eiri Sohlman – Heli Villanen (doaim.), *Crystals of School Children's Well-being* s. 199–[206]. –www.arctichildren.net/?deptid=26333
- JOHANSSON, ANNA 2005: *Narrativ teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- JOHANSSON, HENNING 1985: *Elevernas eller skolans kultur och samhälle? Sammanfattning av ett projekt i norra Norrbotten*. Umeå universitet, Pedagogiska institutionen.
- JOHANSSON, MONICA 2003: *Textbooks in Mathematics Education. A study of textbooks as the potentially implemented curriculum*. Licentiate thesis. Luleå tekniska universitet, Avdelningen för matematik.
- 2006: *Teaching Mathematics with Textbooks. A Classroom and Curriculum Perspective*. Doctoral thesis. Luleå tekniska universitet, Avdelningen för matematik.
- KUOKKANEN, RAUNA 2000: Towards an “Indigenous Paradigm” from a Sami Perspective. – *The Canadian Journal of Native Studies* Vol. 20, No. 2, s. 411–[436].
- LIPKA ET.AL 1998 = LIPKA, JERRY – MOHATT, GERALD V. ET.AL. 1998: *Transforming the Culture of Schools. Yupik Eskimo Examples*. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- LIPKA ET.AL 2005 = LIPKA, JERRY – PARKER WEBSTER, JOAN – YANEZ, EVELYN 2005: Introduction. – *Journal of American Education* Vol. 44, Issue 3: Special Issue.
- OSKAL, NILS 1999: On nature and reindeer luck. – *Rangifer* 20 (2–3), s. 175–[180].

- SARA, MIKKEL NILS 2003: Árbevirolaš sámi dieđut ja máhtut sámi vuodđo-
skuvllas. – Vuokko Hirvonen (doaim.). *Sámi skuvla plánain ja prak-
tihkas. Mo dustet O97S hástalusaid? Reforpmma 97 evalueren* s. 121–
[138]. Kárášjohka: Davvi Girji OS.
- Skolverket 2002: *Nationell kvalitetsgranskning av skola och barnomsorg
2001/2002*. Sameskolan i Jokkmokk.
- STEEN NIELSEN, BIRGER – AAGAARD NIELSEN, KURT 2006: *En menneskelig
nature. Aktionsforskning for baeredygtighed og politisk kultur*. Köpen-
hamn: Frydenlund.
- SMITH, LINDA TUHIWAI 2004: *Decolonizing Methodologies. Research and
indigenous peoples*. [7. preanttus]. Dunedin: University of Otago Press.
- SPIIK, NILS ERIK 1994: *Lulesamisk ordbok*. Jokkmokk: Sameskolstyrelsen.

Eará gáldut

- KUHMUNEN, LARS-ÁNTE 2005: CD-skierru: *Birrasis*. Norway: Idut.
- LULEÅ TEKNISKA UNIVERSITET. 2009a: – <http://www.ltu.se/inst/pol/d22380>.
(29.6.2009).
- LULEÅ TEKNISKA UNIVERSITET. 2009b: – [http://www.ltu.se/pol/d209/d223/
d19549](http://www.ltu.se/pol/d209/d223/d19549) (29.6.2009).
- SAMESKOLSTYRELSEN (SAMS). 2009: – [http://www.sameskolstyrelsen.se/
svenska/skolplan-och-dokument](http://www.sameskolstyrelsen.se/svenska/skolplan-och-dokument) (27.2.2009).

Sami traditional mathematical knowledge An action research project in Sami schools

This article has two goals. On the one hand, to discuss Sami traditional knowledge according to the concepts of counting, locating, measuring, designing, playing and explaining. On the other, to discuss the on-going action research and school development project in Sami schools. The first part of the article is based on the results of an earlier Master's thesis. The results are based on interviews with Sami handicraft makers and reindeer herders. The interviews were conducted from the point of a persons' life story, or from the base of some guiding questions. There are for example several concepts for reindeer herds according to the approximate number of reindeer in the herd, how special reindeer are used as an aid for the counting or approximation, and the measurements and measuring methods

that are based on the body. The Master's thesis is the starting point for the on-going project. The aim of the project is to start the reformulation of the education in mathematics in Sami schools through school activities, and to discuss challenges and possibilities connected with such a reformulation.

Ylva Jannok Nutti

Luleå tekniska universitet

ylva.jannok-nutti@ltu.se